

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Balthasar Bekker, een duivelse dominee
De buitenplaats *Steevlied* in Baarn
Katholiek en protestant in Loosdrecht

J. BOUT & ZONEN

drukkers met traditie

**ONTWERPSTUDIO - PREPRESS
DRUKWERK - NABEWERKING**

Ceintuurbaan 32-34 - 1271 BJ Huizen

Tel.: 035 - 525 32 93

www.boutdruk.nl

TVE 30e jrg. nr. 4, december 2012

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Een van de excursies tijdens de Open Dag van TVE ging naar Loenen; zie p. 307 e.v.

Uitgegeven door de Stichting Tussen Vecht en Eem

Inhoud

Hans Mous Een duivelse dominee aan de Vecht - Balthasar Bekker in Loenen en Weesp	263
Robbert Jan van der Maal Het huis Steevlied in Baarn	274
Gerard Draijer De katholieken in 'de Loosdregten' onder protestants bestuur	289
Interview met Anton Cruysheer	302
Verslag Open Dag TVE	307
Archiefnieuws	310
Boekbesprekingen	
• Werk aan de winkel	311
• Weesp 1940-1945	313
Agenda	315

Nogmaals buitenplaatsen, maar ook schuilkerken, heksen en opgravingen

Het themanummer over historische buitenplaatsen is goed ontvangen. De redactie ontving veel positieve reacties, zowel wat betreft de vorm als wat betreft de inhoud. In dit nummer staan ook twee artikelen die over buitenplaatsen gaan: Robert Jan van der Maal schrijft over het verdwenen huis Steevlied in Baarn. Wie straks zijn auto parkeert bij de firma Nijhof, weet dan dat hij op historische grond staat. Joris Cammelbeeck doet verslag van de Open Dag van TVE op 6 oktober jongstleden. Hierbij stond het thema historische buitenplaatsen centraal, zowel in de lezingen als bij de excursies.

Maar er komen ook andere onderwerpen aan bod. Gerard Draijer schrijft over de verhouding tussen katholieken en protestanten in Loosdrecht in de periode 1578-1840. Beide Loosdrechten staan nu bekend als streng calvinistische gemeenten, maar dat was in de eerste eeuw na de Alteratie nog wel even anders.

Er staat in dit nummer ook een artikel over dominee Balthasar Bekker in Loenen en Weesp. De vijf jaren dat hij aan de Vecht woonde (1674-1679) vormden een rustperiode tussen zijn Friese jaren en de tijd dat hij in Amsterdam woonde. In die laatste periode werd hij beroemd door zijn boek *De betoverde wereld*, waarin hij afrekende met allerlei vormen van bijgeloof.

Naar aanleiding van het zestigjarig bestaan van de afdeling Naerdinclant van de Archeologische Werkvereniging Nederland interviewde Joris Cammelbeeck de voorzitter, Anton Cruysheer. Anton is voor onze lezers geen onbekende. Hij vertelt over het werk van Naerdinclant en van de vrijwilligers die hierbij betrokken zijn.

Ik hoop, dat de lezer aan de hand van dit nummer weer vaak zal denken: wat leuk, dat wist ik nog niet.

Hans Mous

Illustratie omslag voor (inzet): Frans Francken: *Heksenkeuken* (ca. 1600). Balthasar Bekker schreef in 1691 het boek *De betoverde wereld*, waarin hij uiteenzet dat heksen niet bestaan; zie p. 263 e.v.

© TVE 2012. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Een duivelse dominee aan de Vecht - Balthasar Bekker in Loenen en Weesp (1674-1679)

candera
Hans Mous

Het valt ongelijk veel lichter iemants boeken te verbieden dan te wederleggen.

(B. Bekker, *Onderszoek en antwoord van Balthasar Bekker*, Amsterdam 1693)

Vorig jaar kregen bestuursleden en redacteuren van TVE een rondleiding in het Gemeentemuseum van Weesp. In een van de vitrines zagen we twee penningen ter ere van Balthasar Bekker.¹ Uit het bijschrift blijkt, dat hij enkele jaren predikant in Weesp is geweest. Toenmalig hoofdredacteur Henk Michielse en ik keken elkaar aan: dat is stof voor een artikel in TVE! We weten immers, dat Balthasar Bekker niet de eerste de beste was. Hij is vooral bekend geworden door zijn boek 'De betoverde wereld' (1691). Dit boek heeft immers een grote rol gespeeld in het ondermijnen van het heksengeloof. Bovendien is hij vanwege dit boek door de kerkenraad van Amsterdam uit zijn ambt gezet. Maar we weten niets over zijn verblijf in onze regio. Heeft hij hier ook opvallende dingen gedaan of geschreven? Dat moest worden uitgezocht.

Het leven van Balthasar Bekker

Friesland

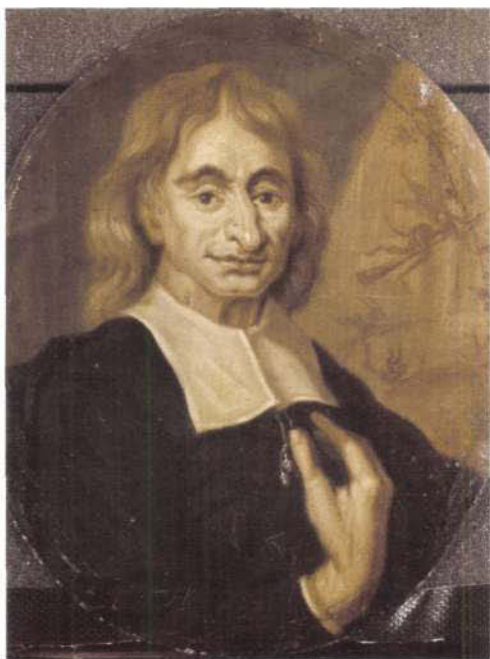
Balthasar Bekker is in 1634 geboren in Metslawier (Friesland). Zijn vader was predikant en afkomstig uit Bielefeld. Bekker studeerde in Groningen en Franeker, aanvankelijk filosofie, later theologie. Na de voltooiing van zijn studie werd hij rector van de Latijnse school in Franeker, een functie waarin hij zich niet op zijn gemak voelde. Hij accepteerde dan ook graag een beroep naar Oosterlittens (Friesland) in 1657. In 1666 werd hij predikant in Franeker, waar hij ook les gaf aan studenten.

In de zeventiende eeuw bestond er in de Republiek een heftige strijd tussen voor- en tegenstanders van de ideeën van Descartes. Descartes geldt als de grondlegger van het rationalisme in de nieuwere wijsbegeerte. Hij beargumenteerde, dat je alleen tot ware kennis kunt komen door middel van systematisch denken. Zintuiglijke waarneming is immers vaak bedrieg-

lijk. Slechts methodische twijfel kan ons tot ware inzichten brengen. Descartes maakte een strikt onderscheid tussen lichaam en ziel, tussen materie en geest. Daarmee legde hij de basis voor een mechanisch wereldbeeld: men ging op den duur de wereld zien als een soort uurwerk, waarin natuurwetten in plaats van toeval de gang van zaken bepaalden. Die wetten kon je analyseren en gebruiken om de natuur te beheersen. De strijd tussen voor- en tegenstanders van het cartesianisme (de ideeën van Descartes) speelde zowel op de universiteiten als binnen de Gereformeerde Kerk. In sommige kerkelijke kringen werd het rationalisme als een gevaar voor het geloof beschouwd: twijfel en geloof konden niet samengaan.

In 1668 verdedigde Bekker het cartesianisme voor de synode van Friesland. Hij betoogde daarbij, dat geloof en rede twee zaken waren die elk hun eigen werkterrein hadden. Ze sloten elkaar niet uit en geen van beide was ondergeschikt aan de ander: *God is so wel d'Auteur der*

Portret van Balthasar Bekker (schilderij uit 1732 van Pieter van Gunst naar een portret van Arnoud van Halen).

Reden als der Openbaringe. Alleen de rede kon geldige uitspraken doen over natuurlijke zaken. Tegenstanders van het cartesianisme uit ultrarorthodoxe hoek vonden dat de filosofie ongeschikt was aan de theologie. Ze vreesden dat de opvattingen der cartesianen ertoe zouden leiden, dat ook de bijbel langs de meetlat der rede gelegd zou worden. Gezegd moet worden, dat Bekker de scheiding tussen rede en openbaring niet consequent toepaste. Zo gaf hij als (redelijke) verklaring voor sommige wonderen in de bijbel, dat de schrijver op deze manier moeilijke zaken duidelijk wilde maken aan eenvoudige mensen.

Vanuit ultrarechtzinnige hoek werden Bekkers opvattingen verdacht gemaakt. Deze aanvallen werden alleen maar sterker na de publicatie van *De Vaste Spyze der Volmaakten* (1670), een catechismus die volgens zijn tegenstanders in strijd was met de gereformeerde geloofsleer. Deze tegenstanders kwamen tegen het boek in het geweer en Bekker reageerde hier niet consequent op: het ene moment gaf hij

toe en kwam met aanpassingen, het volgende moment probeerde hij zijn tegenstanders van zijn gelijk te overtuigen.

De theologische faculteit van Franeker bracht een negatief advies over het boek uit en Gedeputeerde Staten van Friesland verboden verdere verspreiding. Pas in 1675 werd het boek (na verschillende wijzigingen en toevoegingen) alsnog goedgekeurd door de synode van Leeuwarden. Bekker had de uitkomst niet afgewacht. Het conflict had hem zo aangegrepen, dat hij een beroep naar Loenen aanvaardde. Hij sprak van *het beroep na Loenen, dat my doen reght als uit den Hemel quam*. Maar Friesland was nog niet klaar met hem: in 1676 verboden Gedeputeerde Staten om Bekker ooit nog te nomineren voor een leerstoel aan de Franeker universiteit. Waarschijnlijk is er rond die tijd geprobeerd om hem daar een aanstelling te bezorgen. Knuttel vermoedt zelfs dat deze poging afkomstig was uit de hoek van Albertine Agnes, de weduwe van de Friese stadhouder Willem Frederik. De nominatie ging naar iemand anders, maar blijkbaar hadden Gedeputeerde Staten zo'n afkeer van Bekker, dat ze hem alsnog dit Berufsverbod oplegden.

Amsterdam

In Loenen is hij maar twee jaar geweest. In 1676 aanvaardde hij een beroep naar Weesp. Hier bleef hij tot eind 1679, toen hij een beroep naar Amsterdam accepteerde. Daar publiceerde hij in 1683 zijn boek *Onderszoek van de betekeninge der kometen*. In de jaren 1680, 1681 en 1682 waren er kometen aan de hemel verschenen. Dit had geleid tot angst bij grote groepen mensen. Men vreesde dat deze kometen voorboden waren van naderend onheil. Bekker ging in zijn boek tegen deze opvatting in.

In 1691 publiceerde hij het eerste deel van *De betoverde weereld*. In dit boek onderzocht Bekker allerlei vormen van toverij aan de hand van de bijbel en van de rede. Hij toonde aan dat toverij een heel oud verschijnsel was. In zijn eigen tijd werd nog in brede kringen aan dit verschijnsel geloof gehecht (Bekker zelf sprak van *oud-wijfsche fabelen*). Men dacht dat toverij moge-

lijk was, doordat de duivel invloed op mensen kon uitoefenen. Ook in de Gereformeerde kerk werd dit toen door velen geloofd. Volgens Bekker was dit geloof strijdig met de christelijke leer. De duivel lag immers sinds de zondeval geketend in de hel. Wie dacht dat de duivel over bovennatuurlijke krachten beschikte en die op de mens losliet, deed God tekort. Ook de bijbel bood geen basis voor die opvatting over de macht van de duivel. Waar dat wel zo leek te zijn, was ze verkeerd geïnterpreteerd of zelfs verkeerd vertaald vanuit het Hebreeuws. *Men meint dat het de Schrift is die 't ons seit; het gene men geloofd dat in de Schrift staat, om dies wille dat men 't al geloofde eer men wist of 't daar in stond of niet.* De concrete gevallen van toverij, hekserij en waarzeggerij die Bekker besprak, wist hij allemaal een rationele verklaring te geven. Het geloof in de werking van de duivel verklaarde Bekker uit vooroordeel en schrik, misleiding door de zintuigen, gebrekkige kennis van de natuur en bedrog.

De betoverde wereld leidde tot grote beroering binnen de Gereformeerde kerk. Bekker werd ervan beschuldigd dingen te verkondigen die in strijd met de ware geloofsleer waren. Hij werd er zelfs van beschuldigd een aanhanger van Spinoza te zijn. Dit betekende dat Bekker

voor atheïst werd uitgemaakt. Hij zou daarmee een vijand van het christelijke geloof zijn. In 1692 werd hij uit zijn ambt gezet en werd hem ook de toegang tot het avondmaal ontezegd. De magistraat van Amsterdam liet hem niet vallen: hij behield zijn traktement. De Staten van Holland stelden een besluit om *De betoverde wereld* te verbieden voortdurend uit, ondanks alle aandrang van de synode om tot een verbod over te gaan.

In de negentiende eeuw kreeg Bekker de naam een voorloper van de Verlichting te zijn. Knuttel noemde hem *de bestrijder van het bijgeloof*. Maar hedendaagse onderzoekers als Van Sluis zetten vraagtekens bij deze interpretatie. Het geloof in heksen was in ons land in de zeventiende eeuw al flink op zijn retour. Het laatste heksenproces was in 1614. Bekkers tegenstanders keerden zich ook niet tegen zijn verwerping van het heksengeloof, maar tegen de manier waarop hij de bijbel gebruikte om zijn standpunten te beargumenteren. Van Sluis denkt dat Bekkers karakter veel meer een verklaring vormt voor de verbitterde aanvallen op hem dan zijn standpunten. Hij slaagde er onbedoeld in om zijn tegenstanders voortdurend op de kast te jagen. Uiteindelijk heeft dit tot zijn val geleid.

Balthasar Bekker is in 1698 overleden op zijn buiten in Jelsum (Friesland).

Loenen

Bekkers beroep naar Loenen ging niet zonder slag of stoot. De kerkenraad van Loenen kon het niet eens worden over een voordracht. Vervolgens werd hij voor een voldongen feit gesteld door Anthonie van Lynden, heer van Kronenburg en Loenen. Hij liet weten dat hij op basis van zijn patronaatsrecht (recht om een predikant te nomineren) *een man sou bestellen die goet was en verzocht de kerkenraad om zich er verder niet mee te bemoeien*. In juli 1674 meldde hij dat hij Bekker had *begiftigt met de pastorie tot Loenen*.²

Dat de (katholieke) heer van Kronenburg zich juist in 1674 met de aanstelling van een nieuwe predikant bemoeide, is begrijpelijk. Bekker was de opvolger van dominee Johannes Kickius. Deze had zich verzet tegen de katholieke kerkdiensten die sinds 1652 in een schuurkerk bij Loenen werden gehouden. Een schuurkerk die tot stand was gekomen met behulp van de heer van Kronenburg. Ook verder had ds. Kickius de overheid trachten aan te zetten tot maatregelen tegen *paepsche stoutigheden*, soms met succes. Er zijn geen aanwijzingen dat Bekker dit beleid heeft voortgezet. Uit Bekkers *Reisbeschrijving* uit 1683 blijkt dat hij de katholieke gebruiken herhaaldelijk bespottte, maar zeker zo vaak met katholieke geestelijken (zelfs met jezuïeten) in gesprek raakte.

De kerkenraad van Loenen verzette zich tegen het optreden van Van Lynden, maar de classis Amsterdam (waar Loenen onder viel) bewoog de kerkenraad tot toegeven. Op 14 oktober 1674 werd Bekker in Loenen bevestigd door de Amsterdamse predikant Le Maire.

In 1693 schreef Bekker, dat een van de leden van de classis Amsterdam, Laurentius Homma, zich als enige tegen zijn beroep naar Loenen had verzet. Hij zou bang zijn geweest, dat daarmee de invloed van het cartesianisme binnen de classis Amsterdam vergroot zou worden.

Homma komen we later nog tegen, als het over het beroep van Bekker van Weesp naar Amsterdam gaat.

Opmerkelijk is, dat Bekker een van de weinige predikanten in Loenen was die al elders predikant waren geweest. Verreweg de meeste predikanten die deze gemeente vóór 1750 bediend hebben, waren proponent. Dat is een afgestudeerde theoloog die nog niet als predikant gefunctioneerd had, maar wel beroepen kon worden. Ik vermoed dat de gemeente van Loenen zo weinig aanzien genoot, dat ze er meestal niet in slaagde om iemand anders dan een proponent te beroepen. Proponenten hoefde men trouwens minder te betalen dan ervaren dominees.

Hierboven is al gezegd, dat Bekker zijn beroep naar Loenen als een geschenk uit de hemel zag. Maar hij besepte ook, dat dit geschenk een keerzijde had. In 1679 liet hij aan de Amsterdamse predikant Van Nieuwenhuisen weten, dat hij zijn vertrek vanuit Franeker (*eene vermaarde Stad*) naar Loenen (*een Dorp*) beschouwde als een verlaging van zijn status. En niet alleen zijn aanzien ging erop achteruit: hij maakte immers een overstap tot *veel kleindere gemeente en minder inkomen*. Maar na alle conflicten in Friesland wenste hij *sijne dagen... voortaan in vrede te slijten*. Hij besepte dat hij zich daarvoor wel rustig moest houden. In 1679 schreef hij dat hij sinds zijn vertrek uit Franeker *met mond en penne gesweegen* had. Tussen 1670 en 1683 zijn er inderdaad geen geschriften van zijn hand gepubliceerd.

Dat Bekker in Loenen in inkomen achteruit ging, kwam niet alleen doordat Loenen veel kleiner was dan Franeker. In 1674 was Loenen er namelijk slecht aan toe. Twee jaar eerder (tijdens het 'Rampjaar') hadden de Fransen er flink huisgehouden. De Hervormde gemeente was begin 1672 naar Amsterdam gevlucht en bleef daar tot de aftocht van de Fransen (eind 1673). Het kasteel Kronenburg werd door de Fransen bezet en voor een groot deel verwoest. Ook het dorp is niet aan plundering ontkomen. Kerk, pastorie en kosterij hadden daarbij blijkbaar schade opgelopen. In 1674 lieten

*Het Dorp LOENEN, nevens (n) Groenenburg,
van Nieuwerhoeck te sien.*

*Le Village de LOENEN avec (n) Groenenburg,
Regardant de Nieuwerhoeck.* 63

Hendrick Ockhuijsen, kerkmeester, en Tijmen Sijmons, ouderling, aan de classis Amsterdam weten dat de gemeente de kosten van de reparatie niet kon opbrengen. Zij verzochten de gemeente te ontlasten van haar aandeel in het traktement van de predikant. De classis wees dit verzoek af, maar besloot de gemeente wel eenigen penningen te schenken.³

Over Bekkers contacten in Loenen is niet veel bekend. Zijn hoogleraar uit Groningen, Jacobus Alting, heeft hem in 1675 nog in Loenen opgezocht. En Bekker wisselde verzen uit met Dirk Schelte, juwelierhouder van de Bank van Lening in Amsterdam. Schelte was een vermogend man, die in Baambrugge de buitenplaats Scheltevegt (later Bassenhof genaamd) bezat. Schelte is bekend geworden als de maker van koddige gedichten en gelegenheidsverzen. Hij ging zowel met Bekker als met Homma om.

Bekker kende hem waarschijnlijk via de Amsterdamse kerkenraad: Schelte was daar diaken. Hij stuurde in 1676 Bekker het volgende vers:

Heer Bekker, hier 's een vriend, die my iets wil bewyze,
('t Geen ik niet denken kan) in 't Boek de Vaste Spyze,
Ey! zoo gy 't heen en weer ter leen wat mis-
sen kund,
Geeft Toonder dezer 't mee, als gy 't my zoo lang gund.

Een andere keer heeft Bekker hem de volgende uitnodiging gestuurd:

Myn Heer, en Vriend,
Lees of 't u dient.
Lust 'et u, van Schelte-Vegt,
Eens naar Nigtevegt te gaan,
Langs de Vegtse wil'ge laan,
En met zand verhoogde paân,

Zonder vegten, zonder slaan,
Als het noenmaal is gedaan,
En uw maag by my te laan,
Met een sober moesgeregt;
Zoo verwacht ik u tot mijnent.
Laat myn bidden u bewegen,
En myn hoope niet verlegen,
Gaan we dan, op 's Heeren wegen,
En wy kouten eens ter degen,
Dat ons d' Hemel-leidsman zegen,
Tot die rys ben ik genegen,
Kuilenburg wagt my tot zynent.
Mij, dien gij kend,
En tot uw wend.⁴

B. Bekker V.D.M.S.T.

Na alle commotie rond het beroep van Bekker lijkt zijn eigenlijke verblijf in Loenen rimpelloos verlopen te zijn. De jaren in Loenen en Weesp gelden als jaren die Bekker in alle rust aan zijn studie en zijn gezin heeft kunnen wijden. In Loenen werd zijn zoon, Henricus Bekker, gebo-

ren. Uit het hierboven geciteerde vers en uit Bekkers reisbeschrijving van 1683 kun je opmaken, dat een van Bekkers activiteiten in de Vechtstreek het maken van wandelingen is geweest. Voor een rusteloze geest was dit ongetwijfeld niet voldoende. Al snel moet hij ontdekt hebben, dat Loenen te klein voor hem was.

Weesp

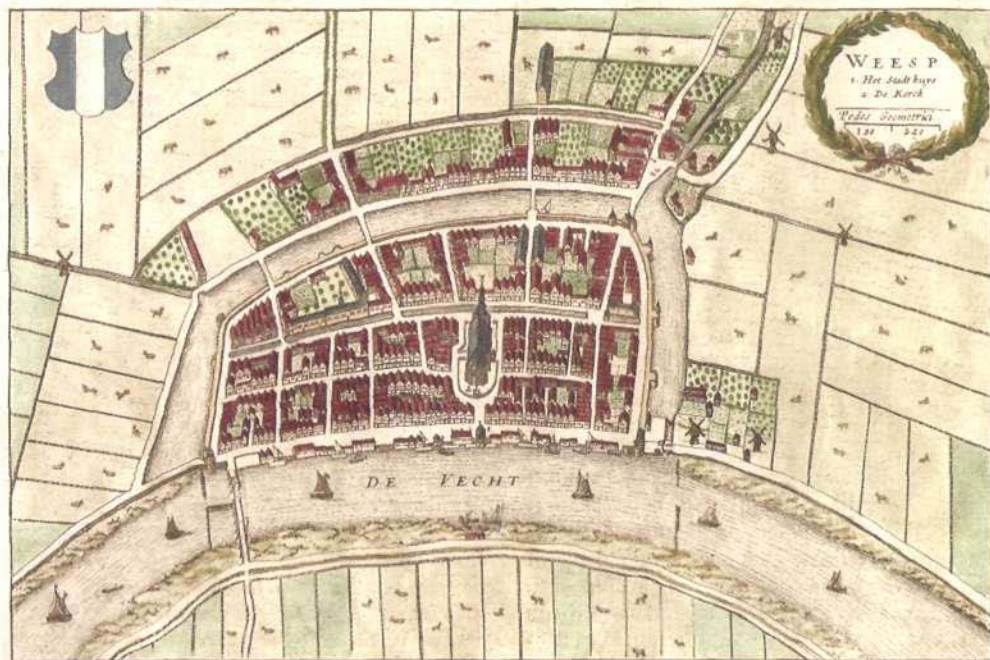
Lang heeft Bekker niet in Loenen gestaan. Al na twee jaar (dus in 1676) werd hij beroepen naar Weesp, welk beroep hij accepteerde. Hij werd daar op 12 juli 1676 bevestigd.

Zoveel voeten in de aarde als zijn beroep naar Loenen had, zo rimpelloos verliep zijn beroep naar Weesp. De kerkenraad beriep Bekker met algemene stemmen na een eerste voordracht van veertien namen en een nadere voordracht van vier. Ook de magistraat van Weesp en de classis Amsterdam stemden direct met het beroep in. De verhouding tussen magistraat en kerkenraad was in Weesp wel anders dan in Loenen. In Weesp waren de katholieken al in 1621 uit het stadsbestuur verdwenen. Bovendien waren diverse burgemeesters en schepenen lid van de kerkenraad.

Net als Loenen had Weesp te lijden gehad van de oorlog tegen Frankrijk. De stad had een belegering doorstaan en op het omliggende platteland hadden de Fransen flink huisgehouden. Er moesten voor de talrijke wezen flinke uitgaven worden gedaan. Zeker de helft van de vele katholieken was na 1672 uit Weesp vertrokken, omdat ze aangezien werden voor col-laborateurs met de Fransen. Dit betekende een klap voor de economie: nogal wat bierbrouwers bijvoorbeeld waren katholiek. Omdat het stadsbestuur krap bij kas zat, had men er bij de kerkenraad op aangedrongen om de beroeps-procedure zo kort mogelijk te houden, hetgeen dus ook gebeurde.

Is er over Bekkers jaren in Loenen al weinig bekend, over zijn jaren in Weesp zo mogelijk nog minder. In Weesp waren er steeds twee

Plattegrond van Weesp door Blaeu (ca. 1680).

predikanten tegelijk. Bekkers collega was Aegidius de Raedt, een man die algemeen geliefd was. Hoe de relatie tussen De Raedt en Bekker was, blijkt uit een geschrift dat jaren later gepubliceerd werd, toen het rumoer rond Bekkers boek *De betoverde weereld* een hoogtepunt bereikte. Het geeft ons tegelijk een inkijkje in de manier waarop Bekkers tegenstanders toen te werk gingen. Zij zochten rusteloos naar informatie waarmee hij zwartgemaakt kon worden, ongeveer op de manier waarop dit tegenwoordig in de Amerikaanse politiek gebeurt. Twee van Bekkers tegenstanders, de Nieuwendamse predikant Van der Hooght en de Amsterdamse procureur Lansman, probeerden in 1692 aan te tonen, dat De Raedt (die inmiddels overleden was) Bekker van ketterij had verdacht. De Raedt zou volgens hen bij de bevestiging van Bekker in Weesp in een preek al verdenkingen over de rechtzinnigheid van Bekker hebben uitgesproken. Eerst werd de zoon van De Raedt onder druk gezet om te zeggen,

dat zijn vader Bekker al verdacht had gevonden. Toen deze zich niets daarvan kon herinneren, probeerden ze De Raedts zwager, Arent Haak, tot de gewenste uitspraak te bewegen. Tevergeefs. Haak vertelde: *dat ik met Do. de Raadt seer gemeensame ommeegang gehad hadde, en dat ik menigmaal met hem van Do. Bekkers ommeegang met hem gesproken hadde, onder welk gesprek hy mijn seide, dat hy noit met een sijner broederen, waar mede hy ommeegang gehad hadde, vrediger, nog minsamer verkeerd hadde als met Do. Bekker, en dat hy geloofde, dat 'er weinige waren, die wisten het goed verstand dat Do. Bekker in de Godgeleertheid hadde'*. Bovendien heeft Bekker na het overlijden van De Raedt diens plaats waargenomen om de weduwe van De Raedt en haar kinderen aan voldoende inkomen te helpen.

De jaren dat Bekker predikant in Weesp was (1676 tot en met 1679) heeft hij niet alleen in Weesp doorgebracht. In 1678 werd hij namelijk tijdelijk veldprediker en heeft in die functie elf

weken bij het leger in de Zuidelijke Nederlanden doorgebracht, waar hij onder andere de slag bij Saint-Denis (14 augustus 1678) mee-maakte.

Van Weesp naar Amsterdam

In 1679 werd Bekker naar Amsterdam beroepen. Dit beroep zorgde weer voor veel beroering.

In Amsterdam was een deel der predikanten ultrarechtzinnig, een ander deel nam een wat vrijzinniger standpunt in. Elk nieuw beroep leidde tot onverkwikkelijke taferelen, waarbij ook de stedelijke overheid betrokken raakte. Immers elk beroep had de goedkeuring van de magistraat nodig en die weigerde nogal eens in te stemmen met de benoeming van een ultrarechtzinnige predikant. In de tijd dat Bekker in Weesp stond, kwamen de tegenstanders overeen om een eind te maken aan dit soort tone-len. Dit leidde tot het zogenaamde Amsterdams vredesverdrag (1677). Alle betrokken predikanten erkenden elkaars rechtzinnigheid, men beloofde om broederlijk met elkaar om te gaan en geen verdachtmakingen meer te uiten. Tenslotte sprak men af om alleen nog personen van een *moderaet en vreedsaem humeur* te beroepen.

De ultraorthodoxe Homma, die zich al verzet had tegen Bekkers komst naar Loenen, probeerde nu om Bekkers eventuele komst naar Amsterdam bij voorbaat al onmogelijk te maken. Hij wilde hem in het vredesverdrag laten uitsluiten. Dit is hem niet gelukt.

In 1679 kwam er weer een vacature in Amsterdam. Bekker werd door een aantal predikanten voorgedragen, maar Homma keerde zich hier fel tegen. In de woorden van Bekker: *my eerst seer prijsende in alles wat een Predikant met eeren wesen magh; maar seggende dat hy met reden noch van onrechtsinnigheid verdacht hield*. Bekker bood Homma aan een conferentie tussen hen beiden te houden in aanwezigheid van een zestal andere predikanten, van wie Homma er drie zou aanwijzen en Bekker de drie andere. Aldus gebeurde. De

conferentie duurde drie dagen en dreigde op een mislukking uit te lopen. Pas na ondertekening van een akte door Homma en Bekker was de kogel door de kerk. Bekker had hierbij door het stof ontmoeten: in de akte erkende hij dat Homma niet zonder reden bezwaar had gemaakt tegen enkele punten in de geschriften van Bekker; tevens stemde Bekker erin toe om voortaan *geen Theologisch geschrift te sullen uitgeven sonder voorgaande Visitatie en Approbatie des E. Classis*.

Op 1 december 1679 werd Bekker nu werkelijk naar Amsterdam beroepen en daar op 31 december bevestigd. Hij vertrok uit Weesp op een wel heel ongelukkig moment: op 2 maart 1679 was zijn collega Aegidius de Raedt overleden. De Raedts opvolger, Henricus van Olphen, werd kort na Bekkers beroep (in december 1679) naar Alkmaar beroepen. Weesp heeft daardoor een kleine twee maanden geen predikant gehad.

1695

Is hiermee het verhaal over Balthasar Bekker en de Vechtstreek verteld? Nog niet helemaal.

Op 25 december 1695 (dus na alle commotie rond Bekkers boek *De betoverde weereld*) bezocht Bekker de kerkenraad van Weesp. Hij vertelde, dat hij van alles geprobeerd had om de kerkenraad van Amsterdam ertoe te bewegen om hem weer toe te laten tot het avondmaal. Alles tevergeefs. Ook een attestatie waardoor hij elders aan het avondmaal kon deelnemen, werd hem geweigerd. Hij liet twee brieven zien om zijn verhaal te onderbouwen. Hij verzocht nu de kerkenraad van Weesp om toelating tot het avondmaal in de kerk van Weesp die hij ontrent de 3½ jaren tijds na zijn vermogen hebbende bediend nog wel zo veel *ge-negenheid te hemwaarts achte te hebben...* Hij veronderstelde dat de kerkenraad van Amsterdam tegenover hem nu wel een ander standpunt zou innemen en oogluikend zou toestaan, dat hij in Weesp aan het avondmaal zou aanzitten. Maar hij had de Amsterdammers schrifte-

lijk beloofd om niet buiten hen om ergens aan het avondmaal deel te nemen. Hij verzocht de kerkenraad van Weesp dan ook om zo spoedig mogelijk hierover contact op te nemen met Amsterdam.

De kerkenraad van Weesp antwoordde hem dat *niet alleenlick sij, maer ook de gansche gemeente hunder stad, na alle kennisse die sij daerom hadden, hem met volkoomene genegenheit en blijchap aen des Heeren Taefel souden willen ontfangen*. Men was ook zeer bereid-willig om zijn zaak in Amsterdam te bepleiten.

Namens de Weesper kerkenraad ondernamen ouderling Sijmon van Paddenburgh (tevens burgemeester van Weesp) en dominee Johannes Brandolphus de reis naar Amsterdam. Paddenburgh kende Bekker uit de tijd dat deze predikant in Weesp was: in die tijd was hij al ettelijke keren burgemeester geweest. Brandolphus was de opvolger van Bekker in Weesp. Daarvoor was hij predikant in Nieuw-Lekkerland geweest. In een boekje dat in 1859 vanuit bevindelijke kring gepubliceerd werd, wordt deze dominee een *vijand van ware godsvrucht* genoemd. Hij zou verantwoordelijk zijn voor de *grote onkunde en ongodsdienstigheid* van de bewoners van Nieuw-Lekkerland. De schrijver wil hiermee zeggen, dat Brandolphus niet ultrarechtzinnig was.

De kerkenraad van Amsterdam liet de Weespers weten, dat men blij was dat Bekker zich niet onttrok aan het gezag van de Amsterdamse kerkenraad. Maar in Weesp was Bekker aan het verkeerde adres: hij had zijn verzoek aan de kerkenraad van Amsterdam moeten richten. De kerkenraad van Weesp kreeg een veeg uit de pan: de raad had Bekker niet mogen zeggen, dat hij hem graag zou toelaten. Hierover had Weesp niets te vertellen.

Paddenburgh en Brandolphus keerden dus onverrichter zake terug. Ze lieten Bekker weten, wat de kerkenraad van Amsterdam gezegd had. Hij antwoordde, dat hij hen dankte voor hun inspanning, maar dat hij de zaak nu maar wilde laten voor wat ze was. Hij zou zich alsnog van het avondmaal onthouden en zijn ziel in lijdzaamheid bezitten.

De betekenis van Loenen en Weesp voor Bekker

Bekkers biograaf Knuttel spreekt van jaren van ongestoorde arbeid, waarin hij de rust vond waarnaar hij al zo lang had gehunkerd. Andere schrijvers zeggen, dat hij deze jaren aan de studie en aan zijn gezin heeft gewijd. Het klinkt alsof Bekker van een heerlijk ouderschapsverlof van vijf jaren heeft genoten. Dacht Bekker hier zelf ook zo over?

Bekker nam na zijn vertrek naar Amsterdam (in 1679) een ambivalente houding aan tegenover zijn verblijf in de Vechtstreek. We zagen al eerder dat hij het beroep naar Loenen als een geschenk uit de hemel betitelde. Maar ook zien we iets van berusting. Hij legde zich erbij neer dat hier zijn nieuwe, en mogelijk zijn laatste, werkplek was: hij zou hier *gerustelick zijn kerkhof gemaakt* hebben. Als hij in de opdracht van *De betoverde weereld* schrijft, dat zijn vrouw hem daarheen volgde, *alsse haren man getrouw*

was, om soet en suur met hem te meugen, dan klinkt dat alsof Loenen zijn ballingsoord was. En tegelijk betitelde hij de overstap van Friesland naar de Vechtstreek als een degradatie. Hij zag zijn verhuizing naar Loenen als een verlaging van zijn status (*van eene vermaarde Stad naar een Dorp!*). Intellectueel had Loenen hem weinig te bieden. Bekker voelde nog steeds (en waarschijnlijk steeds meer) de aantrekkingskracht van een grote stad en van een academische omgeving. Als hij zegt dat de *Heere des oogstes genadige belijft hadde, mij noch over Weesp tot Amsterdam te roepen*, dan klinkt dat duidelijk als een verandering ten goede. De plaatsen aan de Vecht waren in feite te klein voor hem, Amsterdam trok onweerstaanbaar.

Bovendien had hij door te zwijgen en door in ballingschap te gaan niet bereikt, dat er een einde kwam aan het 'gedoe'. In 1676 was er de actie van Gedeputeerde Staten van Friesland tegen een eventuele benoeming van Bekker in Franeker en in 1677 probeerde Homma hem bij voorbaat uit te sluiten van een beroep naar Amsterdam.

Loenen en Weesp komen nauwelijks voor in Bekkers geschriften van na 1679. Toen hij in 1683 een reis door de Nederlanden, Engeland en Frankrijk maakte, hield hij een reisverslag bij. Daarin vergelijkt hij plaatsen en rivieren die hij tegenkomt met hem bekende plaatsen en rivieren in de Republiek. Hij noemt hierin Loenen drie keer (meestal gaat het dan nog over de Vecht) en Weesp éénmaal. Maar Naarden komt negen keer voor en Maarssen vijf keer. In het vierde deel van *De betoverde weereld* noemt Bekker een groot aantal voorbeelden van tovenarij en bijgeloof die hij zelf is tegengekomen. Bijna al deze voorbeelden komen uit Friesland of uit Amsterdam, niet een uit Loenen of Weesp. Als hij tussen 1674 en 1679 al onderzoek gedaan heeft voor *De betoverde weereld*, dan valt dat nu niet meer vast te stellen.

Het lijkt erop dat Bekker in Loenen en Weesp heeft zitten zwijgen en zich verbijten. Er is niets dat erop wijst, dat deze jaren van belang zijn geweest voor zijn ontwikkeling. Het enige wat we kunnen constateren, is dat hij zich be-

zighield met zijn herderlijke taken, met dichten en met wandelen. En met zijn gezin.

Er is één passage in *De betoverde weereld* waarin Weesp wordt genoemd. Het biedt een mooi plaatje van het gezin Bekker in deze rustige jaren. Bekker vertelt over een jongen in Franeker die hij tegenkwam, toen hij daar predikant was. De jongen beweerde toen dat hij in contact met de duivel stond. Maar in 1674 verklaarde hij dat hij nu door de duivel geplaagd werd, omdat hy sich tot God bekeerd had. Hij begon in verschillende huizen te preken en te catechiseren, totdat de predikanten zijn vader verzochten hem daarmee te laten ophouden.

Hy quam by my tot Weesp in 't derde jaar na mijn vertrek van Franeker: (so lang duurt noch d'histoire) eerst klagende dat hem de predikanten hinderden in sijnen yver om Godes woord en wonderen te melden; (hy was nu meer dan 10. jaren oud) en vraagde of my docht dat sy behoorlijk deden? Ik seide datter order in de kerk moest wesen; dat ik de predikanten beter kende dan dat sy hem in 't goede souden hinderen wanneer 't met order wierd gedaan: maar dat ik om er grondig af te spreken eerst self eens horen moest hoe dat hy dede. Hy toonde sich daar seer genegen toe: en hadde self al enige goeluiden d'oren jeukerig gemaakt om ook daar by te zijn. Doch ik en liet dat niet toe: maar wilde dat hy d'eerste proef voor my en mijne huisvrouw maar alleen doen soude. Ik leide hem den groten Bybel voor; maar hy en sagh er niet eens in: neep meest de ogen toe en maakte sulken misseliken en belachelijk gebaar; dat self mijn soon doe noch een suigeling en op de armen sijner moeder eerst lang en vreemd op de predikant gekeken hebbende op 't lest na my en sijne moeder siende lachte; en ons, die 't quaad genoeg van selven hadden te swaarder maakte ons daar over in te houden (De betoverde weereld, deel IV, hoofdstuk IX, § 21).

Met dank aan de heer J. Vree voor zijn hulp en advies.

Noten

1. Het zijn twee penningen die geslagen zijn in opdracht van voorstanders van Bekker. Beide zijn uit 1692, een jaar na de verschijning van het eerste deel van *De betoverde wereld*. De eerste is van de hand van I. Boskam en heeft als tekst: 'Wie gemakkelijk gelooft, wordt gemakkelijk bedrogen'. Afgebeeld aan de ene kant Bekker, aan de andere kant de waarheid, de duivel en een nar. De tweede is gemaakt door I. van Dishoecke. Erop staat een gedicht van H. Mier Kz.: *Dit is dien schrift doorleerde BEKKER/Dien Heil en Tooverij ontdekker/Die hoe getrapt, getergt, noch stil/Zich onderwerpt zyns Heeren wil,/Een Man gesont in leer en leven/Hoe meer verdrukt, hoe meer verheven*.
2. In het archief van de Heerlijkheid Kronenburg bevindt zich een afschrift van het verslag van de kerkenraadsvergadering waarin de zaak iets anders wordt voorgesteld. Volgens dit afschrift deed de kerkenraad een nominatie van vier personen, uit wie Bekker met algemene stemmen gekozen werd.
3. Pas in 1696 slaagde de heer van Kronenburg erin om de Staten van Holland te bewegen tot een aanvulling van het traktement van de predikant te Loenen. Het was meteen ook een forse aanvulling: de Staten deden 150 gulden bovenop de bijdrage van 250 gulden van Kronenburg. Bekker moet in zijn tijd flink tekort zijn gekomen.
4. Kuilenburg was de Nichtevegtse dominee Joan van Cuylenborch. Bekker is niet helemaal duidelijk: wordt het sober moesgerecht nu bij hemzelf thuis (te mijnent) of bij dominee Van Cuylenborch (*Kuilenborg wagt my tot zynent*). Verder krijg ik niet de indruk, dat er in Bekker een groot dichter verloren is gegaan.

Bronnen

Stadsarchief Amsterdam (Archief kerkenraad en Archief classis Amsterdam).
Archief Hervormde Kerk Weesp (Archief kerkenraad).
Utrechts Archief (Archief Heerlijkheid Kronenburg).

Literatuur

- A.J. van der Aa, *Nieuw biographisch anthologisch, en critisch woordenboek van Nederlandse dichters*. Eerste deel A-B, Amsterdam 1844.
- Balthasar Bekker, *Beschrijving van de reis door de Verenigde Nederlanden, Engeland en Frankrijk in het jaar 1683*. Naar het handschrift uitgegeven en toegelicht door Jacob van Sluis, Leeuwarden 1998.
- Idem, *De betoverde wereld* (het vierde boek), Amsterdam 1693.
- Idem, *Omstandig bericht van Balthasar Bekker, S.T.D. Predikant tot Amsterdam, Van sijne particuliere Onderhandelinge met D. Laurentius Homma, sal. ged. in zijn leven mede Predikant aldaar. Beneffens d'ontdekte lagen van Everhardus van der Hooght, En Jacob Lansman tegen denselven*, Amsterdam 1693.
- J. van Dam, *Het leven en sterven van Petrus van der Velden*, Nieuwpoort 1859.
- Diverse auteurs, 'Lezingen gehouden op een studiedag over Balthasar Bekker', in: *It Beaken, Tydskrift fan de Fryske Akademy*, jrg. 58, 1996.
- W.P.C. Knuttel, *Balthasar Bekker, de bestrijder van het bijgeloof*, Den Haag 1906.
- S. van der Linde, *1000 jaar dorpsleven aan de Vecht. Loenen aan de Vecht 953-1953*, Loenen, 1954.
- Jacob van Sluis (uitg.) *Bekkeriana*, Leeuwarden 1994.
- Gertjan Verhage en Kees de Kruijter, 'Vervolging van de rooms-katholieke bevolking', in: *Vechtkroniek*, 2001.
- Aukje Zondergeld-Hamer, *Geschiedenis van Weesp. Van prehistorie tot de moderne tijd*, Weesp 1990.
- Idem, *Een kwestie van goed bestuur. Twee eeuwen armenzorg in Weesp (1590-1822)*, Hilversum 2006.

Het huis *Steevlied* in Baarn

Geschiedenis van een verdwenen buitenplaats

Robbert Jan van der Maal

In het noordwesten van de gemeente Baarn is in de tweede helft van de negentiende eeuw de meeste bebouwing gesloopt en niet vervangen. Naast het bekende huis Drakenburg bleef ook de buitenplaats *Steevlied* dit lot niet bespaard. *Steevlied* moet een grote buitenplaats geweest zijn, te oordelen naar onder meer de maatschappelijke positie van de bewoners door de eeuwen heen en beschrijvingen van inboedels. De bewoners behoorden allen tot de hogere sociale klassen en waren veelal actief als koopman of bestuurder. Desondanks is er maar weinig geschreven over de geschiedenis van deze buitenplaats. Uit dit artikel zal blijken, dat deze geschiedenis nauw verbonden is met die van het huis Eemlust in Eemnes, boerderij Ravestein, kasteel Groeneveld, kasteel Drakenburg, villa Rusthoek en de burgemeestersfamilie Laan.

Gemeentearchivaris J.C.F. baron d'Aulnis de Bourouill heeft rond 1900 uit het archief van het gerecht Baarn de nodige aantekeningen gemaakt met betrekking tot *Steevlied*. Ook blijkt dat d'Aulnis toegang gehad heeft tot het huisarchief van kasteel Groeneveld. De aantekeningen van d'Aulnis zijn een belangrijke bron geweest voor meester Pluims standaardwerk over de geschiedenis van Baarn.¹

Door uitvoerig onderzoek in het Utrechts Archief, het Stadsarchief Amsterdam, het archief van de familie Taets van Amerongen en nader genealogisch onderzoek naar de bewoners is het nu mogelijk de geschiedenis van het huis *Steevlied* en zijn bewoners te reconstrueren. De aandacht is hierbij uitgegaan naar de zeventiende tot en met de negentiende eeuw. Nader onderzoek naar de ontginningsgeschiedenis van de Baarnse venen en kadastraal onderzoek zal meer informatie verschaffen over de periodes daarvoor en daarna en over de bij *Steevlied* behorende huizen en landerijen.

Het huis *Steevlied*

Ligging van *Steevlied*

De kavel waarop het huis *Steevlied* gestaan heeft, strekte zich uit vanaf de huidige Oude

Amsterdamse Straatweg tot aan de Gooiersgracht, de grens tussen de provincies Utrecht en Noord-Holland. Ten noorden werd hij begrensd door een strook grond met daarop boerderij *De Catoenbaal*, die tot aan de grens met Eemnes liep. De zuidgrens werd gevormd door de huidige Zandheувelweg. Tussen het aan de zuidzijde gelegen *Drakenburg*, dat direct aan Groeneveld grensde, en de Zandheувelweg lag nog een perceel: *De Langenhoef*. Dicht aan de weg stond tussen *Steevlied* en *De Langenhoef* de herberg *De Steenkamer*. Het huis *Steevlied* lijkt bij bestudering van een kadasterkaart uit 1832 en een recente luchtfoto gestaan te hebben waar nu de parkeerplaats van Nijhof is. Hieruit blijkt dat de weg naar Eemnes later in westelijke richting verlegd is.

Bij het huis hoorden een oranjerie, een tuinmanswoning, een stal, een koetshuis en de boerderijen (*Klein*) *Steevlied* en *De Zandheувel*. De oranjerie en tuinmanswoning werden rond 1960 gesloopt. Boerderij *De Zandheувel* bestaat nog steeds.

Oudste vermeldingen

De grote buitenhuizen aan de latere postweg van Amsterdam op Arnhem,² zoals *Soestdijk* en *Groeneveld*, dateren uit de zeventiende eeuw en

werden door rijke Amsterdamse kooplieden gebouwd. De ridderhofstad *Drakenburg* bestond al in de veertiende eeuw. Afgaand op de naam *Steevlied*, vlucht uit de stad, liggen een datering in de zeventiende eeuw en de herkomst van de bouwheer/bewoner uit een stad voor de hand. In deze periode verruilden vele gegoede kooplieden en regenten in de zomer de drukke en stinkende stad voor de frisse lucht en de stilte van de bekoorlijke Baarnse bossen. Deze bossen ontstonden pas door aanplanting voor de jacht in de zeventiende eeuw, daarvoor was er een veengebied.

De eerste vermelding van *Steevlied* dateert van 1642. Het betreft een tekening door Cornelis van Noort van een stuk land, toebehorende aan de heer Johan van Wickevoort, groot 63 morgen en 293 Stichtse roeden.³ In de boedel van deze Jan van Wickevoort, waarvan in 1679 een inventaris opgemaakt werd, bevonden zich in het kantoor eenige betaalde reekeningen van 1640 tot 1678 inclusiefs raekende de saecken en huijshoudinge op *Steevliet*.⁴ Het is aannemelijk dat Jan Wickevoort de eerste bewoner en bouwheer van *Steevlied* was. Mogelijk werd het huis dan in 1640 gebouwd. Niet lang daarvoor, in 1626, behoorde de grond nog toe aan de heer van *Drakenburg*, toen een gedeelte ervan ten westen van *De Zandheuvel* in erfpacht werd overdragen.⁵ De omgeving stond bekend als het 'wilde veen'.

De kaart uit 1642 laat weliswaar de omvang en grenzen van het land zien, maar geeft nauwelijks details over het huis. Dit in tegenstelling tot een kaart van het erf *De Langenhoef* uit 1685, die vergezeld gaat van twee aquarellen van het huis.⁶ Ook latere kaarten geven weinig informatie over hoe het huis eruit zag. Gemeentearchivaris d'Aulnis schreef dat mevrouw Laan-Leuveling Tjeenk twee mooie stereotoop platen van het huis bezat. Helaas is niet bekend waar deze vroege foto's zijn gebleven.

Een indruk van de omvang van het huis krijgen we uit de boedelbeschrijving van notaris Pieter Strick van 1679: het huis omvatte de grote *Saël*, de salet, de met goudleer behangen dagelijkse eetkamer, het voorhuis en portaal met

Foto van omstreeks 1960 gemaakt door M.C. de Haan met in het midden de orangerie en tuinmanswoning van *Steevlied*.

trap, de grote hoekkamer aan de noordzijde, de rode hoekkamer, de studiekamer, de gang, de kamer boven de keuken aan de noordzijde, de benedengang, de provisiekamer, de keuken, het kantoor, de kelder, de kleezolder, het melkhuys, de paardenstal en het wagenhuis.

De familie Van Wickevoort

Jan van Wickevoort

Jan van Wickevoort werd in 1593 te Amsterdam geboren en op 4 oktober van dat jaar gedoopt in de lutherse kerk. Zijn vader, Gaspar van Wickevoort, was met zijn ouders na de val van Antwerpen naar Amsterdam gekomen en was een vermogend lakenkoopman in de Amsterdamse Warmoesstraat. Deze straat was in die tijd, toen de grachtengordel nog niet bestond, dé plek waar de rijke Amsterdammers woonden. Jan woonde daar in het huis *De Kleijne Wolff*, waar *Het Moorken* uithing. Dit was het tweede huis ten noorden van de Papenbrugsteeg en was in 1598 door zijn vader gekocht.⁷ Daarvoor, in zijn jongste jaren, woonde hij hoogstwaarschijnlijk in dezelfde straat op de hoek van de Armsteeg in een gehuurd huis, *De Morriaan*, waar zijn grootvader woonde. Dit huis werd mogelijk op 19 juni 1597 getroffen door een grote brand, waarbij een groot aantal huizen in dat deel van de straat verwoest werd.⁸

Jan trouwde in 1620 met Elisabeth Ruland en zij kregen elf kinderen, van wie er acht volwassen werden. Zij bleven in *De Kleijne Wolf* wonen,

Foto van omstreeks 1960 gemaakt door M.C. de Haan van de boerderij Klein Steevlied.

waar hij in 1631 voor de 200e penning werd aangeglagen voor een geschat vermogen van f 36.000.⁹ Van Wickevoort handelde met diverse kooplieden en familieleden in compagnie over de hele wereld en was bewindhebber van de West-Indische Compagnie.¹⁰

Na het overlijden van zijn vader in 1634 kocht Jan in 1636 het huis in de Warmoesstraat uit de onverdeelde boedel voor f 24.800.¹¹ Het overlijden van zijn vader is mogelijk ook het moment geweest, dat Jan genoeg middelen kreeg om een hofstede buiten de stad te kopen, zoals zoveel rijke Amsterdammers deden. Zo'n hofstede of buitenhuis werd in principe niet permanent bewoond. Doorgaans werd in de periode van mei tot oktober 'buiten' gewoond. Het was gebruikelijk dat men bij de zomerverhuizing naar de buitenplaats een deel van de meubelen en het linnengoed meenam.¹² Steevlied was in die tijd bereikbaar per koets en waarschijnlijk per schuit via de Eem en de Drakenburgergracht. In de eerste jaren op Steevlied zal het land nog verder in cultuur gebracht zijn. Uit de kaart van Van Noort uit 1642 blijkt dat 34 van de 62 morgen land bestond uit *huevelkens, plaghlant, wtgegraven veen ende vulligh*.

Tussen 1655 en 1670 trouwden vier van Jans acht kinderen. Casper en Jacoba huwden beiden met telgen uit de rijke suikerbakkersfamilie Pelt. Anna trouwde met een voor ons onbekend gebleven heer en Pieter huwde een dochter van burgemeester Huydecoper, waarmee hij een plaats binnen de Amsterdamse elite veroverd had.

In april 1667 was Jan 75 jaar en met *kranchheit en swackheijt der lichaeme [...] besocht*.¹³

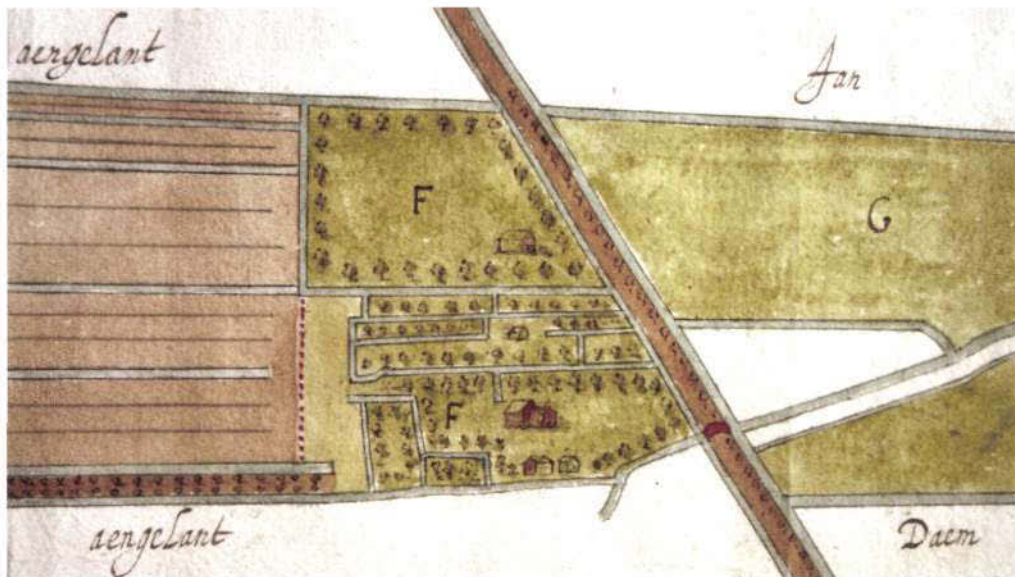
Zijn echtgenote was in 1664 al overleden. Waarschijnlijk kwam hij door zijn gebrekkige gezondheid op een gegeven moment niet meer in Amsterdam, want in 1675 bij de poorterinschrijving van zoon Pieter wordt ten onrechte vermeld dat diens vader overleden is.¹⁴ Pieter en Johan junior zullen de zaken in Amsterdam zijn gaan waarnemen en de ongehuwde dochters Elisabeth en Catharina waren ongetwijfeld belast met de zorg voor hun vader en hun geestelijk gehandicapte zuster Constantia.

De bezetting van het Eemland door de Franse troepen van Lodewijk XIV in 1672-1673 zal een angstige tijd op Steevlied geweest zijn. Indien zijn gezondheid het heeft toegestaan, zal Jan met zijn ongehuwde kinderen naar Amsterdam gevlucht zijn. Het huisgeldregister voor Baarn geeft op enkele plaatsen aan dat huizen door de Fransen zijn verwoest. Steevlied heeft de oorlog overleefd, maar er is wel schade opgelopen: de inventaris uit 1679 vermeldt in de proviëkamer een oud eiken kastje dat door de Fransen om stukken is gebrooken. Verdere schade van vernieling, plundering of brandstichting is mogelijk afgekocht.¹⁵ Ook op een andere manier deed de oorlog zich voor Jan van Wickevoort gelden: op 7 juni 1672 kwam de buurman van Drakenburg, luitenant-admiraal Willem Joseph baron van Gent om bij de Slag bij Solebay.¹⁶

In 1675 werd de heer Van Wickevoort met drie dochters, drie maagden en twee knechts aangeglagen voor f 24 familiegeld, een na de Tachtigjarige Oorlog ingevoerde belasting.¹⁷ De drie dochters moeten Elisabeth, Catharina en Constantia zijn. Jan (junior) zal in de Warmoesstraat de zaken waargenomen hebben.

De laatste jaren van zijn leven schijnt Jan van Wickevoort de Oude blind geweest te zijn. Uit getuigenverslagen weten wij dat hij in die tijd ook de hofstede Middelhout in Haarlem als huurder bewoonde, waar men hem *menichmalen door sijn dienaar hebben sien lijdende nooijt alleenigh heen gaen* en waar hij ook de lutherse kerk bezocht.¹⁸

Op 11 juli 1678 overleed de bijna 85 jaar oude Van Wickevoort te Eemnes,¹⁹ denkkelijk op zijn buitenplaats, maar hij werd in Amsterdam in de

Nieuwezijds Kapel begraven in het graf van zijn grootvader Joris Rendorp. Met zijn echtgenote had hij op 10 november 1662 een testament gemaakt op de langstlevende, waarbij alle zeven dan in leven zijnde kinderen en de kinderen van de vooroverleden oudste zoon Gaspar tot erfgenaam werden benoemd, ieder voor een achtste deel. De verdere vererving van het erfdeel van de jongste dochter, Constantia, werd direct geregeld en de goederen in Baarn dienden onverdeeld te blijven tot haar overlijden. Hieruit kunnen wij concluderen dat zij minder valide was. Op 22 januari 1676 maakte Jan van Wickevoort een aanvulling op dit testament. Hij bepaalde dat de gehele boedel tot tien jaar na zijn overlijden onverdeeld moest blijven en in bezit zou zijn bij de vier ongehuwde kinderen: Jan, Elisabeth, Catharina en Constantia. Deze vier zouden elk f 49.600 als bruidsschat ontvangen en de andere kinderen een eerder bepaalde aanvulling tot f 30.000. Jans vermogen moet dus op zijn minst f 320.000 bedragen hebben en daarmee behoorde hij tot de rijkste Nederlanders van de Gouden Eeuw.²⁰

De boedel, inclusief Steevlied, bleef dus onverdeeld. Steevlied werd vanaf dat moment be-

woond door de vier ongehuwde kinderen. Uit de inventaris van de inboedel die bij het overlijden opgemaakt is, blijkt dat een groot deel van de administratie in Baarn lag en dat een deel van het huis in de Warmoesstraat verhuurd werd. Kennelijk was het mogelijk om ook vanuit het afgelegen Baarn zaken te regelen.

De erfgenamen van Jan van Wickevoort

Op 1 januari 1685 maakten Johannes, Elisabeth en Catharina van Wickevoort, wonende te Baarn, hun testament. Zij benoemden de twee langstlevenden tot universeel erfgenaam, met vruchtgebruik voor hun zuster Constantia.²¹ Deze trad niet op als testateur in dit testament. Zij moet niet lang na het opstellen ervan overleden zijn.

Van 1687 tot 1693 lagen de erfgenamen van Jan van Wickevoort en Elisabeth Ruland met elkaar in de clinch. Op 11 juli 1688 was de termijn voor het onverdeeld laten van de boedel verstreken, zodat men tot verdeling kon overgaan. De stiefvader van de kinderen van Gaspar van Wickevoort, Henrico a Möinichen, betwistte echter de ontvangst van de f 30.000 huwelijksgoed en wilde inzage in de administratie van de boedel. Hij was in 1676 in Kopenhagen in het hu-

welijk getreden met Maria Pelt en was lijfarts van koning Christian V van Denemarken en Noorwegen. Maria Pelt was met haar twee kinderen naar Kopenhagen vertrokken, waar haar zuster Anna Pelt al woonde.²² Een procedure bij het Hof van Utrecht was het gevolg. Het is onduidelijk waarom de executeurs van het testament, Pieter en Johan, de gang van zaken traïneerden. A Möinichen reisde diverse malen naar Nederland maar slaagde er niet in de gewenste inzage te krijgen. Hij wendde zich vervolgens tot de Nederlandse ambassadeur in Denemarken, Godart Adriaan baron van Reede van Amerongen, die probeerde te bemiddelen bij raadsheer mr. Everard Bekker. Uiteindelijk schreef zelfs koning Christian een brief aan het Hof. Helaas bevat het bewaarde dossier van de rechtszaak niet de afloop van de zaak.

Jan van Wickevoort junior was schout van Eemnes-Binnen en verantwoordelijk voor het innen van diverse belastingen in Eemnes en in Baarn. Hij overleed ongehuwd tussen 1696 en 1702. Vanaf september 1702 komen Catharina en Elisabeth als erfgenamen van Jan regelmatig voor in de handelingen van de vergaderingen van het gerecht van Baarn. Zij waren nalatig het familiégeld over een aantal jaren te voldoen, dat Van Wickevoort in zijn functie als gadermeester van Baarn had geïnd.²³

Elisabeth overleed omstreeks 1705 en Catharina bleef als erfgenaam achter op *Steevlied*. Zij maakte in 1707 te Amsterdam een nieuw testament op waarin haar broer Pieter en zus Jacoba universele erfgenamen waren. In 1711 werd de nalatenschap van Catharina onder voorwaarde van inventaris aanvaard, hetgeen doorgaans beduidt dat de schulden in de erfenis groter kunnen zijn dan de bezittingen. Op 8 maart 1713 vond vervolgens ter verhaal van de schuld aan het gerecht Baarn een openbare verkoping plaats van de nagelaten roerende goederen.²⁴

Zeker tot en met 1718 werd er een proces gevoerd tussen het gerecht van Baarn en de erfgenamen van Catharina,²⁵ vermoedelijk nog steeds over het familiégeld. Pieter van Wickevoort, bewindhebber der West-Indische Compagnie,

machtingde als mede-erfgenaam hiertoe op 12 juni 1712 Jacob Woertman om te procederen tegen schout, burgemeester en gerecht alsmede geërfden van Baarn.²⁶ Uit een akte van 20 september 1718 blijkt dat Jacoba Pelt, dochter van Jacoba Pelt-van Wickevoort, en haar aangehuwde neef Henri Samuel Crommelin, schoonzoon van Pieter van Wickevoort, al jaren procedeerden over de boedel en nalatenschap van grootouders Jan van Wickevoort en Elisabeth Ruland en over die van Jan, Elisabeth en Catharina van Wickevoort.²⁷

Kennelijk hadden de erfgenamen van Pieter van Wickevoort, die in 1721 overleed, na alle procedures het volle eigendom van *Steevlied* verkregen, want op 15 mei 1727 transporteerden zij *seekere Hofstede genaemt Steevliet, bestaende in een heerenhuijsinge, stal en koetshuis met twee bouwhuijsen d'eene annex de Heerenhuijsingen en d'andere agter op de Santheuvel met de tuijn, boomgaard, cingels, allees, en al het verdere getimmer en plantages mitsgaders d'annex weil, bouw en boslanden groot bij gissinge omtrent sestig a seventig mergen* op Pieter van Lingen. De belendingen waren de Hoge Weg ten oosten, de Hollandsche Rading ten westen, de heer Georg Roeters met de hofstede *Langenhoef* en *De Steenkamer* ten zuiden en de hofstede *De Catoenbaal* ten noorden.²⁸ De kwitantie met de verkoopprijs is niet bewaard gebleven.

De verkoop van *Steevlied* betekende niet dat de familie uit de buurt verdween. De inmiddels verworven onroerende goederen in de buurgemeente Eemnes werden aangehouden; wij treffen Pieter van Wickevoort en zijn nakomelingen Crommelin later aan op het huis *Eemlust*. *Eemlust* is waarschijnlijk door Jan van Wickevoort de jonge aangekocht of gebouwd. Gezien zijn functie van schout en gadermeester van Eemnes was het mogelijk meer gepast in Eemnes te wonen. We kunnen slechts gissen waarom de familie niet op *Steevlied* bleef wonen. Het huis was mogelijk inmiddels wat vervallen en minder comfortabel dan het moderne *Eemlust*.

Fragment van een situatiekaart van het gebied tussen Pijnenburg en de Zuiderzee uit 1662 door R. Ruysch. Coll. Archief Eemland, Stadsarchief Amersfoort, inv.nr. K19-5, nr. 034.

Nieuwe eigenaars

Van Lingen

De nieuwe eigenaar, Pieter van Lingen, was schout van Muiden en een zoon van Willem van Lingen, vice-president schepen van Oud-Loosdrecht.²⁹ Hij was in 1717 gehuwd met Johanna Becquer, dochter van de Muidense schepen en burgemeester Johan Quirijn Becquer, uit welk huwelijk drie kinderen werden geboren.³⁰ Over de nieuwe eigenaar en zijn familie weten wij niet veel. Pieter is vermoedelijk enkele jaren na de aankoop overleden. Mogelijk heeft de familie het huis nooit bewoond en werd het verhuurd.

Op 30 juni 1736 verkocht Johanna Becquer Steevlied cum annexis aan jonkvrouwe Magdalena du Bois de Chaillou voor f 10.000. De overdracht vond pas plaats bij akte van 25 augustus 1740, waarin Jan van Veeren optrad als gemachtigde van zijn schoonzus Johanna Becquer te Amsterdam.³¹ Uit de machtiging blijkt dat op die datum het restant van een lening van f 4.000 ontvangen is,³² waardoor het transport blijkbaar mogelijk is geworden. De buitenplaats werd wel al eerder dan in 1740 betrokken door de nieuwe eigenaar. Gezien de omschrijvingen van Steevlied in de transportaktes, lijkt het of er in de pe-

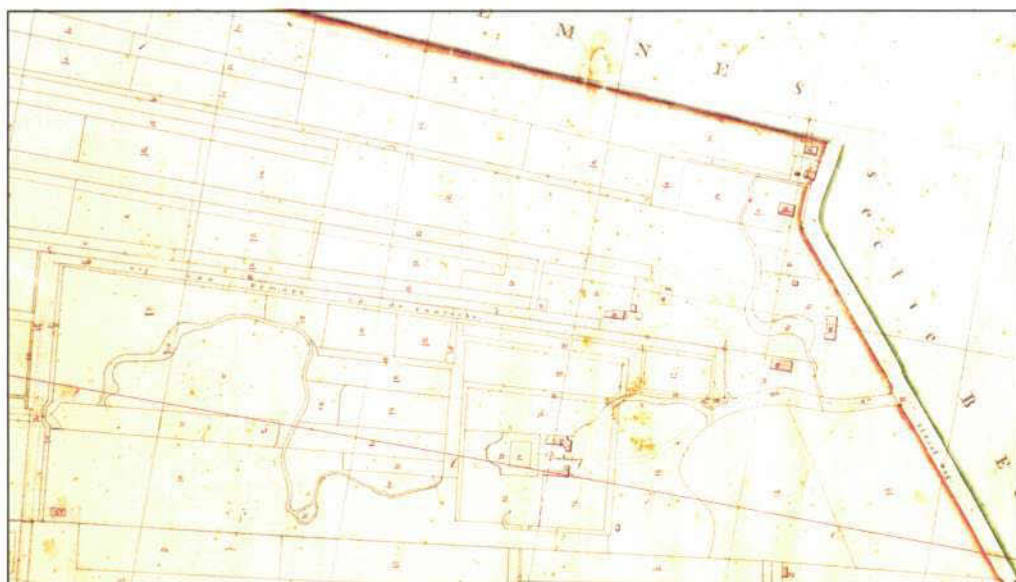
riode Van Lingen weinig veranderd is aan het pand en bijbehorende gronden.

Van Alendorp - Du Bois de Chaillou van Alendorp Magdalena du Bois de Chaillou kwam uit een familie van militairen. Haar vader, Laurens du Bois, heer van Chaillou, was net als haar grootvader van moederszijde, jonkheer Johan Frederik van Alendorp, kapitein in Staatse dienst. Vrijwel zeker hebben familiebanden deze jonkvrouw naar Baarn gebracht. Haar moeder Magdalena Elisabeth van Alendorp, haar oom, Johan Adolf van Alendorp, en haar achternicht Magdalena Louise van Alendorp woonden namelijk ook in Baarn, op de nabijgelegen hofstede Ravestein. Daar zal zij zelf dus denkelijk eerst gewoond hebben.

Oom Johan Adolf van Alendorp, heer van Oudegein, was van 1702-1704 burgemeester van Baarn.³³ Hij kocht Ravestein in 1694 van Jacomina van Beeck.³⁴ Het is onduidelijk wat Van Alendorp naar Baarn bracht.

Op 28 oktober 1728 maakte Johan Adolf van Alendorp, kanunnik in het kapittel van St. Marie te Utrecht, zijn testament op. Zijn echtgenote, Maria Machteld Croock, was al overleden. Hij vermaakte aan zijn zuster Magdalena Elisabeth van Alendorp, douairière du Bois de Chaillou en

Detail van de kadasterkaart uit 1832 van de Gemeente Baarn, sectie C. Hierop staan De Catoenbaal (nr. 23), Steevlied (nr. 26), Klein Steevlied (nr. 31), De Langenhoef (nr. 28) en Drakenburg (nr. 97).

bij haar vooroverlijden haar twee dochters, jonkvrouwen Louise en Magdalena du Bois de Chaillou (die dus in 1736 Steevlied kocht) de inboedel van Ravestein. Zijn zus kreeg ook het vruchtgebruik over de verdere nalatenschap. Tot enige universele erfgenaam benoemde hij Johan Adolf du Bois de Chaillou, zijn zusters zoonszoon, onder de voorwaarde dat deze zijn naam en wapen zou voeren. Willem Verweij³⁵ die op De Catoenbaal woonde, werd als executeur van het testament aangewezen. Van Alendorp overleed op 72-jarige leeftijd op 23 oktober 1729 op zijn plaisierplaats Ravesteyn onder den gerechte van Baarn en werd te Utrecht begraven.

De verhuizing van Magdalena du Bois de Chaillou van Ravestein naar het nabijgelegen Steevlied lijkt ingegeven door een brand die Ravestein in 1736 in de as had gelegd. Uit de resoluties van de Gedeputeerde Staten van Utrecht van 30 april 1737 blijkt namelijk dat aan haar, als vruchtgebruikster van de nagelaten goederen van haar oom, vrijstelling werd verleend van betaling van het huis- en haardstedengeld.³⁶ De datum van de brand van Ravestein wijst erop, dat de datering van de huidige boerderij in de tweede helft van de achttiende eeuw juist is.³⁷

Magdalena du Bois maakte 16 juni 1745, ziek te bedde liggende, haar testament op.³⁸ Zij legateerde aan haar nicht jonkvrouwe Magdalena Louise van Alendorp al haar huisraad, inboedel en kleding. Tot enige universele erfgenaam benoemde zij haar neef jonkheer Johan Adolf du Bois de Chaillou van Alendorp, die inmiddels de naam van zijn oudoom bij de zijne had gevoegd. De erfenis omvatte het huis Steevlied en kennelijk ook de nabijgelegen (herbouwde) hofstede Ravestein. Het testament was mede ondertekend door getuige Jan de Rooij die ook op Steevlied woonde. Ongetwijfeld is dit dezelfde Jan de Rooij die in 1766 met zijn zuster Marritje de boerenwoning direct naast Steevlied bewoonde en land op De Zandheuvel huurde van Jan Lucas van der Dussen.³⁹

Magdalena overleed niet lang daarna en werd begraven te Eemnes-Binnen op 1 juli 1745. Haar achternicht Magdalena Louise van Alendorp werd daar op 27 april 1746 begraven.⁴⁰ De laatste was waarschijnlijk tegelijkertijd met haar achternicht van Ravestein naar Steevlied verhuisd.⁴¹

De nieuwe eigenaar van Steevlied, Johan Adolf baron du Bois de Chaillou van Alendorp, werd geboren op 23 oktober 1723. Blijkens correspondentie met zijn neef Simon Petrus baron

Collot d'Escury woonde hij al rond 1743 bij zijn tante Magdalena in.⁴² Over zijn carrière rond die tijd weten wij niets.

Baron Van Alendorp verkocht op 28 februari en transporteerde op 30 april 1756 aan Jan Lucas van der Dussen op Groeneveld de hofsteden Ravestein en Wiltenburg, die dan samen onder de naam Ravestein bekend staan. Het geheel van bouw-, wei- en veenland was zo'n 60 á 70 morgen groot en strekte van de Zandvoortse molen tot de Hollandse Rading. In dezelfde verkoop was begrepen de herberg de De Vier Heemskinderen (het tegenwoordige restaurant Greenfields) in de Kromme Elleboog, die door Willem Jacobse werd gehuurd. De koopsom bedroeg f 6.000.⁴³

Wellicht dat de erfenis uit 1745 Van Alendorp meer aanzien en status in Baarn gaf, want in de periode 1755-1759 was hij raad in het bestuur en in 1760, 1761, 1762 en 1764 was hij burgemeester. In 1765 nam Jan Lucas van der Dussen, de bewoner van Groeneveld, deze laatste functie over.⁴⁴

Financiële problemen?

Het is onduidelijk waarom Van Alendorp besloot de buitenplaats in de *Utrechtsche Courant* van 15 oktober 1762 en 28 maart 1763 te koop of te huur aan te bieden:

uit de hand te koop een wel gelegen buitenplaats, genaemd stee-vliet, onder de hoge Heerlykheid Baarn, alwaer de Postwagen van Amsterdam over Naerden op Amersfoort vice versa alle dagen passeert, met deszelfs Heere Huizinge, Waegenhuis en Paerden-Stal, Moestuinen, Boomgaard, Starrebosch en verdere Plantagien, circa groot zes Morgen, met of zonder twee Boere-Woningen en ruim 40 Mergen schoon Bouw- en Weyland; konnende dit alles op de 3 eerste dagen der week gezien worden. Nader Informatie is te bekomen en de Heere-Plaets te Huur, by den Heer Eigenaer op de voornoemde Plaets woonagtig, als ook by Bernardus Sluiterman, Secretaris van voorschreve Heerlykheid, te Utrecht.

Waren er financiële problemen? We kunnen concluderen dat het beide keren niet tot

daadwerkelijke verkoop gekomen is, want pas op 25 juli 1764 verkocht Van Alendorp de boel aan Jan Lucas van der Dussen. Mogelijk was het complex in de tussentijd verhuurd. Het werd bij de verkoop als volgt omschreven:

de Buijtenplaats genaemt Steevliet, met desselfs Heere Huisinge, waegenhuis en paerdestal, moestuinen, boomgaard, sterrebosch en verdere plantagien, benevens twee boeren woningen met hunne bergen, schuuren en aanhoorige landerijen, de eerste in huur gebruikt wordende bij Jan de Roij en de andere genaemd den Sandheuvel in huure gebruikt wordende bij Wouter Dirkse tesaemen met de andere groot tussen de veertig en vijftig mergen.

Bij eerdere overdrachten werd de omvang van Steevlied steeds op zo'n 70 morgen geschat, maar wellicht wordt in deze akte enkel bedoeld op de twee boerenwoningen. De beleningen waren de predikant Martinus van Doelen, schoonzoon van de eerder genoemde schout Verweij, met het weiland behorende aan de hofstede *De Catoenbaal*, Jan Lucas van der Dussen zelf met de boerenplaats *Het Oijevaersnest* en de Drakenburgergracht ten oosten, *De Catoenbaal* zelf ten noorden, de Hollandsche Rading ten westen en de Vrouwe van Drakenborg met de hofstede *De Langenhoef* ten zuiden. Daarnaast verkocht Van Alendorp ook enkele percelen land in Eemnes-Binnen en Bunschoten aan Van der Dussen. De koopsom bedroeg in totaal f 14.000. Partijen kwamen overeen dat het huis Steevlied zelf pas op 3 september ontruimd hoefde te worden.⁴⁵ De waardevermindering ten opzichte van de koopsom uit 1736 van f 10.000 is deels te verklaren door de inflatie, maar kan ook duiden op mogelijke uitbreiding of verfraaiing van Steevlied.

Mogelijk vertrok Van Alendorp voor een paar jaar uit Baarn, want na zijn terugtreden als burgemeester en de verkoop van de hiervoor genoemde onroerende goederen in 1764 zien wij hem pas in 1769 en 1770 terug als raad in het gemeentebestuur.⁴⁶

Op 25 april 1768 maakte hij, wonende te Utrecht, zijn testament op. Alle familieportret-

ten, papieren en manuscripten vermaakte hij aan zijn zuster Laurentia Johanna Adolphina du Bois de Chaillou, weduwe van Serardus Brouwer, in leven predikant te Batavia, of bij haar vooroverlijden aan haar kinderen. Tot erfgenamen benoemde hij deze zuster voor de ene helft en de kinderen van zijn overleden zuster Clementia Geertruid du Bois de Chaillou uit haar huwelijk met Carel Johan Sudecq, luitenant-kolonel van de Militie en grootmajoor van Batavia, voor de andere helft. Zijn derde zuster, Louise Magdalena, was met haar man Jan Anthony Meulenbeek in 1749 op Timor vermoord. Alle huisraad, de bibliotheek, de schilderijen en verder alles behalve de gelegateerde familieportretten dienden te worden verkocht ter betaling van schulden en het bekostigen van de uitvaart. Hij wilde begraven worden in de grafkelder van de familie in de Catharijnekkerk te Utrecht.⁴⁷

Van Alendorp overleed op 22 november 1770,⁴⁸ waarna op 25 mei van het volgende jaar een publieke veiling plaatsvond van onroerend goed uit zijn nalatenschap. Een van de executeurs-testamentair was Jan Rudolf Meijer, die gehuwd was met een kleindochter van wijlen George Roeters, van het naastgelegen *Drakenburg* en *De Langenhoef*. Uit de boedel kocht schout-bij-nacht Hendrik Rietveld het buitenhuisje *Zegenrijk*, dat hij mogelijk verbouwde of verving en *Zeerust* noemde.⁴⁹ Op deze plek staat nu villa *Rusthoek*. Mogelijk is dit hetzelfde stuk grond dat in 1727 al genoemd werd bij de overdracht van *Steevlied* van de erven Wickevoort op Van Lingen: *enig weiland ten zuiden van de Drakenburgergracht*.

Onduidelijk is waar Van Alendorp de laatste jaren van zijn leven doorbracht. Gezien zijn functies moet dit in Baarn geweest zijn. Mogelijk woonde hij op het eerder genoemde buitenplaatsje *Zegenrijk* dat rond 1768 gebouwd werd, of misschien heeft hij *Steevlied* van Van der Dussen gehuurd.

Van der Dussen

Jan Lucas van der Dussen was in 1755 eigenaar geworden van de buitenplaats *Groeneveld* en zorgde ervoor dat het huis flink uitgebreid werd

door de toevoeging van de halfronde zijvleugels aan het hoofdgebouw.⁵⁰ Hij investeerde ook flink in onroerend goed in Baarn. Nadat hij in 1756 *Ravestein* en *Wiltburg* had gekocht, nam hij in 1764 ook *Steevlied* over van Van Alendorp. Van der Dussen liet zijn landgoed in 1763 in kaart brengen door Herman Stoopendaal. Op deze kaart, die in *Groeneveld* hangt, is *Ravestein* weergegeven, maar *Steevlied* ontbreekt nog.

Van der Dussen is niet lang eigenaar van *Steevlied* geweest, want op 8 augustus 1768 werd de kapitale hofstede *Steevlied* met *nieuwgebouwde roiaale Heeren-Huizinge* te Amsterdam geveild voor een onbekend bedrag.⁵¹ De eerder genoemde Jan Rudolf Meijer was toen de vermoedelijke koper.

De families Meijer en Laan⁵²

Jan Rudolf Meijer

Met de aankoop door Meijer ving de langste periode aan waarin *Steevlied* in handen was van één familie. Op 9 november 1768 werd Jan Rudolf Meijer, koopman te Amsterdam, tegenwoordig *eigenaar van de Heere plaats genaemt Steevliet* genoemd. Op die datum verhuurde hij de bijbehorende hofstede *De Zandheuvel* aan Antony Teunisse, die twee jaar daarvoor nog van Van der Dussen huurde. De hofstede was toen ongeveer 23 morgen groot. Tevens omvatte de huur 10 morgen bouw- en weiland van *Steevlied* en enkele percelen in Eemnes en Bunschoten. De huurpenningen bedroegen f 375 en de huur liep van 1 mei 1768 tot 1 mei 1775. Bovenop de huur moesten nog betaald worden een *vierendeel goede grasboter tot tachtig ponden* (1 ton boter = 320 pond), zes roeden koemest en het gebruik van de huurders wagen en paarden een gehele dag ieder jaar.⁵³ De huurder moest zich verder aan tal van regels houden, waaronder het houden van alleen rundvee op de weilanden en het telkens sluiten van de poort bij uit- en inrijden van de laan op *Steevlied*.⁵⁴

Jan Rudolf Meijer was geboren te Bazel op 2 maart 1719. Hij was zijdehandelaar en huwde te

Amsterdam op 8 juni 1745 met Susanna Roeters. Zij was geboren te Amsterdam op 13 augustus 1722.⁵⁵ Vanwege haar familie moet Meijer naar Baarn gekomen zijn: haar vader Jacob Georg Roeters was de zoon van Georg Roeters en Susanna van Meker die op *Drakenburg* woonden. Jacob Georg Roeters tekende in 1748 met Willem Verweij (van *De Catoenbaal*) en Pieter Cornelis Hasselaer (van *Groeneveld*) namens de geërfden en hoofdingelanden van Baarn (de eigenaars van het bouwland) bezwaar aan bij het gerecht van Baarn tegen de omslag van 1747.⁵⁶ Wellicht mogen we hieruit concluderen dat Susanna Roeters zelf in haar jonge jaren ook op *Drakenburg* gewoond heeft.

Meijer was mede-executeur-testamentair van het testament van Susanna van Meker en trad in 1768 in die functie op bij de verkoop van *Drakenburg* door de erven Roeters aan jhr. Pieter van Reede van Oudtshoorn tot Nederhorst. Meijer overleed op hoge leeftijd op *Steevlied* op 16 maart 1811.⁵⁷ Zijn echtgenote was al op 29 december 1776 te Amsterdam overleden.

Hun dochter Sibilla Maria Meijer werd geboren in Amsterdam op 26 december 1751. Zij was zestien jaar, toen haar overgrootmoeder in 1768 op *Drakenburg* overleed. Het kasteel waar ze later vlak naast kwam te wonen, zal zij dus goed gekend hebben. Zij huwde te Amsterdam op 10 maart 1776 met mr. Hendrik Arnoud Laan. Laan werd in 1802 als eigenaar van *Steevlied* genoemd,⁵⁸ hoewel zijn schoonvader pas in 1811 overleed. Laan breidde het buiten flink uit door *De Langenhoef* ten zuiden en *De Catoenbaal* ten noorden van *Steevlied* aan te kopen. Beide waren ooit bezit van de voorouders Roeters op *Drakenburg*, maar *De Langenhoef* was in 1768 met *Drakenburg* aan Van Reede verkocht en *De Catoenbaal* in 1738 aan Willem Verweij.

De familie Laan

Hendrik Arnoud Laan werd geboren te Utrecht op 1 september 1735 als zoon van professor Pieter Laan en Christina Clara Borrebach. Hij begon zijn loopbaan als advocaat te Utrecht en zat vervolgens in de vroedschap aldaar, welke functie hij combineerde met die van raadsheer bij het

Hof van Utrecht. Hij klom op tot afgevaardigde namens Utrecht naar de Staten-Generaal in 1787 en werd lid van de Wetgevende Vergadering van de Bataafse Republiek in 1803. De politieke omwentelingen lijken weinig invloed gehad te hebben op de carrière van Laan, mogelijk nam hij een gematigd standpunt in. Hendrik Arnoud Laan werd op 29 december 1809 in de kerk van Baarn begraven.⁵⁹ Sibilla Maria Meijer overleed op *Steevlied* op 30 januari 1821.

In het archief van de gemeente Eemnes is een gedicht bewaard dat dateert uit de tijd van het koninkrijk Holland, getiteld *Op de Verbouwing van Steevliet in verband der terugkomst, en tweede Nederlaag van Buonaparte*. Wij worden helaas niet verder over het huis ingelicht dan dat er sprake is van 't *nieuwgebouwde raam*.⁶⁰

Op 16 maart 1821 verschenen de zeven kinderen van het echtpaar Laan-Meijer voor notaris Van Ommeren te Utrecht ten huize van het middelste kind, Jacob Cornelis Laan, inspecteur der Directe Belastingen over de provincie Utrecht. Na het overlijden van hun vader in 1809 was de boedel onverdeeld gebleven. Nu hun moeder was overleden, was het tijd om tot scheiding over te gaan. De nalatenschap, waaronder *Steevlied*, *De Langenhoef*, *De Catoenbaal*, diverse percelen land Te Veen en Te Veld onder Eemnes, leningen aan particulieren en Nederlandse en Russische staatsobligaties, werd geschat op f 140.000 en ieder ontving voor f 20.000 uit deze nalatenschap. Hendrik Arnoud junior, lid van de Staten van Utrecht wonende te Baarn, en Jacob Cornelis kregen tezamen *Steevlied* met herenhuis, de boerenhofstede *De Zandheuvel* en de Langenhoeverlaan. Gijsbert Nicolaas, ontvanger der Directe Belastingen van Eemnes en Bunschoten, wonend te Baarn, kreeg uit de erfenis de boerenhofstede *De Catoenbaal* en Albert Willem, zonder beroep en wonend te Baarn, werd eigenaar van het buitenverblijf *De Langenhoef*. De andere kinderen hadden op dat moment kennelijk geen directe binding met Baarn. De waarde van *Steevlied* werd geschat op f 40.000 en werd omschreven als *omvattende heere huizinge, stallinge, schuren en verder getimmerten, alsmede tuinen, bos-*

schen, bouw- en weilanden benevens heidevelden waarbij ook behoord de daarin gelegen boerenhofste genaamd Zandheuvel, alles tezamen groot vijftienzestig morgen.⁶¹

Mr. Hendrik Arnoud junior bracht een belangrijk deel van zijn jeugd door op Steevlied, dat hij later voor de helft bezat. Hij rondde zijn rechtenstudie in Utrecht af in 1804 en was daarvoor al, in 1802, aangesteld tot schout en gadermeester van beide Eemnessen. Hij bekleedde verder talrijke functies waaronder die van penningmeester van de gecommiteerde geërfden van Eemnes-Buiten, lid van de Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten van Utrecht, lid van de gemeenteraad van Baarn en buitengewoon lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vanaf 1859 legde hij zijn politieke activiteiten neer, omdat zijn gezichtsvermogen sterk terugliep. Hij overleed ongehuwd op Steevlied op 27 maart 1863. Zijn jongere broer en mede-eigenaar, Jacob Cornelis Laan, bleef ook ongehuwd. Hij was onder meer inspecteur der directe belastingen. Hij overleed op Steevlied op 6 juli 1845.

Eveneens kinderloos overleed op 6 augustus 1850 op Steevlied een andere broer, mr. Christiaan Dirk Laan. Hij had in Utrecht gestudeerd en was daarna burgemeester van Eemnes van ongeveer 1820 tot zijn overlijden. Verder was hij rechter-plaatsvervanger in de rechtbank van eerste aanleg te Amersfoort, advocaat aldaar en lid van het dijkbestuur van Eemnes. Mr. Christiaan Dirk Laan had een codicil testament achtergelaten gedateerd te Steevlied op 9 november 1848.⁶² Daarbij voegde hij een persoonlijke brief aan zijn naaste familie. Zijn broer Hendrik Arnoud, met wie ik mijn gehele leven als het ware doorbragt en lief en leed met elkander gedeeld heb, ontving het vruchtgebruik van de nalatenschap, ook omdat zijn overgebleven broers dit niet nodig hadden. Alle broers en schoonzusters ontvingen een legaat van f 1.000 en Hendrik Arnoud tevens alle de door mij verzamelde familiepapieren, geformeerde familiekaarten,⁶³ wapens als ook onderscheidene van voorgaande geslachten afkomstige goederen en zilveren voorwerpen, door mij met name voorzien, met vriendelijk verzoek, om deze stukken bij deszelfs overlijden te

Miniatuurportret van Hendrik Arnoud Laan. Particuliere collectie. Foto RKD.

willen nalaten aan diegenen der descendenten van de familie welke daarin het meest belang stelt. Tot erfgenamen benoemde hij zijn zes neven en nichten. De Hervormde Gemeente van Eemnes-Binnen ontving een legaat van f 500 om zich daarvoor iets aan te schaffen of te laten maken tot mijne gedachtenis 't welk aan de gemeente 't meest genoeg doen en aan de diaconie eenzelfde bedrag. De nalatenschap van Christiaan Dirk bleef onverdeeld tot het overlijden van Hendrik Arnoud in 1863 vanwege het vruchtgebruik. De nagelaten goederen bedroegen f 177.396, wat elk der zes erfgenamen f 19.566 opleverde.

Gijsbert Nicolaas Laan werd na zijn studie in 1815 ontvanger der gemeente Eemnes en deze functie heeft hij waarschijnlijk tot 1850 bekleed. Ook hij was lid van de Provinciale Staten van Utrecht. Hij overleed te Utrecht op 14 februari 1855. Zijn echtgenote, Carolina Hendrina Sanderson, met wie hij in Baarn op 4 september 1823 gehuwd was, overleed op Steevlied op 2 oktober 1858. Zij hadden drie kinderen: Henriëtte Maria, die ongehuwd te Baarn overleed in 1902, Jacob Cornelis Gijsbert Carel en Sara Jacoba Susanna Carolina, die met dr. Gerrit van Gor-

kom huwde. Deze was predikant te Eemnes-Binnen van 1857 tot 1861. Waarschijnlijk heeft Gijsbert Nicolaas tussen omstreeks 1823 en zijn overlijden niet op Steevlied gewoond.

Burgemeester Laan

Zoon Jacob Cornelis Gijsbert Carel zal in zijn jeugd vaak bij zijn ooms op Steevlied geweest zijn. Na voltooien van zijn rechtenstudie in Utrecht in 1851, vestigde hij zich op 10 maart van dat jaar op Steevlied. Hij volgde op 11 oktober 1858 Jan Pen op als burgemeester en secretaris van Baarn en Eemnes en bleef dit tot 1868. Daarnaast was hij lid van Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten van Utrecht van respectievelijk 1862 en 1867 tot zijn overlijden. Na zijn huwelijk in 1859 met Johanna Leuveling Tjeenk vestigden zij zich op Rusthoek (later genoemd Ekeby) aan de Van Heemstralaan en vanaf 1862 in de Kerkstraat op de villa Rustoord (tegenwoordig Maria Oord).⁶⁴ In 1868 kochten zij een huis aan de Langestraat te Amersfoort waar zij als rentenier gingen wonen. Hij overleed tijdens een tijdelijk verblijf te Wiesbaden in 1873 en zij te Arnhem in 1924. Baarns belangrijk-

ste straat is naar hem genoemd: de Laanstraat.⁶⁵ Het vertrek van de burgemeester naar het centrum van het dorp betekende niet dat Steevlied leeg stond, want zijn oom Hendrik Arnoud woonde er immers tot diens overlijden in 1863.

Het echtpaar Laan-Leuveling Tjeenk kreeg vijf dochters en een zoon. Het was hun dochter Susanna Sara Jacoba van Orsoy Veeren-Laan, die na haar overlijden in 1937 een zeer waardevol schilderij door Cornelis Troost aan de gemeente Baarn legateerde. Dit schilderij, een portret uit 1726 van een jong meisje afgebeeld als Diana,⁶⁶ hangt in het gemeentehuis van Baarn.

Albert Willem Laan, de jongste zoon uit het huwelijk Laan-Meijer tot slot was geboren in Utrecht op 24 oktober 1791. Hij was ontvanger der Rijksbelastingen en ontvanger der Directe Belastingen te Eemnes. Hij overleed op de buitenplaats Welgelegen aan de Amsterdamse Straatweg te Baarn op 30 juli 1847. Hij was gehuwd met Maria Johanna van Ewijck. Het is onbekend of hij ooit op Steevlied gewoond heeft. Zij hadden drie kinderen, onder wie Anna Maria die met ds. Arent Joan Petrus Oort getrouwd was. Hij was van 1844 tot 1848 predikant te Eemnes-Buiten.

Vier generaties hebben zo achtereenvolgens Steevlied bewoond. Met het overlijden van Hendrik Arnoud Laan in 1863 kwam een einde aan deze periode.

Verkoop voor afbraak

Uit de door notaris Pen op 18 augustus 1864 opgemaakte akte van scheiding der nalatenschap van wijlen Hendrik Arnoud Laan en Christiaan Dirk Laan, blijkt dat de meeste onroerende goederen inmiddels te gelde waren gemaakt.⁶⁷ Ook Steevlied wordt niet meer genoemd bij de eigendommen. Het zal niet lang na 4 februari 1864 verkocht zijn, toen in het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* de openbare verkoping bekend gemaakt werd van het *Landgoed Steevlied*:

[...] alleraangenaamst gelegen onder de ge-

meente Baarn, aan den straatweg tusschen Naarden en Amersfoort, en in de onmiddellijke nabijheid van den geconcessioneerden spoorweg van Amsterdam over Hilversum naar Utrecht en Nijkerk.

Bestaande het landgoed Steevliet in:

Eene kapitale, hecht en sterk getimmerde goed onderhouden Heerenhuizinge, bevatende achttien Boven- en Benedenkamers, meest allen behangen, geplafonneerd en van stookplaatsen voorzien. Dienstbodenkamers, met marmeren steenen bevloerden Gang, gemakkelijke Trap, groote beschoten Droogzolder, ruime Keuken, met Kasten, Aanregtbank, Regen- en Welwaterspomp, Wijn- en Provisiekelders, gemetselde Brandkast, Berging voor Turf en Hout; voorts, ruim, geplafonneerd Koetshuis, Stalling voor zes Paarden, Knechtskamer en Hooizolder, Oranjerie met de daartegen gebouwde Chalet, wijders Tuinmanswoning, Schuren, zeer groote vruchtbare Tuin met Kaapsche Kast, Druivenkast en Bloemkasten, Eiken-, Beuken en Iepenboomen, fraaije Wandelingen en Waterpartijen. Te zamen groot 15 bunders 4 roeden en 75 ellen. Hierbij behooren twee banken in de Hervormde Kerk te Eemnes Binnendijk. [...]

Het 'buitenverblijf' Klein Steevliet met bijgebouwen was inbegrepen, maar over De Zandheuveld werd niet gerept. Steevliet en Klein Steevliet zouden eerst afzonderlijk geveild worden, dan tezamen en bij onvoldoende opbrengst voor afbraak ter amotie.

Hoewel het huis goed onderhouden was, is het gesloopt, in 1864 of niet lang daarna.⁶⁸ Onbekend is de reden voor afbraak. Mogelijk dat de lange depressie van de late negentiende eeuw de eigenaar tot afbraak dwong. Daardoor hoefde er immers geen belasting meer betaald te worden.⁶⁹ Nader onderzoek in het kadaster zal meer aanwijzingen moeten opleveren over de volgende eigenaren en hoe het landgoed uiteenviel. De boerderij *De Zandheuveld* was op 11 juli 1868 na een veiling voor f 31.775 eigendom geworden van Frédéric François Groen van Waarder.⁷⁰ Zijn dochter Catharina Johanna Margaretha was gehuwd met Cornelis van Stockum en

woonde op villa *Waldheim* te Baarn. Een andere dochter, Auguste Marie Frédérique huwde Johannes Dijkmeester en overleed in Baarn in 1908.⁷¹ Gezien het voorkomen van de eerder aangehaalde kaart van *Steevliet* uit 1642 in het huisarchief van *Groeneveld*, lijkt het of de familie Taets van Amerongen ook in het bezit gekomen is van delen van het landgoed. Zij bezaten naast *Groeneveld* rond 1900 immers ook *Ravestein*, *Wiltenburg*, *Drakenburg* en *De Langenhoef*. Het huisarchief lijkt geen verdere stukken hierover te bevatten.

Tot slot

In dit artikel is getracht de bouw- en bewoningsgeschiedenis van *Steevliet* te reconstrueren, een geschiedenis die begon in 1640, vanaf welk jaar de vermoedelijke eerste bewoners papieren over hun bezittingen verzamelden, en die eindigde in 1864, toen het huis voor sloop te koop werd aangeboden. De beginperiode moet gezien worden in het licht van de ontginning van de woeste gronden in Baarn, De Vuursche en Eemnes, die reeds in de late Middeleeuwen een aanvang nam. In de tweede helft van de negentiende eeuw vormden ongetwijfeld de slechte economische toestand en de opkomende industrialisatie de achtergrond voor de verandering van het landschap.

In de beschreven periode zien we vijf groepen eigenaren, van wie velen met een achtergrond in de Utrechtse of Amsterdamse gegoeide milieus. *Steevliet* past daarmee heel goed in het algemene beeld dat wij hebben van de opkomst van buitenplaatsen in de omgeving van Amsterdam in de Gouden Eeuw: rijke kooplieden die met hun gezinnen, bedienden en deel van het huisraad in de zomermaanden de stad ontvluchtten.

De komst van de Van Wickevoorts naar Baarn in 1640 is vroeg. Hun bijdrage aan de opkomst van de buitenplaatsen in Baarn is in eerdere studies echter nooit naar voren gebracht. Die richtten zich doorgaans enkel op de families Bicker (*De Eult*), De Graeff (*Soestdijk*), Deutz (*De Biesen*, later *Groeneveld*) en Hinlopen (*Pijnenburg*).

De onderlinge relaties tussen alle families met een buitenplaats in Baarn zullen verder onderzocht moeten worden om te bepalen wie Baarn 'ontdekt' heeft als plek om buitenplaatsen te bouwen. Het ging daarbij nooit om het huis alleen. Daar hoorde de exploitatie van grond bij. De Amsterdamse kooplieden waren eigenlijk projectontwikkelaars.

In tegenstelling tot nabijgelegen buitenhuizen zoals Groeneveld en Soestdijk, die telkens uitgebreid en verfraaid werden, bleef Steevlied een relatief bescheiden huis. Toch moet het met een achttiental kamers een huis van betekenis geweest zijn. Ook werden de bezittingen enkele malen uitgebreid, waarna ze weer uiteenvielen.

Wat rest van het eens zo voorname Steevlied is de boerderij De Zandheuvel, waarvan de bijbehorende weidegronden nog deels zo verkaveld zijn als op de kadasterkaart van 1832. De woorden die dominee Jacobus Craandijk in 1879 tijdens zijn wandelingen in onze regio opschreef, zijn nog steeds treffend:

*De landstreek heeft sedert eenige jaren verloren door de slooping van de aloude riddershofstad Draakenburg en de daaraan grenzende buitenplaats Steevliet. Van het eerste is alleen een der stalgebouwen van het voorplein, thans een boerenwoning, over. Het tweede is geheel verdwenen en in plaats van de plantsoenen dier eenmaal aanzienlijke lusthoven, vinden wij thans vlakke weilanden.*⁷²

Drs. Robbert Jan van der Maal RA studeerde bedrijfseconomie aan de UvA en is werkzaam in de fusie- en overnamepraktijk van PricewaterhouseCoopers. Hij was van 1995 tot 2010 redacteur van het genealogisch-heraldische tijdschrift *De Nederlandsche Leeuw* en in 1999 hoofdredacteur van het jubileumboek van de Historische Kring Baarn, *Van Baerne tot Baarn. Momenteel verricht hij onderzoek naar de ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van Baarnse buitenplaatsen en naar de portretgalerij van de Amsterdamse familie De Graeff.*

Noten

1. T. Pluim, *Uit de geschiedenis van Baarn*, Hilversum

1932.

2. In de zeventiende eeuw bestond het stuk huidige Amsterdamse Straatweg tussen de Oranjeboom en Groeneveld nog niet. De weg liep door het bos van Soestdijk naar 't Groenewoud en van daar naar Ravestein.
3. Archief van de familie Taets van Amerongen, Kasteel Renswoude, Renswoude (hierna: TvA), inv.nr. 919.
4. HUA, Toegang 239-1 (Hof van Utrecht), inv.nr. 252-217, nr. P8.
5. TvA, inv.nr. 889, akte d.d. 4 juni 1626.
6. TvA, inv.nr. 920, door J. Leupenius, 1685.
7. J.G. Kam, *Waar was dat huis in de Warmoesstraat?*, Amsterdam 1968, p. 139.
8. J.G. Kam, 'De zware brand in de Warmoesstraat in 1597 en de huizen van Wessel Jacobs en Aef Elbertsdr. Marcus', in: *Maandblad Amstelodamum* 52, 1965, p. 211-212.
9. J.G. en P.J. Frederiks, *Kohier van den tweehonderdsten penning voor Amsterdam en onderhoorige plaatsen over 1631*, Amsterdam 1890, fol. 139 en 247.
10. Stadsarchief Amsterdam (hierna: SAA), Toegang 5075 (notarieel archief), inv.nr. 1081, fol. 188vo, akte d.d. 31 juli 1647.
11. Kam, *Waar was dat huis*, p. 139.
12. S.A.C. Dudok van Heel, 'Jan Lucas van der Dussen als verfraaijer van Groeneveld', in: *Van Baerne tot Baarn*, Baarn 1999, p. 208-216, ald. 214.
13. HUA, Toegang 34-4 (Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905) (hierna: NA), inv.nr. U78a1, aktenr. 4, d.d. 14 april 1667.
14. SAA, poorteregisters, inv.nr. 4, fol. 443.
15. Vgl. I.H. van Eeghen, 'Amsterdam en de familie Diodati', in: *Maandblad Amstelodamum* 55, 1968, p. 118-119.
16. *De Ned. Leeuw* 1967, kol. 105.
17. *Eemlandse Klappers* 29, Familiegeld 1675-(1724), p. 12.
18. Noord-Hollands Archief, Toegang 3652, inv.nr. 246. Afschrift akte d.d. 12 nov. 1682.
19. UA, Toegang 239-1, inv.nr. 252-217, nr. P8; SAA, archief 5075, inv.nr. 4135, fol. 183.
20. K. Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw; kapitaal, macht, familie en levensstijl*, Amsterdam 2006, inleiding.
21. HUA, NA, inv.nr. U80a8, aktenr. 150, d.d. 1 jan. 1685.
22. I.H. van Eeghen, 'De Deense admiraal Cort Sivertsen Adeler op het Rokin', in: *Maandblad Amstelodamum* 652, 1956, p. 33-40, ald. 37, 39.
23. J.C.F. d'Aulnis de Bourouill, *Chronologische Geschiedenis der gemeente Baarn*, dl. II, p. 13, 18, 333.
24. HUA, NA, inv.nr. U139b1, aktenr. 9.
25. D'Aulnis, dl. II, p. 23, 33, 37.

26. HUA, NA, inv.nr. U141a1, aktenr. 65.
27. SAA, archief 5075, inv.nr. 9009, akte 208.
28. Archief Eemland, archief 0441 (Gerecht Baarn 1677-1811), inv.nr. 173, akte 178; d'Aulnis, dl. II, p. 55.
29. Schriftelijke mededeling M.C. de Haan, Eindhoven, 27 maart 2005.
30. J.J.A. Wijs, 'Bijdrage tot de genealogie der uitgestorven Doesburgse regeeringsfamilie Becquer', in: *De Ned. Leeuw* 1929, kol. 211-217 en 269-274, 314, ald. 212, 213.
31. Archief Eemland, archief 0441, inv.nr. 173, akte 260 en 261; d'Aulnis, dl. II, p. 340, *Pluim, Uit de geschiedenis*, p. 251.
32. SAA, Toegang 5075, inv.nr. 8343, machtiging d.d. 25 maart 1740.
33. Historische Kring Baerne (hierna: HKB), kopie notulenboek van het gerecht Baarn.
34. D'Aulnis, dl. I, p. 365, TvA, inv.nr. 883 en Archief Eemland, archief 0441, inv.nr. 173, akte 150.
35. W. Wijnaendts van Resandt, 'Verwey (Amerongen, Rhenen)', in: *Jaarboek CBG* 20, 1966, p. 243-263, ald. 254.
36. In 1752 werd aan Johan Adolf du Bois de Chaillou van Alendorp nogmaals vrijstelling verleend, aangezien het huis in november 1746 wederom tot de grond toe afgebrand was. Zie TvA inv.nr. 884.
37. F. Gaasbeek, J. van 't Hof en M. Koenders, *Baarn. Geschiedenis en architectuur*, Zeist 1994, p. 289.
38. HUA, NA, inv.nr. U139a28, aktenr. 31.
39. HUA, NA, inv.nr. U230a6, aktenr. 77, d.d. 15 okt. 1766 en inv.nr. U230a5, aktenr. 49, d.d. 25 juli 1764.
40. *Eemlandse klappers*, deel 27.
41. HUA, NA, inv.nr. U139a24, aktenr. 113, d.d. 4 mei 1740: Codicil van Magdalena Louise van Alendorp te Baarn op Steevlied op haar testament van 26 dec. 1729 toen zij op Ravestein woonde.
42. Nationaal Archief, Toegang 1.10.21 (Familiearchief Collot d'Escury), inv.nr. 78 en 93.
43. Archief Eemland, archief 0441, inv.nr. 176; d'Aulnis, dl. II, p. 116.
44. D'Aulnis, dl. II, p. 113, 115, 117, 119, 123, 125, 127, 131, 133.
45. HUA, NA, inv.nr. U230a5, aktenr. 49. D'Aulnis, dl. II, p. 131 noemt als datum 22 aug. 1764, hetgeen de datum van het transport is. Zie Archief Eemland, archief 0441, inv.nr. 177, akte 442.
46. D'Aulnis, dl. II, p. 141, 143.
47. HUA, NA, inv.nr. U242a5, akte 5.
48. Nationaal Archief, Toegang 1.10.21 (Familiearchief Collot d'Escury), inv.nr. 397.
49. Volgens d'Aulnis, dl. II, p. 145 en *Pluim, Uit de geschiedenis*, p. 251, kocht Rietveld een perceel land waarop hij het huis liet bouwen. Gaasbeek e.a., p. 361, voegen hieraan toe dat Rietveld dit van de erven van jonkvrouw M. du Bois de Chaillou had gekocht en dat het perceel deel uitmaakte van het landgoed Steevlied. Dit blijkt dus niet geheel juist. Het buitenplaatsje Zegenrijk bestond al ten tijde van het overlijden van Du Bois en is rond 1768 gebouwd. Zie de *Amsterdamse courant* van 14 mei 1771.
50. Dudok van Heel, p. 210.
51. *Amsterdamse courant* van 6 aug. 1768.
52. De hier genoemde biografische gegevens van de familie Laan zijn ontleend aan M.C. de Haan, 'Laan', in: *Nederland's Patriciaat* (hierna: NP) 75 (1991), p. 163-179, ald. p. 167-176, en H. van Hees, 'Korte historie van de familie Laan', in: *Historisch Kring Eemnes* 16, 1994, p. 83-102.
53. Uit de natura goederen (boter, mest) lijkt het dat de grond vooral geschikt was voor veeteelt.
54. HUA, NA, inv.nr. U230a5, akte 147, inv.nr. U230a6 akte 78 en inv.nr. U230a7, akte 74.
55. *De Ned. Leeuw* 1960, kol. 151; 1966, kol. 27; *Gens Nostra* 1968, p. 322, 323.
56. *Pluim, Uit de geschiedenis*, p. 86, 87.
57. *De Ned. Leeuw* 1960, kol. 151; 1966, kol. 27; *Gens Nostra* 1968, p. 322, 323.
58. T. *Pluim, Baarnsch Woordenboek*, dl. 2, p. 42, 43.
59. *Pluim, Uit de geschiedenis*, p. 91.
60. Archief Eemland, Toegang 1005 (Gemeentebestuur Eemnes, 1814-1948), inv.nr. 1478.
61. HUA, NA, inv.nr. U320b028, akte nr. 3380.
62. Afschrift verkregen van de heer M.C. de Haan te Eindhoven.
63. Waarvan enkele in de collectie van de HKB.
64. *Pluim, Baarnsch Woordenboek*, dl. 1, p. 71.
65. Dit gebeurde in 1876 en het betrof J.C.G.C. Laan, die van 1858 tot 1867 burgemeester was. Zie Gaasbeek e.a., p. 379.
66. J.W. Niemeijer, *Cornelis Troost 1696-1750* (Assen 1973), p. 222.
67. Archief Eemland, archief 0443 (Notarissen te Baarn 1800-1925), inv.nr. 424.
68. *Pluim, Baarnsch Woordenboek*, dl. 2, p. 43 geeft als jaar 1870. Van Hees stelt dat het huis in 1864 is afgebroken. J.K. van Loon noemt in zijn artikel 'Baarn en de rijke Amsterdammers' in het *Maandblad Amstelodamum* 1944 (31), p. 16-18 het jaartal 1874.
69. *Jaarboek CBG* 1993, 196.
70. HUA, Toegang 1294 (Dienst van het kadaster en de openbare registers in de provincie Utrecht), inv.nr. 1292, artikel 753; *Utrechts provinciaal en stedelijk dagblad* 13 juli 1868.
71. NP 5 (1914) van Stockum, p. 395 en NP 48 (1962), Dijkmeester, p. 101.
72. J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood* (deel 4), Haarlem 1879, p. 216, 217.

De katholieken in 'de Loosdregten' onder protestants bestuur

Een 'paepse kyck' op de gang van zaken voor en na de 'Alteratie'

Gerard Draijer

In het kader van het TVE-project katholiek & protestant een bijdrage over de katholieken in de Loosdrechtten voor en na de Reformatie. Een verhaal dat is gebaseerd op fragmenten uit de geschiedenis en dat inzicht geeft in het dagelijks leven in de dorpen en dat ook aandacht besteedt aan de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis in dit voorheen onbewoonbare land en het feodaal agrarisch bestuursstelsel. Kantelpunt is de Alteratie, de instelling van een calvinistische bestuur in Amsterdam (1578). Of de gewone man in die turbulente jaren behoefte had aan radicale veranderingen op kerkelijk gebied, valt te betwijfelen. Zeker is dat de katholieken uit beeld verdwenen, maar wel in groten getale aanwezig bleven.

Wat voorafging

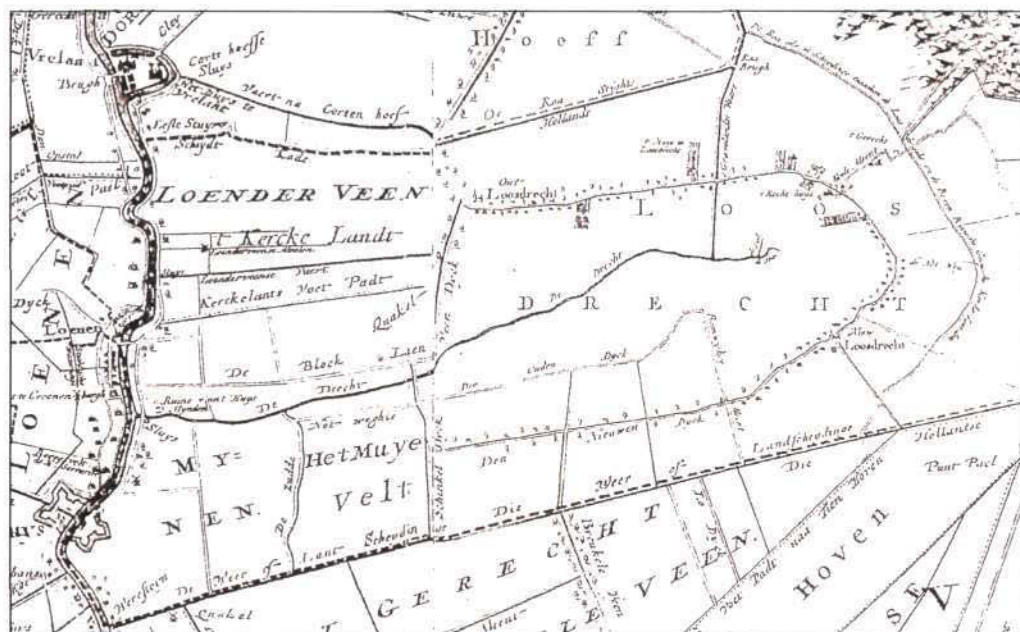
Voor het begin van dit verhaal gaan wij terug naar de twaalfde eeuw. Nederland bestond nog niet, Utrecht was de belangrijkste stad in de Lage landen ten noorden van de rivieren en de Utrechtse kerk was 'Rijkskerk'. De bisschop van Utrecht was naast kerkvorst ook landheer, dit zou tot in de zestiende eeuw zo blijven. In de gebieden langs de Vecht speelden de 'Heren Van Amstel' een belangrijke rol. Als ministerialen van de bisschop (leenheren) hebben zij daar bestuurd, belastingen geïnd, rechtgesproken en ook kerken gebouwd.¹

Omstreeks 1200, kreeg ridder Egidius Van Amstel bij de deling van zijn vaders bezittingen de streek Mijnden toegewezen, met de opdracht door ontginningen inkomsten te verwerven. Het waren moeilijk toegankelijke wildernissen ten oosten van de Vecht, waar nu de Loosdrechtten zijn gelegen. Agrarische ontginning verschaftte aan velen werk, leverde nieuw 'bouwlant' (akkers) en 'groenland' (weidegrond) en trok nieuwe bewoners aan. Egidius (Gilles) begon met de ontginning bij de Drecht, een veenriviertje dat vanuit de hoger gelegen Gooise zandgronden naar de Vecht

stroomde. Als 'bevestiging' diende het 'Huis te Mijnden', een kasteel gebouwd bij de monding van de Drecht in de Vecht. Egidius en zijn nakomelingen noemden zich de heren Van Amstel van Mijnden.²

In die tijd waren er ook al ontginningen in Zyp of Ter Sipe, in het zuidelijker gelegen grensgebied met de Stichtse venen. Deze plaatsaanduiding verwijst naar een veenriviertje, de 'sipe' of 'zipe'. Vanaf 1285, toen de heren Van Amstel van Mijnden tot de Utrechtse edelen werden gerekend, hebben zij Ter Sype als hun eigendom beschouwd. Zo ontstonden de nederzettingen Mynden of Myndenveld – later verbasterd tot Muyevelt – Loesdrecht en Ter Sype. Kerkelijk gezien behoorden de bewoners van deze nieuwe nederzettingen bij 'Lona', later Loenen genoemd. Op oude kaarten is deze band nog zichtbaar als 'Kerckelants Voet Padt', een recht pad door het 'Loender Veen' naar de 'Veen Dyck' en vandaar naar 'Loesdrecht'. Het zondags 'ter kercke' gaan was voor de bewoners in deze afgelegen gebieden nog een hele opgaaft. Vanuit Loesdrecht was het zeker een half uur gaans en vanaf Ter Sype meer dan een uur. Daarom heeft er in Ter Sype al vroeg een kapel gestaan.

Mynden en de Loosdrechten, detail kaart uit eind zeventiende eeuw (zie F.Brand, Loosdrecht nog niet van de kaart. TVE september 2007 afb. 7 of 8).

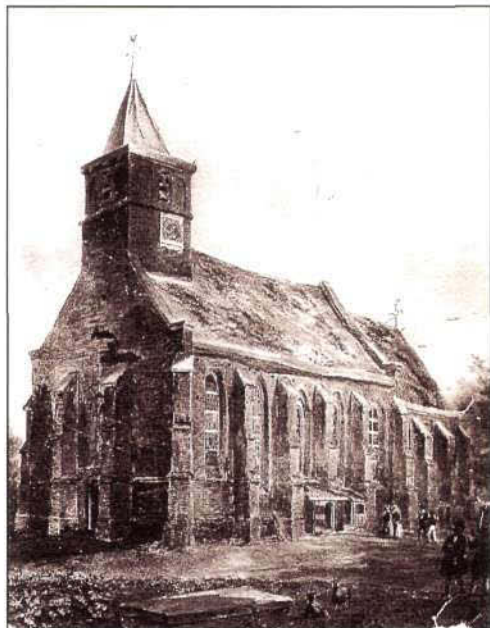
Vanaf 1330 is er sprake van een 'pape van Loesdrecht' en na 1368 van een volwaardige parochie. De aldaar gebouwde kerk, later 'Oukerck' genoemd, is door de heren Van Amstel van Mijnden gesticht. Over de inrichting is weinig bekend. Naar men zegt stond er naast het hoofdaltaar ook een 'vrouwelaltaar' (onze lieve vrouwe is Maria) en een 'buuraltaar'. De bewoners van Ter Syde behoorden vanaf die tijd bij de Loesdrechtse parochiekerk.

In 1400 werd de 'Capelle in der Zype' door Fredericus van Blanckenhem, bisschop van Utrecht, tot parochiekerk verheven. Van de 'Stichtings- of Fundatie-brieff' zijn een kopie en vertalingen bewaard gebleven, die een goed beeld geven van wat er voor het oprichten van een parochiekerk zoal werd vereist.³ Een 'verre afgeleegentheyt' van de moederkerk was altijd een valide reden. De zielzorg en het in noodgevallen toedienen van de sacramenten werden daardoor immers 'ten zeerste bemoeijkt'. Ook telde dat de parochianen 'niet sonder groote swaargheijd' op de vastgestelde tijd bij de kerkdiensten aanwezig konden zijn.

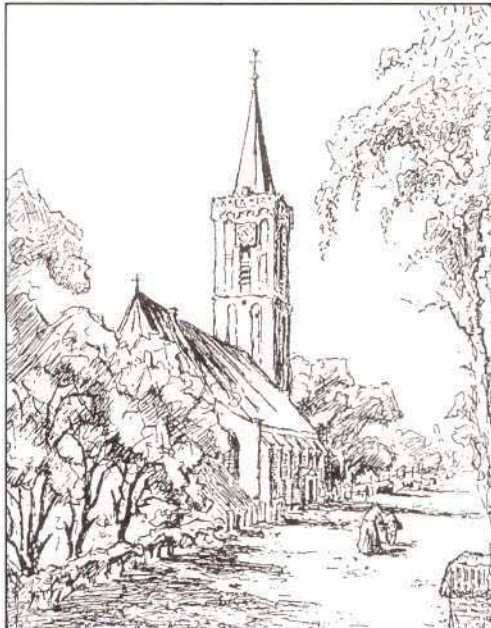
De aanvraag voor een 'Nieuwe Kercke in Ter Syde' was primair een zaak voor ridder Wouter van Mijnden, ambachtsheer en patroon van de Loesdrechtse kerk en enkele welgestelde 'Zypers'. Wouter had het verzoek aan Fredericus van Blanckenhem goed onderbouwd en de noodzakelijke financiering in de vorm van vaste opbrengsten uit land en hoeven degelijk geregeld. Voor het onderhoud van een pastoor en een koster kon men rekenen op inkomsten uit 'vicarieën'. De aan te stellen pastoor of cureit moest minstens over een eigen huis en hof kunnen beschikken. Soms kreeg hij ook zaken in natura, zoals turf als brandstof of het recht een paard te weiden.

Een 'vicariaat' was gewoonlijk verbonden aan een zij- of nevenaltaar. Zo waren er in de Zypse Kerk naast het hoofdaltaar ook een Vrouwelaltaar en een Sint Anthoniusaltaar; beide goed voor een substantiële bijdrage aan het onderhoud van pastoor en koster. In de 'Oukerck' stond een 'buuraltaar' waarvoor de inkomsten ten behoeve van de priester door de gezamenlijke 'buuren' werden opgebracht. Als tegen-

Oud-Loosdrechtse kerk (afgebroken in 1842)
(zie TVE, sept. 2007, blz. 146).

De Sypekerk in Nieuw-Loosdrecht - getekend door Toon de Jong (zie HKL, 20^e jrg., nr. 94, september 1993).

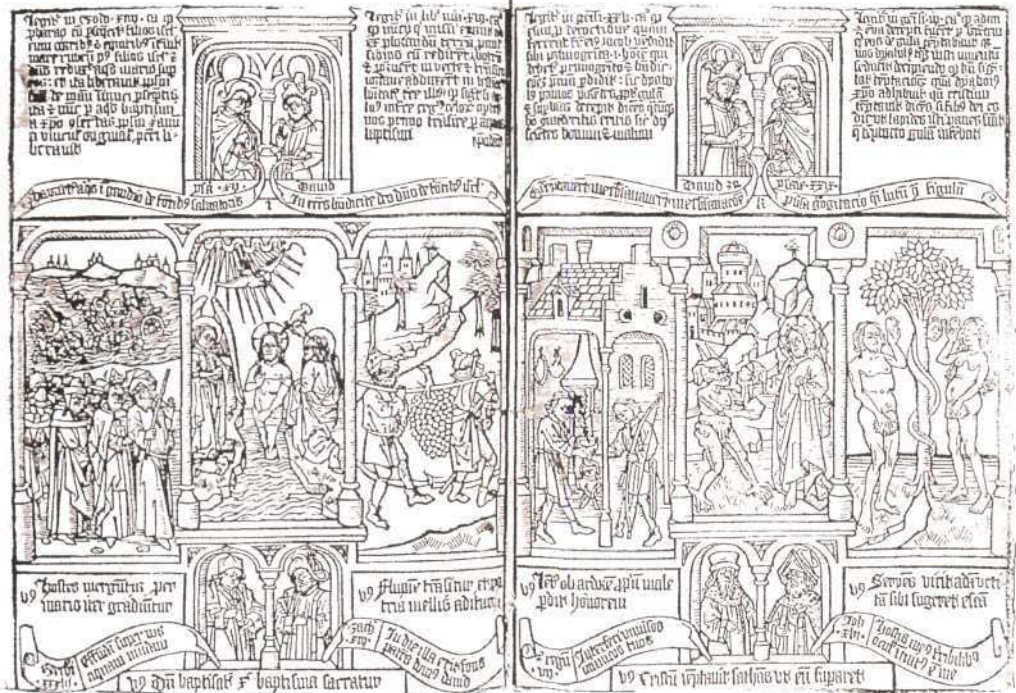
prestatie diende deze geestelijke op dit altaar jaarlijks een aantal missen te lezen ter intentie van de goede gever(s). Minder rijke parochies konden ook inkomsten ontvangen uit een 'vicarie' in een grotere kerk. Zo ontving de pastoor van de 'Oukerck' jaarlijks de vergoeding op een van de bijaltaren in de kerk te Naarden. Deze zogenaamde 'Praebende' behoorde bij het 'officium' (kerkelijk ambt).⁴ Bij benoeming van een opvolger kreeg de nieuwe pastoor deze inkomsten.

Met een eigen parochiekerk kon een nederzetting uitgroeien tot 'Kerspel' of Kerkdorp, zoals er veel in ons land zijn geweest. Voor menig dorpeling zal het kerkgebouw naast de religieuze functie ook wel een praktische betekenis hebben gehad. De kerktoeren als baken in het landschap. Het driemaal daags 'kleppen van het angelus' dat de dagindeling regelde en de huisvrouw tijd gaf voor een kort gebed. Luidklokken 'voor het kond doen van van blijde en droeve gebeurtenissen'. En een stenen gebouw dat bescherming bood in tijden van gevaar.

Het leven in de dorpen

De meerderheid van de bevolking in Loesdrecht en Ter Sype bestond uit boeren met hun knechten en meiden en land- en veenarbeiders (dagloners). Daarnaast was er werk voor een beperkt aantal ambachtslieden, zoals hoefsmid, timmerman en mandenmaker. Voor de dagelijkse levensbehoefte was er de bakker, de slager en een molenaar. Daarboven stonden de hoger geschoolde burgers voor bestuurlijke taken in het rechtsgebied van deze ambachtsheerlijkheid. In elk dorp en bij de sluizen stond wel een herberg: voor reizigers, handel en vertier, maar ook voor rechtspraak.

De kerk als instituut was destijds het middelpunt van de samenleving en speelde in het leven van de lokale gemeenschappen een belangrijke rol. Een eigen kerkgebouw was daarvoor van wezenlijk belang. Huwelijken werden er gesloten, kinderen gedoopt en er was een kerkhof als laatste rustplaats voor de dierbaren. Kerkelijke feestdagen waren hoogtepunten in het jaar. Hoe godsdienstig de mensen in die tijd

waren, weten wij niet. Lang niet iedere gelovige hechte evenveel aan kerkgebonden devotie. Op zondag, de ‘dag des Heren’ en op hoogtijdagen, werden de gelovigen geacht ‘ter kerke’ te gaan om de mis bij te wonen. In de kleine dorpsgemeenschappen zal men zonder goede redenen wel niet zijn weggebleven. De ambachtsheer en zijn familie, waren daarvan niet vrijgesteld. Zij beschikten over een speciale bank vooraan in de kerk. Naast nog enkele banken voor de kerkmeesters en het dorpsbestuur, waren er verder geen zitplaatsen. De meeste parochianen moesten gedurende de kerkdienst staan, of van huis ‘stoeltkes’ meenemen.

In de zondagse preek kreeg de eenvoudige gelovige onderricht over geloofszaken, de betekenis van de christelijke feestdagen en de H. Schrift. Dit gebeurde door het gesproken woord, maar ook via bijbelse taferelen uitgebeeld op de wanden en ramen in de kerk; ook wel ‘boeken der ongeletterden’ genoemd.

De middeleeuwse kerk was in veel opzichten een pragmatische kerk. Heiligen, die als bijzondere hemelse krachten bijstand konden verlenen, werden veelvuldig afgebeeld. Niet iedere priester hield zich strikt aan de Latijnse liturgie. Gebeden zoals het ‘Onze Vader’ werden meestal in de moedertaal uitgesproken en zo zijn er meer voorbeelden. Aan de opleiding van de ‘priesters in wording’ werd veel aandacht besteed. De pastoor en kapelaans waren zielzorgers in de gemeenschap; zij stonden niet boven de samenleving die zij als herder leidden, maar maakten er integraal deel van uit. En uit hun betiteling ‘dominus’ of heer, spreekt respect. Op de dorpschool gaf de koster les; hij leerde de eenvoudige dorpskinderen spellen en ‘cleyne boeckxkens’ te lezen. Onderwijs was niet verplicht, de opgroeiende jeugd moest al vroeg op het land en in de boerderij meehelpen. Maar als daar geld voor was, konden talentvolle jongeren naar de ‘grote school’ in de stad. De

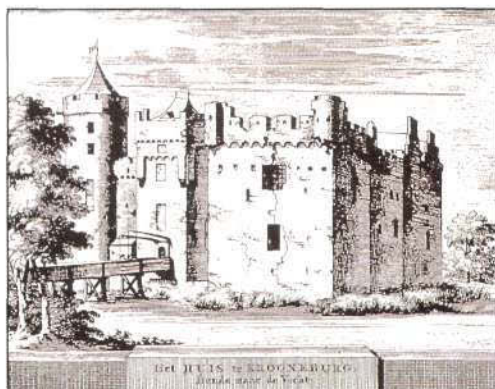
zorg voor zieken, weduwen en wezen en de armen, was ook een taak voor de kerk (*charitas*).

Vanaf 1477 was er een Nederlandse vertaling van de bijbel in omloop. Voor de armen en laaggeletterden was er de *Biblia pauperum* (armenbijbel); een zogenaamd blokboek met veel voorstellingen waarin de tekst tot het uiterste beperkt bleef.⁵ De katholieke kerk bleef gereserveerd tegenover het door leken zelfstandig lezen van de bijbel. Niet iedereen was het daarmee eens. Onder de eenvoudige lieden op het platteland was de ongeletterdheid nog groot. Toch kenden velen een schat aan religieuze verhalen en gebeden. God, goed, kwaad, tijdelijk en eeuwig waren vertrouwde begrippen. Zelfs arme mensen bezaten wel een maria-beeldje, een rozenkrans of in 'blokdruk' vervaardigde prentjes met religieuze afbeeldingen. Daarnaast was er ongetwijfeld nog een flink portie bijgeloof afkomstig uit voorchristelijke gebruiken.

In de loop der jaren hebben vele geestelijken de parochies in Loesdrecht en Ter Sype bediend. Zo was Aernt Ghijsbrechtsz in 1494 pastoor in de Sypekerk. Van zijn opvolger Heynrick Gerijtsz. weten wij dat er in 1514 in Loosdrecht 350 communicanten waren en 'omtrent 100 haertsteden, daerof dat 't derdendeel om goodswillen gaet', dus onder de armoedegrens leefde.⁶ Het aantal communicanten werd gewoonlijk met Pasen vastgesteld; de belangrijkste kerkelijke feestdag in het jaar. De voorbereidingstijd voor Pasen begint op Aswoensdag, de eerste dag van de veertigdaagse vasten. Wie op die dag de kerk bezocht kreeg een 'askruisje' op het voorhoofd, als teken van vergankelijkheid. De 'vastentijd' wordt op paaszaterdag afgesloten.

Op het slot Cronenburgh nabij Loenen zetelde Amelis V van Amstel van Mijnden. Hij noemde zich Heer van Mijnden, Loosdrecht, Cronenburgh, Loenen, Loenersloot, Oucop en Ter Aa.⁷ Voedsel was schaars, er heersten ziekte en toenemende armoede onder de bevolking en de belastingdruk voor boeren en burgers werd steeds zwaarder. De opstand tegen Spanje zou

Het kasteel Cronenburgh bij Loenen
(H. Brunenkreeft, Huis te Kroonenberg, TVE, mei, 1997, blz. 69).

weldra beginnen. Het zou voor de ambachtsheer steeds moeilijker worden om zijn gebied goed te besturen. Amelis V overleed in 1542 en werd opgevolgd door Anthonius II.

Aan de vooravond van de Reformatie

De augustijner monnik Maarten Luther had in 1517 zijn stellingen met kritiek op het heersende katholieke gezag op de kerkdeur in Wittenberg gespijkerd. De daaruit ontstane beweging zou tot in de Lage landen doordringen. Onder Karel V, heer der Nederlanden, werden de protestanten streng vervolgd. In 1544 is Wouter Melisse pastoor in de 'Sypekerk' en Jacob Cornelisse pastoor in 'Oukerck'. Van Jacob werd gezegd dat hij uit Loesdrecht is weggegaan en 'hagepreker' is geworden. 'Hagepreken' waren openluchtbijeenkomsten waarin werd opgeroepen tot kerkhervormingen. In 1552 werd Henricus van Zoesen als zijn opvolger benoemd. In Oud Loosdrecht waren in die tijd ook nog een onderpriester, een kapelaan en een schoolmeester bekostigd uit de opbrengst van het 'buuraltaar'.

In de jaren 1557 en 1558 heerste de pest in de Loosdrechten. Velen stierven, de pastoors van beide dorpen werden ook slachtoffer. Het vinden van opvolgers was moeilijk; uiteindelijk werd 'den eerwaardigen heere Johannes Petri van Brugge' bereid gevonden de zielzorg voor

beide parochies voor 'eenige jaaren' op zich te nemen.⁸ Toen Johannes Petri in oktober 1557 op zijn standplaats arriveerde moet hij daar een ernstig ontregelde samenleving hebben aangetroffen met veel weduwen en wezen. Het verlies van een kostwinner in een jong gezin was catastrofaal. Antonius II van Amstel van Mijnden had in 1556 per ordonnantie een weeskamer in de Loosdrechten opgericht. Een burgerlijke aangelegenheid voor welgestelde wezen, waarvoor de kist met documenten in de Sypekerk werd bewaard.⁹

De eerste vermelding van Nicolaus Johannes Thol of Toll als 'pastor in antiqua ecclesia de Loessdrecht' dateert uit 1569. Thol zal als 'herder' van beide parochies wel de nodige zorgen hebben gekend. Zo zullen berichten over de Allerheiligenvloed in 1570 met erg veel slachtoffers zijn parochianen niet onberoerd hebben gelaten. In de jaren daarna kregen de dorpelingen veel te verduren van Spaanse soldaten die in grote aantallen via de Vechtdijken naar Haarlem en Alkmaar trokken. Kasteel Cronenburgh, een zwaardleen, werd tot 1573 door de Spanjaarden bezet. Er werd geplunderd en vermoord, de angst en onzekerheid in de dorpen moet groot zijn geweest. Menig huismoeder zal bij de beeltenis van moeder Maria wel eens een kaarsje hebben opgestoken en om bescherming voor haar gezin hebben gebeden.

Anthonius II van Amstel van Mijnden was inmiddels opgevolgd door Anthonius III. Deze had in 1572 zijn enige zoon verloren. In 1578, kort voor zijn dood, regelde hij het erfrecht voor twee van zijn dochters. Anthonius III overleed in 1580. Door de huwelijken van zijn erfdochters kwamen al zijn bezittingen, waaronder Mijnden en de Loosdrechten, in handen van het katholieke geslacht van Lynden. Zij bleven op Cronenburgh wonen.

Landelijke gebeurtenissen kwamen steeds dichterbij. In januari 1578 werd in Utrecht 'de nye leer' openlijk verkondigd en in mei van dat jaar koos Amsterdam als laatste grote stad de zijde van de prins van Oranje en daarmee voor de Reformatie. Hoe de overgang in de Loosdrechten precies is gegaan weten wij niet. Nicolaus

Thol was een geschoold theoloog en goed geïnformeerd over Luther en de denkbeelden van Calvijn. Zoals later duidelijk werd, genoot hij het vertrouwen van belangrijke 'calvinisten' in Amsterdam.¹⁰ Het is aannemelijk dat Thol vanaf mei 1578 een actieve rol speelde in de overgang van de Loosdrechten naar de reformatie. Hij moet daarbij wel op de medewerking hebben kunnen rekenen van de kerkmeesters en enkele notabelen. Het fiat van de ambachtsheer had Thol zeker niet; want Anthonius III van Amstel van Mijnden is het oude geloof trouw gebleven. Naar hoe de gewone boer, burger en huismoeder de overgang van hun 'herder' naar de 'nye leer' hebben ondergaan, kunnen wij slechts gissen. De meesten van hen zullen waarschijnlijk een afwachten-de houding hebben aangenomen. Zij hadden wel andere zorgen aan hun hoofd zoals die betreffende het dagelijks bestaan.

In het aangrenzende Loenen was de kerk in december 1578 al overgedragen aan de gereformeerden en de parochianen kregen direct een predikant. Dat was Hendrik Jansz., afkomstig uit Naarden. Amsterdamse calvinisten hadden daar weinig vertrouwen in en benaderde Nicolaus Tholl voor het inwinnen van informatie over zijn collega in de nabuurgemeente. De pastoor in Loosdrecht was daarvoor blijkbaar meteen al acceptabel. Hij aanvaardde deze opdracht en kort daarna werd Nicolaus Johannes Tholl door de classis Amsterdam als 'heurlieder aengenomen dienaar' als predikant aangesteld voor beide kerken in Loosdrecht. Nicolaus Tholl is als predikant onder zijn oude (roep)namen bekend geworden, namelijk als Claes Janszn. of Claes Janssen (Nicolaus = Claes en Janssen = Janszoon).

Katholieke godsdienstuitoefening verboden

In 1580 werden alle kerken per verordening in handen van de gereformeerden gesteld en kort daarna werd ook de openbare katholieke godsdienstuitoefening officieel verboden. De Loosdrechten werden ingedeeld bij de 'Classis Amstelodamenses'. De 'Classis' was de instantie

die de reformatie van kerk en samenleving ter hand nam. Voor zover wij weten is de Loosdrechtse kerken een 'beeldenstorm' bespaard gebleven. Na de overdracht moesten de beide kerken wel worden 'gezuiverd' en voor de gereformeerde leer en liturgie worden ingericht. Dit betekende verwijdering van altaren, beelden en muurschilderingen en een centrale plaats voor de preekstoel. Ontmanteling van het centraal op het priesterkoor opgestelde 'hoogaltaar' met zijn versierd 'retabel' (achterbouw) en het wegbreken van de hardstenen altaartafel, veroorzaakt veel schade aan het interieur. Het plaatsen van een houten scheidingswand tussen kerkruimte en priesterkoor was de eenvoudigste oplossing. Bij de restauratie in 1962 was deze situatie nog steeds zo.¹¹

Daarmee werd het eens belangrijkste deel van de katholieke kerk nutteloos. Bijbelse voorstellingen op de wanden werden onzichtbaar gemaakt, want Gods woord diende te worden gehoord, niet gezien. De zijaltaren heeft men waarschijnlijk maar laten staan; zoals in veel kerken in de regio. Trouwe katholieken zullen deze 'ontheiliging' van de hun zo dierbare parochiekerk wel als een zeer tragisch gebeurtenis hebben ervaren. De laatste resten van de zijaltaren zullen waarschijnlijk wel na het inrichten van de Sypekerk in 1645 als begraafplaats zijn verwijderd. Volgens het grafboek uit die tijd stond de preekstoel toen nog dwars midden in de kerk, op de oorspronkelijke plaats. Over de veranderingen in de 'Oukerck' weten wij niet veel.

En dan is er dat verhaal over de hardstenen doopvont uit de Sypekerk, die in 1840 in twee stukken in de 'pastorijtuin' werden opgegraven.¹² De doopvont met zijn voetstuk stevig verankerd in de vloer, zal nog wel enige jaren in de kerk zijn blijven staan. De 'doopbediening' was niet veranderd. Ergens in de loop der tijd moet dit stenen vont met bruto geweld zijn verwijderd en daarbij in tweeën zijn geslagen. Opvallend blijft dat met uitzondering van dit doopvont van de overige kerkinventaris nooit iets is teruggevonden.

Het oude geloof niet prijsgeven

De openbare katholieke godsdienstuitoefening was dan wel officieel verboden, maar door een tekort aan predikanten bleven in veel dorpen de dorpspastoors gewoon in functie. Wel moesten deze geestelijken rekening houden met nieuwe voorschriften voor kerkelijke bedieningen en mochten zij alleen nog 'preken zonder iets tegen de reformatie in te brengen of de roomse religie aan te bevelen'.¹³ Sancties daarop waren verlies van huisvesting en levensonderhoud. Veel katholieken wilden het oude geloof allerminst prijsgeven. Het is derhalve niet zo verwonderlijk dat 'visitatie-commissies' nog jaren later in verscheidene dorpen in Goerland ex-pastoors als dominee aantreffen, die 'in de bedieninghe noch meest paepsch sijn'. Zij doopten en trouwden in het Latijn of het Nederlands, zo men dit wenste, en lieten dagelijks het 'ave maria kleppen' en het angelusklokje luiden. Vele kerken stonden ook nog vol met 'paepsche dingen' (paepsch of paaps = rooms-katholiek).

Claes Janszn. zal in de Loosdrechten de voorschriften voor 'die ware opregte dienste en reformatie der Evangelisse religie' wel nauwlettend hebben gevolgd. Wat niet wil zeggen dat 'calvinisering' in zijn gemeenten daarna vanzelfsprekend was. Maar over de kerkelijke situatie in de Loosdrechten in die tijd weten wij weinig. Wel zijn er al vroeg rapporten van Claes Janszn. aan de Classis Amsterdam, met informatie over de kerkelijke toestand in Loenen en dorpen in Gooyland. De Loosdrechtse predikant kreeg steeds meer verplichtingen elders; zoals het bijwonen van classicale en synodale vergaderingen en preekbeurten in naburige gemeenten. Bovendien was hij in opdracht van de classis veel op reis. Claes Janszn. moet wel haast meer onderweg zijn geweest dan thuis. Hoe zijn vroegere parochianen daarover dachten is niet duidelijk. Zeker is dat de ijverige Loosdrechtse predikant geleidelijk aan in een weinig benijdenswaardige positie belandde.

In augustus 1585 moest hij de classis melden 'dat hem bij sijnen Ghemeente een merckelicke

somme van sijnen stipendio resteert', en dat hij 'seer swaerlick tot sinen betalinghe can coomen'. Een jaar later vertelde Claes Janszn. dat zijn gemeente hem weliswaar graag wilde houden maar dat hij niettemin geen betaling ontving 'ende volgensdien van hongers noot hair soude moeten verlaten'. Kennelijk was de situatie zo nijpend geworden dat Claes Janszn. al op zoek was naar een andere kerkelijke gemeente. Over de kerkelijke situatie in de Loosdrechten horen wij pas veel later, van Nicolaus Bodecherus zijn opvolger.

Respect voor de oude priesters

In de 'Oukerck' verbleef in die tijd nog een oude pastoor, die leefde van de 'pastorij gelden' voor een deel afkomstig uit 'vicarieën' van een altaar in Naarden. Deze zorg getuigt van respect voor de oude priesters. Pas nadat de oude pastoor in 1598 was overleden, werd 'Oukerck' weer een zelfstandige kerkelijke gemeente. En met de benoeming van Peter Edessen tot predikant kreeg Claes Janszn. een collega. Begin 1600 zwijgen de classicale notulen over Claes Janszn., totdat in mei 1602 het bericht kwam dat deze Loosdrechtse predikant 'in den Here gerust was'. Zijn opvolger werd Nicolaas Bodecherus, die in 1603 naar Nieuw Loosdrecht kwam en tot 1611 zou blijven. Het zijn voor Bodecherus bijzonder zware jaren geworden. De nieuwe predikant kreeg al direct te maken met de voortdurende doorwerking van katholieke gebruiken in eigen kerkelijke kring en het gegeven dat velen het oude geloof allermist prijs wilden geven. Vervolgens moest hij de classis melden 'dat hem grote moeyte wort aangedaen in sijnen dorpen angaande die 'liekpredicatie', overblijfselen van het pausdom.

De rituelen rond sterven en begraven behoorden van oudsher tot de belangrijkste 'buurverplichtingen'. Zelfs de begrafenis van een kind was de moeite van het bijwonen waard. De kerkelijke plechtigheden voor de overledene omvatten een uitgebreid ceremonieel, afhankelijk

van welstand.¹⁴ De uitvaartdienst of 'zielmisse' en begrafenis, gaven familie en dorpsgenoten de gelegenheid aan de overledene de laatste eer te bewijzen. Het verbod door de strenge calvinisten op 'der affgestorvener loff niet en vercondighe' vond in de Loosdrechten vooralsnog weinig weerklank. Dat gold ook het 'overluiden van de doden'. Gelovigen zagen in deze 'roomse' gebruiken geen 'persoonsverheerlijking' en hebben deze oude katholieke traditie nog lang in ere weten te houden.

Begin zeventiende eeuw woedden de 'bestandstwisten'; een hoogoplopend conflict tussen remonstranten en contra-remonstranten. Drie Loosdrechtse predikanten werden rechtstreeks bij deze kerkelijke twisten betrokken.¹⁵ Dat waren: Nicolaus Bodecherus (1603-1611), Matthias Hovius (1608-1636) en Dirck Houtman (1611-1628). Bodecherus was de eerste die door de Classis Amsterdam verdacht werd van 'Arminiaanse sympathieën' en daarover herhaaldelijk is ondervraagd. Maar ook de andere twee predikanten kregen het zwaar te verduren. Hoewel de toestand in de Loosdrechten na verscheidene visitaties nog 'tamelick' werd bevonden, moest er volgens de strenge calvinisten toch 'kerkelijk' orde op zaken worden gesteld. Henricus Britmannus, de opvolger van Dirck Houtman, kreeg de opdracht de onder zijn voorganger ingeslopen 'mensusen' (verkeerde gebruiken of wantoestanden) uit de wereld helpen.

In 1645 rapporteerde Britmannus over 'de paap in t' Hondert', een polder bij Nieuwersluis waar 'de lieden met vijf ende ses honderden daer vergaderden'. Deze paap zou onder bescherming staan van de heer van Cronenburgh. Daar woonde ook een 'klopjen' die een winkel hield van paternosters en ander paepsch 'poppegoet'. (Een klopje is een ongehuwde katholieke vrouw, die een Godgewijd leven leidde en zich in dienst van de katholieke kerk stelde zonder in het klooster te treden. Klopje is afgeleid van het in stilte wekken van katholieken voor het bijwonen 'eener Mis'.)

Over het alledaagse leven in de dorpen is weinig bekend. Wel zijn er de plaatselijke

Afb. 6: Gravure Nieuw-Loosdecht (zie Naerdinklandt blz 18). Onderschrift: 'NIEUW-LOOSDRECHT, dat geheel in groen geboomt gelegen, Het oog des wandlaars door natuurlijk Schoon verrukt, Biedt zijn bewooneren nogthans geen ruimen Zegen, Daar 't algemeen verval het zeer gevoelig drukt.'

'ordonnaties' (verordeningen) en verslagen uit gerechtelijke archieven, die enig inzicht geven in wat er in die jaren zoal speelde. Veel ordonnaties betroffen de zondagsrust, met opsommingen van activiteiten op zon- en feestdagen die de gereformeerden ergernis gaven en daarom verboden werden. Vanaf 1647 zijn de 'Handelingen des kerckenraets van de Oude Loosdrecht' beschikbaar. Ook daarin komen vormen van ontheiliging van de zondag regelmatig aan de orde. Veel in de 'handelingen' heeft betrekking op het kerkelijk en zedelijk leven van de lidmaten in verband met de gezamenlijke avondmaalsviering en disciplinerings.

Erg welvarend waren de Loosdrechten niet. De belastingdruk was hoog, de schuldenlast groot en het lokaal bestuur kwam ook nog eens in opspraak.¹⁶ Velen leefden op de armoedegrens. In 1672/73 volgden de rampjaren. De Vechtstreek werd frontgebied en een groot deel van de Loosdrechtse bevolking vluchtte naar veiliger oorden. De materiële schade in de dorpen was groot. Het herstel en de wederopbouw van de woningen en boerderijen kostten zeer veel geld. Later in die eeuw moest de hulp van de Staten van Holland en West-Friesland worden ingeroepen en werd gedwongen gesa-

neerd. Ondanks alle inspanningen bleef de welvaart op hetzelfde lage peil. De achttiende eeuw heeft Loosdrecht ook geen voorspoed gebracht (zie afb. 6).

Hoe verging het de katholieken?

Het verbod op het uitoefenen van hun godsdienst en het verlies van hun kerkgebouw betekenden voor de trouwe katholieken een enorme inbreuk op hun dagelijks bestaan. Het leven ging immers gewoon door en bij geboorten, huwelijken en overlijden, bleef de medewerking van de kerk cruciaal. Op dorpsniveau was daar gelukkig nog veel begrip voor; dit tot ergernis van de classis over 'hardnekkige paepse gebruiken' in hun kerken. Vele adellijke families langs de Vecht bleven katholiek en op hun kastelen werd nog regelmatig de mis gelezen. Er waren ook nog rondtrekkende geestelijken, die als koopman of boer vermomd de gelovigen bezochten. Men kerkte in schuren en stallen, dikwijls 's nachts. Vanaf 1619 was de zielzorg voor Hilversum en omgeving toevertrouwd aan Barthold Ingels, deze verbleef op het familiebuiten in Ankeveen, waar ook de katholieke eredienst werd gehouden. De Hilversumse katholieken kregen in 1642 een eigen priester; de uit Blaricum afkomstige Tymen de Sayer of de Saaijer, ook Timon Lubbertszoon genoemd.¹⁷ De Sayer moest zich nog regelmatig schuilhouden; in de akten van de 'classis Amstelodamensis' komt dit herhaaldelijk aan de orde.

Pas zo'n driekwart eeuw na de Reformatie kwam er enige verbetering. In 1651 hadden de Staten van Holland voorgesteld minder streng tegen de katholieken op te treden. De tolerantie ten opzichte van andere religies was daar groter dan in Utrecht. Maar op den duur moet het voor de katholieken allesbehalve gemakkelijk zijn geweest de gelovigen bijeen te houden en hun gelegenheid te geven hun godsdienstplichten te vervullen. Voor Alexandrina van Stepreadt 'Vrouwe van Cronenburgh' reden om in 1652 aan de Slootdijk in Loenersloot 'op het

Schuurkerk op de Slootdijk bij Loenersloot (1652-1857)
(schets uit *Liber Memoriales Ecclesia Si Pauli Loosdrecht*
GD).

uiterste van Holland' een schuurkerk te laten bouwen. De eerste priester was Joannes Heymenberg, daarvoor kapelaan bij de heren van het kasteel Loenersloot.¹⁸ Vanuit Oud Loosdrecht was deze schuilkerk bereikbaar via het oude 'Kerckelants Voetpadt' door het Loenderveen.

Het werd de jonge parochie zo moeilijk mogelijk gemaakt. Dominee Kickius en de kerkenraad in Loenen wensten naleving van de plakaten 'die openbare uitoefening van de katholieke godsdienst verboden'. Met als gevolg dat de schuilkerk in 1658 en 1661 een aantal keren door de schout werd gesloten. De zondagse missen bleven daarna wel doorgaan, maar vonden vroeg in de ochtend plaats. Het wederzijdse wantrouwen en de vele frustraties zouden nog dikwijls aanleiding geven tot wrijvingen.

Mettertijd zouden de Staten van Holland ook gedogen dat er in gemeenten waar nog veel katholieken woonden een 'schuilkerk' mocht worden gebouwd en een pastoor aangesteld. De plaatselijke overheid moest daarvoor wel toestemming geven. Hiermee was geen 'recht' verkregen en om het gebruik te tolereren moest aan de schout 'recognitiegelden' worden betaald. De benoeming van de pastoor was een taak voor de 'aartspriester' als plaatsvervanger van de bisschop. In dorpen zoals de Loosdrechtten waar geen schuilkerk was, moest aan de schout worden betaald om toestemming te krijgen dat een priester uit de naaste omgeving bedlegerige zieken en stervenden mocht bezoeken.

Het opzetten van een 'schuilkerkparochie' was verre van eenvoudig. Dit vereiste een vol-

doende groot aantal parochianen, een passende organisatie en toereikende financiële middelen en/of goederen. Veelomvattende zaken. Medewerking van welwillende burgers onder wie enkele notabelen was daarbij gewenst. Het bestuur moest immers voldoende gezag hebben om namens de lokale katholieke gemeenschap te kunnen spreken en handelen. Voor de betrokkenen was dit niet zonder risico's. Uitoefening van de 'roomsche godsdienst' was immers verboden en de katholieke kerk mocht in de republiek geen bezittingen hebben of zaken beheren. Bestuursfuncties en gelden voor de kerk- en armenkas werden om die redenen over verscheidene personen verdeeld. Dat de 'roomsen' zich door de jaren heen in een aantal dorpen wisten te handhaven is voor een belangrijk deel te danken aan de volhardende inzet van een relatief klein lokaal katholiek kader.

In dorpen zoals de Loosdrechtten, waar de Reformatie geleidelijk aan de overhand kreeg, zal het voor katholieke gezinnen steeds moeilijker zijn geworden zich te handhaven. De onderlinge saamhorigheid zal in de nieuwe situatie steeds meer onder druk zijn komen te staan. Bij ziekte of armoede waren ook de katholieken aangewezen op de protestantse diaconie en ondersteuning aan 'niet-kerkelijken' in de vorm van geld, brood en meel, werd niet zomaar gegeven. Oudere katholieken hadden weinig keus; maar voor jonggehuwden was migratie naar een katholieke enclave in de regio een goed alternatief. Hetzelfde, maar in omgekeerde richting, gold voor de protestanten. Na een aantal generaties kan dit een verandering in de samenstelling van de dorpsbevolking tot gevolg hebben. Zo kunnen in dezelfde regio streng calvinistische dorpen ontstaan en dorpen met een overwegend katholieke bevolking. De beide Loosdrechtten zijn streng 'calvinistische' gemeenten geworden; 'Nieuw' nog iets meer dan 'Oud'.

Toch is het 'paepischme' nooit geheel uit de Loosdrechtten verdreven. Uit archiefstukken blijkt dat de Loosdrechtse baljuw tot in de Franse tijd recognitiegelden heeft geïncasseerd, betaald door de 'roomsen' om bij het bezoek

Tabel: Katholiek en protestant in de dorpen rond de Loosdrechten in 1840.

Tabel: Protestant & Katholiek in de dorpen rond Oud- en Nieuw Loosdrecht in 1840 ¹⁾.

Plaats:	Inwoners:	Protestant:	Katholiek:
Westbroek:	674	478 / 74%	169 / 26%
Achttienhoven:	379	285 / 75%	93 / 25%
Tienhoven:	302	269 / 90%	33 / 10%
Loosdrecht ²⁾:	2775	2509 / 90%	259 / 9,5%
Loenen:	1205	872 / 72%	336 / 28%
Vinkeveen:	1316	387 / 30%	929 / 70%
Loenersloot:	306	166 / 55%	140 / 45%
Vreeland:	645	450 / 70%	188 / 29%
Breukelen ³⁾ :	1599	984 / 61%	616 / 39%
Breukelen ⁴⁾ :	721	204 / 28%	517 / 72%
Hilversum:	4999	1548 / 31%	3310 / 66% ⁵⁾

1) Gegevens volkstelling in 1840

2) In 1810 werden Oud- en Nieuw-Loosdrecht met Muijeveld (Mijnden) en Oud Over samengevoegd tot één gemeente Loosdrecht.

3) Aangegeven als Breukelen Nyenrode (ten westen van de Vecht).

4) Aangegeven als Breukelen St.Pieter (Breukelerveen ten oosten van de Vecht).

5) Hilversum telde in 1803 circa 3500 inwoners. Daarvan waren er circa 1100 Protestant, 1600 Rooms Katholiek, 650 Oud-Katholiek en 150 Israeliet. In 1840 was het aantal rooms katholieken nog 56% van de bevolking; de resterende 10% dus Oud Katholiek. (Bron: RK St Vitus parochie Hilversum)

van een priester aan een zieke of stervende van repressieve maatregelen verschoond te blijven. Langs de Vecht hebben de katholieken zich redelijk weten te handhaven. De meeste Loosdrechtse katholieken woonden dan ook in Mijnden en Oud Over, in de strook ten oosten van de Vecht. In Ter Syte – het latere Nieuw Loosdrecht – waren de gereformeerden ver in de meerderheid. Waarschijnlijk speelde de geografische ligging daarbij ook een rol; want in het zuidelijk aangrenzende Tienhoven, Westbroek en Achttienhoven was de meerderheid protestant. Het noordelijker gelegen Hilversum kende zo zijn eigen problemen. De ‘roomschen’ aldaar zagen pas in 1674 kans aan de rand van

het dorp een schuilkerk met pastorie te bouwen. Door de opkomst van het ‘Jansenisme’ ging deze ‘Achterhofsekerk’ in 1703 voor de Hilversumse rooms-katholieken verloren. Het zou tot 1786 duren voordat de ‘roomschen’ weer toestemming kregen voor de bouw van een eigen schuilkerk aan de Groest. Tot die tijd waren zij gedwongen elders in Gooyland ter kerke te gaan en hun kinderen te laten dopen.

In 1729 ontving de kerkenraad in Nieuw Loosdrecht van de Classis een verzoek te rapporteren over eventuele paapse activiteiten in het dorp. De ‘kerckenraet’ meldde geen redenen te hebben voor klachten: ‘Vermits sy door de goddelijke voorsienigheid met geene paapse inge-

seetenen belast is, sijnde maar één paaps huysgesin, bestaande uyt een oud man en oude vrouw en daar benevens nog 2 à 3 paapse mensen, elders inwoonende, soo dat nog paepse kerk of school of priester of weeshuys gevonden wert, en ook geene baldadigheeden op Son - en andere dagen'.¹⁹ Dit antwoord bevestigt de geschetste ontwikkelingen.

Naast verstoringen van de zondagsrust werden ook kleinigheden zoals het openlijk dragen van een kerkboek of kruisje wettelijk strafbaar gesteld. In de loop der tijd zullen deze 'paepse stoutigheden' wel zijn vervaagd. De onderlinge verdraagzaamheid is in de volgende eeuwen niet beter geworden. Begin twintigste eeuw werden katholieken door protestanten nog wat denigrerend 'van het houtje' (het kruis) genoemd. Hoe wonderlijk is het om in onze moderne samenleving, waarin 'christen zijn' onder druk is komen te staan, onder het motto 'Leef je geloof' protestanten een kruisje te zien dragen.

Ten slotte

Oud Loosdrecht was qua aantal inwoners veruit de belangrijkste gemeente. In 1795 telde dit dorp 1086 inwoners, tegen 625 in Nieuw Loosdrecht. In Mijnden en 'Oud Oever' (later Oud Over) ten oosten van de Vecht, woonden 144 respectievelijk 329 mensen.²⁰ Bij de volkstelling in 1840 vormden Mijnden en Oud Over met de beide Loosdrechten één gemeente, met een totaal van 2775 Inwoners, van wie 2509 (90 procent) protestant en 259 (9,5 procent) katholiek. De roomsen woonden overwegend in Oud Over, niet ver van de voormalige schuilkkerk aan de Sloodijk. In 1859 is deze schuurkerk afgebroken en vervangen door een echte parochiekerk voor Loenen en omgeving. Toen in 1855, na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland, nieuwe parochiegrenzen werden vastgesteld, zijn de Loosdrechten bij Hilversum ingedeeld. Vanaf die tijd kerkten de Loosdrechtse katholieken in de voormalige schuilkkerk aan de Groest, later de Sint Vitus. De katholieken waren inmiddels vrije en volwaardige staatsbur-

gers geworden, maar verkeerden nog wel in een achterstandsituatie. Zij konden nu naar buiten treden en strijden voor een plaats in het bestuur van de samenleving. Een proces dat pas veel later met de term 'katholieke emancipatie' wordt aangeduid. Het zou nog tot 1959 duren voordat er binnen de gemeentegrenzen van Loosdrecht weer een katholieke parochie met een eigen pastoor zou zijn.

Gerard Draijer was tot zijn pensionering werkzaam in de techniek. Hij publiceerde in technische vaktijdschriften artikelen over oude technieken en schreef in het jubileumboek van de Historische Kring Loosdrecht *Wij schrijven hier de geschiedenis* (1997) over pastoor J. Noordman. Daardoor werd zijn interesse gewekt in de kerkelijke geschiedenis van de Loosdrechten. Hij is lid van de TVE-projectgroep Katholiek & Protestant.

Noten

1. H. Brunekreef en R. Loenen, 'De Heren Van Amstel van Amstel van Mijnden', in: TVE 15, nr. 2, 1997.
2. F. Brand, 'Mijnden: De ambachtsheerlijkheid en haar bevolking' in: TVE 15, nr. 2, 1997.
3. B. de Ligt, 'De stichting van de Sypekerk in het jaar 1400', in: HKL 27, nr. 127, 2000.
4. J. v. Eijnatters, *Nederlandse Religiegeschiedenis*, Hilversum 2006.
5. C.W. Mönnick en Michel v. d. Plas, *Het Woord in Beeld, vijf eeuwen bijbel in het dagelijkse leven*, Baarn 1977.
6. De met losse letters gedrukte eerste vertaling van het Oude Testament is in 1477 uitgegeven in Delft. De Haarlemse armenbijbel is een blokboek, gedrukt omstreeks 1430. R. Loenen, 'Hendrik Geritsz, pastoor van de Sypekerk', in: HKL 23, nr. 107, 1996.
7. H. Brunekreef en R. Loenen, 'De Heren Van Amstel van Mijnden', in: TVE 15, nr. 2, 1997.
8. B. de Ligt, 'Een pastoorsbenoeming in 1557', in: HKL 26, nr. 124, 1999.
9. F. Brand, 'Over wezen en weesmeesters', in: HKL 19, 1992.
10. B. de Ligt, 'Loosdrecht in de tijd van de reformatie', TVE 25, nr. 3, 2007.
11. F. Brand, 'De Sypekerk te Nieuw Loosdrecht', in: TVE 6, nr. 2, 1988.
12. B. de Ligt, 'Iets over de doopvont van de Sype-

- kerk', in: HKL 27, nr. 128, 2000.
13. J. Out, 'Recht in de leer. De overgang naar de nieuwe religie', in: TVE 27, nr. 3, 2009.
 14. L. Bogaers, *Aards betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*, Utrecht 2008. De begrafenis en zielemissen.
 15. B. de Lig, 'Drie recalcitrante Loosdrechtse dominees ten tijde van het Twaalfjarig Bestand' in: TVE 27, nr. 2. 2009.
 16. R. Loenen, 'Belasting betalende burgers', in: HKL 29, nr.137, 2002.
 17. L.J. v. d. Heijden, *Katholiek Hilversum voorheen en thans*, Hilversum 1917, alsmede *Honderd jaar R.K. Sint Vituskerk te Hilversum 1892-1992*, Hilversum 1992.
 18. L.J. v. d. Heijden, *Het kerspel Loenersloot*, Utrecht 1913, alsmede '25 jaar Ludgerus Parochie 1965-1990', Loenen 1990.
 19. H. Brunekreef, 'Geen Loosdrechtse Paperijen', in: HKL 22, nr. 105, 1995.
 20. Bron: volkstellingen in 1795 en 1840.

Literatuur

- L. Bogaers, *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*, Utrecht 2008.
- J. v. Eijnatters, *Nederlandse Religiegeschiedenis*, Hilversum 2006.
- L.J. v. d. Heijden, *Katholiek Hilversum voorheen en thans. De geschiedenis van het Katholieke Hilversum*, Hilversum 1917.
- L.J. v. d. Heijden, *Het Kerspel Loenersloot*, Utrecht 1913.
- B. de Lig, *Enige hoofdstukken uit een eeuw Loosdrechtse kerkgeschiedenis: 1550-1650*, Loosdrecht 1998.
- A.F. Manning, *Op zoek naar het alledaagse Vaderland*, Amsterdam 1975.
- C.W. Mönnick en Michel v. d. Plas, *Het Woord in Beeld. Vijf eeuwen bijbel in het dagelijkse leven*, Baarn 1977.
- L.J. Rogier, *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16^e en 17^e eeuw*, Amsterdam 1947.
- A.C.J. de Vrankrijker, *Naerdincklant. Gooische studies over boekweit en bijen, kerken, kloosters en weversheiligen*, Den Haag 1947.

Gemeenten hebben blinde vlek voor archeologie

Interview met Anton Cruysheer

De Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) werd in 1951 opgericht. De eerste regionale afdeling was die van Hilversum – tegenwoordig bekend onder de naam ‘AWN Naerdincklant Archeologie Gooi- en Vechtstreek’. Deze

werd opgericht in 1952, nu zestig jaar geleden. Het jubileum is een goede reden voor een uitvoerig gesprek met de voorzitter van deze regionale afdeling, Anton Cruysheer, over het wel en wee van de archeologie in de Gooi- en Vechtstreek en daarbuiten.

De AWN

Waarom werd de AWN, de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie, uitgerekend in 1951/52 opgericht?

Ik denk dat dit kwam doordat na de Tweede Wereldoorlog veel steden en dorpen in puin lagen en doordat na de oorlog de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek werd opgericht. Bovendien bestond toen de mogelijkheid onderzoek te doen naar kerken en andere gebouwen die tijdens de oorlog waren beschadigd. Bijvoorbeeld in Elst (gemeente Overbetuwe) bleek een Romeinse tempel onder de vernielde kerk te liggen. Dat wekte de belangstelling van veel mensen. Waarom in 1952? Misschien dat mensen zich na de eerste jaren van de wederopbouw op andere dingen wilden richten. Voorheen was archeologie een vrijetijdsbesteding voor de elite, voor mensen die de tijd en het geld hadden om zich daarmee bezig te houden. In ieder geval geen zaak voor de massa. En misschien nog steeds niet.

Hoeveel leden heeft de AWN?

Landelijk twee- tot drieduizend en in de Gooi- en Vechtstreek iets meer dan zestig – een paar jaar terug lag dit nog onder de dertig, dus we timmeren weer aan de weg en gaan naar de honderd! De werkelijke belangstelling is natuurlijk veel groter – in feite is iedereen wel te interesseren in mooie en onverwachte ontdekkingen –, een klein deel wordt daadwerkelijk lid.

Waarom werd jij lid van de AWN?

Vanaf mijn vroege jeugd had ik al belangstelling voor het verleden en dingen ontdekken die daarmee te maken hebben. In 1998 ben ik de studie archeologie begonnen.

Was dat je eerste studie?

Nee, ik heb eerst een HBO-opleiding gedaan en daarna dus archeologie en prehistorie aan de Vrije Universiteit. Als vanzelf ben ik toen lid geworden van de AWN, ook omdat ze twee maal per maand een blad uitgeven, *Westerheem*. In feite is dat het tijdschrift van de Nederlandse archeologie. Als je lid bent van de landelijke vereniging, word je automatisch ingedeeld bij de afdeling van de regio waar je woont.

Krijgt AWN Naerdincklant subsidie?

We krijgen een bescheiden afdracht vanuit het landelijk hoofdbestuur, naar rato van het aantal leden. Daarnaast krijgen we nul subsidie. We hebben in het verleden wel eens gepoogd wat geld los te krijgen voor publicaties of andere doeleinden, maar al die pogingen zijn gestrand. Het argument dat ook gemeenten hanteren voor die afwijzingen is dat wij een zogeheten bovenlokaal belang dienen. En dat gaat het niet eens over honderden euro's, maar om honderd of minder. Dat voelt niet altijd even leuk want onze inzet is ten bate van het algemeen belang, maar dat is dan maar zo.

Doelstellingen

Wat zijn de doelstellingen van de AWN?

In brede zin het behartigen van de belangen van de archeologie, het wekken van belangstelling, het doen van onderzoek, het verzorgen van publicaties en het organiseren van activiteiten voor de leden. Dat zijn onder meer lezingen, excursies, jaarvergaderingen en veldverkenningen.

Zijn die doelstellingen de voorbije zestig jaar nog veranderd of zijn er andere accenten komen te liggen?

Ja, die zijn er. Dat is tweeledig. Aan de ene kant werd in 1992 het Verdrag van Malta ondertekend en dat komt erop neer dat lidstaten van de Raad van Europa hebben onderkend dat er heel veel ongezien is verdwenen en er hoognodig een vangnet moest komen om nog iets van het Europese verleden te kunnen achterhalen. Concreet betekent het dat er in Nederland bij verstorning van de grond een verplichting is tot onderzoek (het beginsel van 'de verstoorder betaalt').

Wat betekent dit als er bijvoorbeeld een nieuwe wijk wordt gebouwd?

Vroeger ging dan een aannemer aan de slag en als hij iets vond dan werd dat wel of niet gemeld. Die verrassing tijdens de werkzaamheden is er zelden meer. Als er nu bouwplannen zijn dan zijn hier allerlei vergunningen voor nodig,

op het gebied van milieu maar ook met betrekking tot mogelijke archeologische waarden. De aangepaste wetgeving vereist dan dat als er iets in de grond zit, je de mogelijkheid hebt dat te ontzien door elders te bouwen of andere plannen te maken. Wil je toch bouwen op een plaats met archeologische waarde dan ben je verplicht te betalen voor het bodemonderzoek, waarbij de waarde omgezet wordt in archiefkennis, ofwel behoud ex situ. Het onderzoek is vaak modulair opgebouwd: allereerst bureau- en booronderzoek (naar de bodemopbouw), vervolgens een proefsleuvenonderzoek en als er dan nog altijd sprake is van waardevolle zaken, een definitieve opgraving. Dit betreft vaak weer de afbakening van een gebied en dan kan een preciezer onderzoeksgebied worden vastgesteld. En pas daarna kan de bouw van, bijvoorbeeld een woonwijk, beginnen. De volgorde van werken is daarmee dus verbeterd.

En als een aannemer gewoon doorgraaft, ook als hij iets vindt? Kan dat nog?

Nou, vaak gaat het om grondsporen en daar moet je wel een deskundige voor zijn om die te kunnen lezen. In het geval van een oud Romeins schip, zoals bij Leidsche Rijn, ligt dat anders. Maar wat die verandering in accenten betreft, speelt een grote rol de professionalisering van de archeologie waarbij onderzoek verplicht is in het kader van de ruimtelijke ordening. Het aantal archeologen dat beroepsmatig actief is, is de laatste jaren enorm toegenomen van enkele

tientallen naar 1500. Tegelijkertijd werden er allerlei beperkingen in het leven geroepen voor vrijwilligers ('amateur-archeologen'). Voorheen kon je zelf nog wel eens graven, maar dat mag officieel niet meer. Dat betekent niet dat er nooit meer door vrijwilligers gegraven wordt, maar dan ofwel bij professioneel onderzoek, ofwel in het geval van een noodonderzoek. Zo hebben we een keer bij Loenen op verzoek van de provincie Utrecht de fundamente van een molen opgegraven die niet waren gezien bij een vooronderzoek. De grond was al vrijgegeven en toen kwamen die resten ineens tevoorschijn. Die dingen komen wel eens voor, maar niet vaak.

Dus als ik wil graven moet ik geen lid van de AWN worden?

Juist wel, want er zijn allerlei georganiseerde kennisbevorderende activiteiten waarbinnen dat wel kan.

Archeologie is veranderd

Wat is eigenlijk archeologie?

Archeologie is de wetenschap die zich bezighoudt met de materiële resten van menselijke aanwezigheid om op die manier tot kennis te komen van voorbije culturen en beschavingen. Feitelijk kan dit doorlopen tot aan het heden. Een nieuwe discipline betreft bijvoorbeeld archeologie van de Tweede Wereldoorlog.

Komt een archeologische vondst of archeologische kennis per se uit de grond?

De vraag is: bevindt alle archeologie zich in de bodem? Nou nee. Er zijn ook zaken die zich boven de grond bevinden, zoals grafheuvels of terpen. Maar het komt ook voor dat zaken die in de loop van de tijd zijn verzonken weer naar boven komen door geologische processen of door menselijk ingrijpen, zoals de aanleg van de Noord-Zuidlijn in Amsterdam. Of neem het Corversbos in Hilversum, waar bewerkte vuurstenen van Neanderthalers zijn gevonden. Door een samenloop van omstandigheden liggen

deze vondsten letterlijk aan het oppervlak, terwijl elders soortgelijke voorwerpen 35 meter onder de grond liggen.

Er wordt tegenwoordig minder gegraven en meer aan veldverkenningen gedaan. Ik heb pas een uitnodiging gekregen van de gemeentelijke dienst in Almere om onderzoek te doen, waarbij ook de inzet van metaaldetectors is gevraagd, naar een neergestort vliegtuig uit WO II. Ik heb onlangs het archief bestaande uit allerlei nieuwsbrieven uit de jaren zestig van onze AWN-afdeling ingescand. Als je dan kijkt wat men tussen 1960 en 1980 deed, dan waren dit hoofdzakelijk wat lezingen over Egyptologie en dergelijke. Maar eigen onderzoek zoals we de laatste tien tot vijftien jaar hebben gedaan, wat nieuwe inzichten heeft opgeleverd over bijvoorbeeld de Romeinen of de Neanderthalers in dit gebied, dat was toen veel minder.

Je ziet dus een verschuiving van een academische belangstelling naar zelf onderzoek doen?

We zijn nu veel meer kennisvormend. Dat heeft er ook mee te maken dat dit vanuit de archeologen zelf niet meer komt, vanwege die Malta-wetgeving. Het betaalde onderzoek beperkt zich tot het vastleggen van een bodemarchief in een papierenarchief. Vergelijkend onderzoek vindt er eigenlijk niet plaats. De belangstelling van vrijwilligers gaat juist uit naar verbanden leggen. We hebben ook veel onderzoek gedaan door vondstinventarisatie te doen.

Wat ook een rol speelt is het opleidingsniveau dat sinds de Tweede Wereldoorlog enorm is toegenomen. Dat heeft ook gevolgen voor het niveau van de vrijwilligers.

Tegelijkertijd is het leven drukker geworden en hebben mensen minder tijd om zich lang aan iets te committeren. Tijd is heel schaars geworden. Dat heeft zijn weerslag op de inzet en belangstelling van de vrijwilligers. Je hebt een grote gemeenschap die geïnteresseerd is, maar geen tijd heeft en dus ook niet echt participeert. Dan heb je het bestuur en mensen daar omheen die het werk doen. Dat verschijnsel zie je ook bij andere clubs.

Veldverkenning op de Aardjesberg.

Cruysheer wil graag nog een misvatting over archeologische vondsten uit de wereld helpen. Er wordt vaak gedacht dat archeologen vooral geïnteresseerd zijn in vondsten. Het antwoord is ja en nee. In vondsten zijn archeologen op zich niet geïnteresseerd. Amateurs wel en het publiek ook, maar archeologen niet zozeer omdat een vondst pas relevant wordt wanneer die informatiewaarde heeft en die waarde wordt vele malen vergroot als een vondst kan worden gekoppeld aan een context – zoals de precieze vindplaats, diepte, bijvondsten, etc.

Is de kans op vondsten in Nederland groter dan elders?

De archeologie in Nederland is grotendeels onzichtbaar vergeleken met die in Italië of Griekenland. Ze bevindt zich echt onder de grond. Tegelijkertijd is dat ook de kwaliteit, want het materiële erfgoed is door onze natte bodemgesteldheid vaak vele malen beter bewaard dan elders. Hier vind je nog Romeinse schepen in de bodem, terwijl je in Italië nooit hout vindt. Hooguit in zee. Ons archeologisch erfgoed heeft daardoor een veel grotere informatiewaarde – maar daar zijn bestuurders en het grote publiek zich niet van bewust. Sinds de Tweede Wereldoorlog is de helft van het archeologisch bodemarchief in Europa letterlijk verdwenen zonder dat er onderzoek naar is gedaan. Alsof de bibliotheek der kennis is afgebrand. En nog eens een kwart is in heel slechte staat. Nog 25 procent is enigszins te onderzoeken en van deze 25 procent laat je het liefst zoveel mogelijk in de grond zitten. Ook omdat de onderzoeksmethoden in de toekomst steeds beter worden.

Zijn er nog blinde vlekken in onze kennis op basis van archeologische vondsten? Noem het missing links.

Als je dat bekijkt voor de Gooi- en Vechtstreek, dan zie je dat de ons bekende vindplaatsen vooral liggen in de natuurgebieden. Terwijl van de plekken die overbouwd zijn – plaatsen waar mensen van oudsher al woonden – nauwelijks

vondsten bekend zijn. Heel veel is weggegraven of wordt nog steeds weggegraven.

Maar zijn er perioden, vanaf de prehistorie tot nu toe, waarvan we weinig weten op grond van archeologische vondsten en we ons moeten behelpen met kennis uit andere perioden?

Eigenlijk gaat het om de vraag: hoe kom je tot kennis van het verleden? Het is niet zo gek dat de historische kringen zich vooral op de twintigste en de negentiende eeuw richten. Daarvoor wordt het snel lastiger. De zeventiende en achttiende eeuw gaat nog, maar alles voor 1600, dan wordt het qua geschreven bronnen moeizaam. De vroege Middeleeuwen en Romeinse tijd, daar is nauwelijks iets over bekend. En dan hebben we het slechts over een periode van 2000 jaar, maar daarvoor ligt nog een veel langere periode, wel 300.000 jaar reikt de regionale, menselijke geschiedenis. Dat is ook archeologie. De meeste mensen hebben een tijdshorizon die begint bij de Tweede Wereldoorlog en daarvoor was ergens de prehistorie. De meeste mensen zijn gericht op hun eigen leven en dat van hun ouders en grootouders. De geschiedenis van de mens is zoveel langer, breder en dieper. Maar de mogelijkheden om tot kennis te komen nemen snel af. Er zijn veel

gaten en witte plekken. Neem de kennis over de Middeleeuwen in de Gooi- en Vechtstreek, die is heel magertjes. Of de Romeinse tijd. Toen ik begon was er slechts een Romeinse munt gevonden aan het einde van de negentiende eeuw plus drie scherven. We staan nu, na veel onderzoek, oproepjes in kranten en bij mensen langs gaan, op negen aardewerkvondsten en 25 munten – op basis waarvan je bewoning uit die tijd aannemelijk kunt maken. Totaal nieuwe inzichten dus!

De houding van de gemeenten

Waarin ligt de grootste bedreiging voor archeologische erfgoed? Ook al is het Maltaverdrag van kracht.

Die ligt vooral in de manier waarop de gemeenten daarmee omgaan. Het punt is dat de wetgeving heel erg is opgehangen aan de ruimtelijke ordening en dat 'het bevoegd gezag' is gedecentraliseerd op het niveau van de gemeente. Terwijl archeologie om meer gaat dan 'archeologische bodemvervuiling'. Denk aan zaken als participatie, educatie, onderzoek, presentatie, samenwerking en waardering. Gemeenten zijn daar totaal niet mee bezig en hebben daar geen aandacht voor. En daardoor wordt in mijn ogen de legitimatie van archeologie uitgehold en ondermijnd. Het kan allemaal zoveel beter.

Noem eens een voorbeeld van een gemeente zonder belangstelling?

Bijvoorbeeld Hilversum heeft een enorme rijke historie vanaf de Neanderthalers. De gemeente doet daar helemaal niets mee. Sterker nog, in het land van tv en grafheuvels heeft zij haar beleid volledig gericht op de architectuur vanaf 1850. Dat is schrijnend als je een geschiedenis hebt die 300.000 jaar teruggaat. Ook als je dat vergelijkt met soms prachtige initiatieven in andere gemeenten en zeker met het buitenland. Dat is als archeoloog, vrijwilliger en als AWN-voorzitter pijnlijk om te zien.

Wordt er wel voldoende gelobbyd door de ANW of heeft dat helemaal geen zin?

Het is vrijwilligerswerk, mensen hebben sowieso weinig tijd en je bent maar met een handje vol actieve leden. Het werkt demotiverend als je niet wordt gesteund of gewaardeerd. Dus dan is de vraag; waar besteed je je tijd, je passie en energie aan? Ga je kloppen op dichte deuren of gemeentelijke structuurvisies napluizen op inpasbaarheid? Of richt je je op eigen onderzoek voor een artikel of organiseer je een interessante lezing of veldactiviteit voor je eigen achterban?

Dus blijven hopen op wethouders in de regio met belangstelling voor archeologie?

Ja, dan kun je een positieve spiraal krijgen. Los hiervan wil ik nog graag vermelden dat we de laatste tijd zeer actief bezig zijn. Zo hebben we sinds dit jaar een eigen Facebookpagina en geven we per kwartaal ook een digitaal themanummer uit. Op die manier creëren we veel kennis en doordat het digitaal is, is het bereik veel groter. In het algemeen geldt, hoe meer kennis er van een onderwerp is, hoe meer waardering en vervolgens vaak ook hoe meer draagvlak in de samenleving. Daarom participeer ik ook in de leergang 'Gooi-ologie' die juist een platform biedt om de kwetsbare kwaliteiten in het landschap - zoals de archeologie - onder de aandacht te brengen. Het ligt in de bedoeling de leergang vaker te geven, mogelijk ook aan leraren in het voortgezet onderwijs of gemeenteambtenaren.

Geïnteresseerden in de archeologie kunnen altijd even contact opnemen via: cruysheer@gmail.com.

Joris Cammelbeeck

Historische Buitenplaatsen

Verslag Open Dag van TVE

Even dreigde de Open Dag Historische Buitenplaatsen, die zaterdag 4 oktober op kasteel Groeneveld werd gehouden, in het water te vallen. In zijn welkomstwoord verzekerde TVE-voorzitter Jan Vollers echter op gezag van gezaghebbende weermannen dat de zon in de loop van de ochtend zou doorbreken en de vier geplande excursies in de middag zonder paraplu konden worden gemaakt. Zo geschiedde. De Open Dag die door de stichting Tussen Vecht en Eem in samenwerking met de Historische Kring Gemeente Loenen, Het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake en Natuurmonumenten werd georganiseerd, werd mede daardoor een succes.

Na het welkom door Vollers heette de burgemeester van Baarn, Mark Röell, de 92 deelnemers aan het symposium welkom op het onlangs gerestaureerde Groeneveld. Hij complimenteerde TVE met het speciale themanummer over historische buitenplaatsen en merkte op dat de regio tussen Vecht en Eem na de provincie Limburg gezegend is met de meeste buitens. Een bewering die kunsthistoricus René Dessing, tevens voorzitter van de Stichting Themajaar Historische Buitenplaatsen, in zijn lezing weerprak. De burgemeester was toen al vertrokken

wegens verplichtingen elders. Maar niet nadat hij eraan had herinnerd dat Baarn zijn groei in belangrijke mate te danken heeft aan de buitenplaatsen en later aan de vele bewoners die er na de aanleg van de spoorlijn eind negentiende eeuw een villa lieten bouwen. Overigens sprak hij zijn bezorgdheid uit over het streven van de rijksoverheid de subsidies voor historische panden, zoals buitenplaatsen, af te bouwen. En hij verwees voor het belang van het behoud van dit erfgoed naar de tentoonstelling die Niftarlake in Groeneveld heeft ingericht. Na het ochtendprogramma en de excursies was er gelegenheid deze informatieve en smaakvol ingerichte expositie te bezoeken.

In zijn lezing over buitenplaatsen, vooral aan de Vecht, legde Dessing er keer op keer de nadruk op dat dit verschijnsel nog veel nader onderzoek behoeft. En ook hij betoonde zich bezorgd dat het ministerie zich uit de financiering van buitenplaatsen terugtrekt. Het mag dus een geluk bij een ongeluk worden genoemd dat Groeneveld net op tijd gerestaureerd is. Een buitenplaats die tot de top tien behoort, aldus Dessing, die een lans brak voor meer merchandising en publiciteit.

Afbeelding op vorige pagina: Aankomst van deelnemers aan de open dag bij kasteel Groeneveld.

Hieronder: Welkomstwoord door burgemeester Röll van Baarn.

De aanwezigen genoten zichtbaar van de lezingen.

Zonder valse bescheidenheid zei Dessing ervan overtuigd te zijn dat, wanneer hij geen adviseur was geweest bij de restauratie van Groeneveld, er nooit een themajaar Historische Buitenplaatsen was gekomen. En ook daarvoor bleek de overheid geen financiële steun over te hebben.

Om dit erfgoed aan de vergetelheid te ontrukken zal er binnenkort een gids verschijnen waarin alle nog resterende buitenplaatsen, 551 van de ooit 6000 ('Het is maar een gooi, maar dan krijg je aandacht,' aldus Dessing), worden beschreven en hun namen worden verklaard.

Met behulp van een beamer liet Dessing zien wat het fenomeen buitenplaats allemaal omvatte. Niet minder dan een volksverhuizing van de rijken en minder rijken die zeven maanden per jaar in de stad en vijf maanden op het platteland woonden.

In het voorbijgaan maakte Dessing nog een einde aan een mythe. Angst voor besmettelijke ziekten of de stank van de stad in de zomer waren niet de belangrijkste redenen voor de jaarlijkse uittocht. Aanvankelijk leidde de behoefte aan een veilige investering van het vele in de handel verdiende geld tot deelname in projecten tot winning van nieuw land: het droogmaken van de vele meren in Noord-Holland. Pas nadat de prijzen van grond en pacht zakten, besloten de eigenaars zich een deel van het jaar in de boerderijen te vestigen en ze uit te bouwen tot hofsteden of buitenplaatsen, veronderstelde Dessing, die ook hier weer opriep tot

meer onderzoek.

Hoe complex de geschiedenis van de buitenplaatsen is en ook hoe groot de verschillen per regio zijn, maakte hij omstandig duidelijk. Evenals de motieven voor de aanleg van een buitenplaats en wie zulke buitenplaatsen bewoonde en waarom ze daar werden gebouwd. Zo werden kastelen in het Utrechtse in de zeventiende en achttiende eeuw omgevormd tot buitenplaatsen, waren ridderhofsteden in bezit van de adel die daarmee belastingvrijstelling verwierf en waren hofsteden eigendom van handelaren en zakenlieden. Als na het einde van de Tachtigjarige Oorlog (1648) het protestantisme in de Republiek der Verenigde Nederlanden dominant wordt, worden ook kloosterbezittingen onteigend en omgezet in buitenplaatsen.

Aan de Vecht was vooral sprake van een vroege vorm van projectontwikkeling en werden buitenplaatsen door vermogende Amsterdammers gekocht of gehuurd. In het Gooi, waar veel minder buitenplaatsen over zijn dan in de Vechtstreek, richtte Dessing zich met name op 's Graveland, waar eerst een moerasgebied werd drooggelegd en vervolgens Amsterdamse kooplieden de landontginningen verpachtten. Pas na 1640, waarschijnlijk doordat de pacht prijzen daalden, verrezen er buitenplaatsen zoals Trompenburg.

Hij besloot zijn lezing met de verzuchting dat er een fundamentele discussie moet worden gevoerd over het monumentenbestand van Ne-

Lezing van René Dessing over buitenplaatsen.

derland. Daarin zal de vraag moeten worden beantwoordt wat wel en wat niet het behouden waard is en wat de samenleving daarvoor over heeft.

De Zochers

Daarna liet Carla Oldenburger haar licht schijnen over de kunst van de Zochers, drie generaties van vier Haarlemse tuin- en landschapsarchitecten. Als oud-conservator van de bibliotheek van de Wageningen Universiteit drijft zij met haar dochter een advies- en ontwerpbureau voor historische tuinen. Zij putte uit aanzienlijke kennis omtrent deze bekendste familie van tuinarchitecten. De Zochers waren buitengewoon actief als vormgevers van tuinen van buitenplaatsen, al is het niet altijd duidelijk of een tuin aan een Zocher kan worden toegeschreven en zo ja aan welke Zocher. Carla Oldenburger maakte haar toehoorders op een gedreven en humoristische manier deelgenoot van de problemen die zich bij het identificeren van tuinen uit de achttiende eeuw voordoen. Net als de politie bij het oplossen van een misdrijf, bleek zij afhankelijk te zijn van tips.

Na de lezingen bleek dat de weermannen gelijk hadden gekregen. Per bus begaven de deelnemers zich in een stralende herfstzon naar respectievelijk Trompenburg en Gooilust in 's Graveland, naar Vreedenhorst aan de Vecht met daarna een wandeling in Loenen, naar Vreedenhof in Breukelen en Loenen, of werd het Vecht-museum en de tuin van Doornburgh in Maars-

Bezoek aan buitenplaats Vreedenhof in Breukelen.

sen bezocht. Terug op Groeneveld kon, genietend van een drankje en hapje, worden geconstateerd dat de deelnemers tevreden terugkeken op een mooie, gezellige en leerzame dag.

Joris Cammelbeeck

Archief van het Bartholomeus Gast- en Armenweeshuis in Weesp geïnventariseerd

Nadat ik twee jaar geleden als archivaris in Weesp werd aangesteld, liep ik regelmatig mijmerend door de depots. Ik vroeg me nieuwsgierig af wat er zich toch in de dozen met daarop stickers *Bartholomeus Gasthuis* bevond. Een inventarisatie van het gehele archief bestond niet. Op mijn lijstje van dingen die geregeld 'moesten' worden, stond het toegankelijk maken van dit archief hoog genoteerd.

Deze zomer was het zover: na eeuwen wachten is in kaart gebracht waar dit archief uit bestaat en hebben de stukken elkaar weer gevonden in een inventaris en in het depot. Mochten archieven sociaal gevoel hebben, dan zullen ze enorm in hun sas zijn.

In welk jaar werd dit Weesper gasthuis opgericht, waarom en door wie? Ik moest direct een teleurstelling verwerken: het is niet zeker wanneer het gasthuis is gesticht. Een charter van

1349 (dit is tevens de oudste oorkonde en daarmee het oudste stuk van Weesp) is het eerste officiële stuk waarin gesproken wordt over de mogelijke oprichting van een gasthuis.

Het gasthuis kreeg de bijnaam *De Beijert*, en het had een functie als opvang voor doortrekkende reizigers. Ook werden er zieken verpleegd. Bij het gasthuis waren proveniers (= kostgangers) woninkjes waar oudere Weespers zich konden inkopen om verzorgd te worden. Later ontstond uit het gasthuis het armenweeshuis.

Een van de personen die in het gasthuis werden verpleegd, was mevrouw Stickle-Marshall. Van haar is een bijzonder archief aanwezig. Mevrouw Stickle-Marshall was in het gasthuis besteed door iemand uit Amsterdam, ze was dus een patiënt voor wie het onderhoud betaald werd. Zij was een Engelse weduwe, haar voormalige echtgenoot voer voor een Nederlandse

rederij. Ze had een zoon, Thomas, die ook voor een Nederlandse rederij als kapitein voer. Thomas is waarschijnlijk niet teruggekeerd van een van zijn reizen: zijn moeder stierf zonder erfgenamen. Haar bezittingen zijn achtergebleven in het archief van het Bartholomeusgasthuis. In het archief komen onder andere briefwisselingen tussen haar en Thomas voor en schoolschriften van de scheepvaartopleiding van Thomas, het *English Naval College*. Wat zal er precies gebeurd zijn en waarom was mevrouw Stickle in Weesp terecht gekomen?

Terug naar het gasthuisarchief. Voor het toezicht op het gasthuis benoemde het stadsbestuur gasthuismeesters en -regentesen. Het gasthuis en het armenweeshuis werden gescheiden in 1667. Het gasthuis geeft aan het armenweeshuis 9000 gulden mee. Vanaf 1667 tot 1790 stond het zelfstandige armenweeshuis aan de Oudegracht. Er waren in 1750 vier regenten. In 1790 is het armenweeshuis weer bij het gasthuis ingetrokken.

De dagelijkse leiding van het armenweeshuis berustte bij de zogeheten binnenvader en -

moeder. Toen Ytje Davids wegens haar hoge ouderdom als binnenmoeder van dit weeshuis werd ontslagen, heeft de kerkenraad van de Grote Kerk verlof gevraagd om haar op zijn kosten in het Bartholomeus Gast-huis op te nemen.

Waar bestaat het archief uit? Er zijn ruim 450 inventarisnummers, waaronder registers en stukken betreffende de opname en registratie van gasthuisbewoners en weeskinderen, de verzorging van de bewoners, de verhuur en verpachting van land en alle inkomsten en uitgaven: onder andere de volledige administratie van de hoeveelheden graan en gebakken broden (het gasthuis bezat een eigen bakkerij) en diverse kasboekjes waarin staat wat er aan de inkoop van vlees en boter werd uitgegeven.

Ook nieuwsgierig geworden naar dit mooie archief en de schat aan informatie die er ligt opgeborgen? Wees van harte welkom in het gemeentearchief van Weesp, geopend op de maandag- en dinsdagochtenden van 09.00 uur tot 12.00 uur.

Yvonne van Haagen,
gemeentearchivaris Weesp

Boekbesprekingen

Werk aan de winkel

Hoe de winkelier (bijna) verdween uit Loosdrecht

*In de donkere straat
Waar-et belletje gaat,
Kletst-et deurtje al rinkelend open:
Komen in 't kamertje klein
Bij-et lampegeschijn
De kleutertjes binnengeslopen.*

*En 'n dappere vent
In z'n knuistje 'n cent,
Stapt naar vóór en blijft grinnikend zwijgen
Tot de koopvrouw geleerd
Zijn fortuin inspecteert,
En vertelt wat-ie daarvoor kan krijgen.*

*t Is 'n reep zwarte drop,
Koek met suiker er op,
'n Kleurbal, 'n zuurbal, 'n wafel,
Zoethouten stok
Of een kleurige brok,
't ligt alles bijeen op tafel.'*

Snoepwinkeltje was een bekend lied over een buurtwinkel. Vóór 1960 waren bijna alle winkels buurtwinkeltjes. Supermarkten bestonden nog nauwelijks, winkelcentra al helemaal niet. In dit liedje komen enkele kenmerken van buurtwinkeltjes voor: de winkelruimte was klein, de pro-

ducten, die voor jonge mensen van nu vaak onbegrijpelijk goedkoop waren, lagen onverpakt uitgesteld, het was vaak een eenmansbedrijfje en je kon er (in elk geval vóór de oorlog) 's avonds nog terecht.

Bijna elke straathoek kende wat in Duitsland een Tante-Emma-Laden genoemd wordt: een winkeltje waar levensmiddelen maar ook andere dagelijks noodzakelijke producten verkocht werden. Doordat de meeste mensen geen auto, maar ook geen koelkast en diepvriezer hadden, kon dit ook bijna niet anders. Het waren bedrijfjes die van een kleine omzet konden bestaan, doordat de kosten erg laag waren. De winkel was vaak piepklein en was verbonden aan het woonhuis, het personeel bestond uit gezinsleden. Het waren winkels met een grote binding met de klanten. Zo bestond bij veel levensmiddelenwinkels de mogelijkheid om de aankopen te laten 'opschrijven': de dagelijkse boodschappen werden pas op het eind van de week afgerekend. Bovendien werkte de verzui-ling binding tussen bepaalde groepen klanten en bepaalde winkels in de hand.

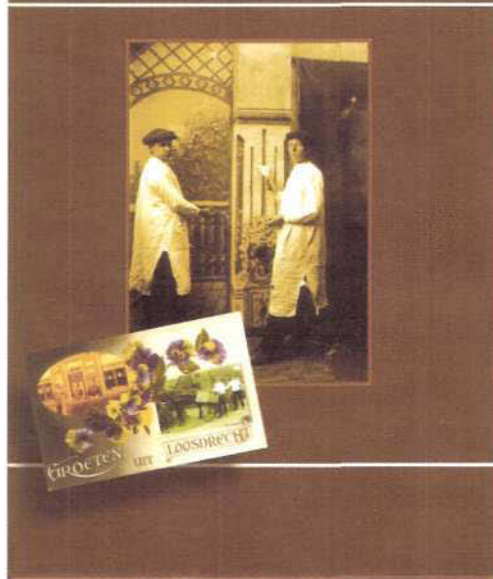
De buurtwinkel moest na 1960 plaats maken voor de supermarkt en het winkelcentrum. De voordelen van deze beide laatste zijn evident: winkeliers kunnen samen voor een aantrekkelijk uiterlijk van het winkelgebied zorgen, ze kunnen van elkaars klanten profiteren, de klant kan zijn boodschappen op één plek doen waar hij meestal ook nog zijn auto kwijt kan. Een toegenomen (auto) mobiliteit, een toegenomen welvaart en meer vrije tijd werkten deze ontwikkeling in de hand.

De Historische Kring Loosdrecht heeft besef, dat we nu nog in de gelegenheid zijn om het verhaal van de betrokkenen te horen: van vroegere winkeliers, hun familieleden, en van mensen die er klant zijn geweest. Ter gelegenheid van haar veertigjarig bestaan heeft de HK een boek van 176 bladzijden uitgegeven onder de titel *Werk aan de winkel*. Hierin zijn deze verhalen gebundeld.

De hoofdstukindeling is die in winkel- en bedrijfsoorten. Elk hoofdstuk heeft een korte inleiding waarin de karakteristieke trekken van de betreffende winkelsoort worden geschetst.

Werk aan de winkel

Neringdoenden en ambachtslieden in Loosdrecht
1900 - 1960

Daarna komen de afzonderlijke bedrijven aan bod, sommige met uitgebreide verhalen, andere met een korte beschrijving. In het boek staan veel foto's, die vaak een nostalgisch beeld oproepen: oude winkeltjes met uitgestalde waren, winkelpanden met geëmailleerde reclameborden, ambulante handel (paard en wagen, handkar).

Voor het verzamelen van de verhalen en de foto's en voor het verder bewerken van alles tot deze mooie uitgave hebben vele enthousiaste leden van de HKL enorm veel werk verzet. Zo worden alleen al dertien bakkersbedrijfjes beschreven en achttien kruideniers. Deze aantallen laten zien, hoeveel winkels er vóór 1960 in Loosdrecht zijn geweest. Er waren er zoveel, dat in de inleiding zelfs de vraag gesteld wordt hoe het mogelijk is, dat *in een dorp met zo weinig inwoners zoveel winkels konden bestaan*. Het antwoord is deels hierboven al gegeven. Maar in Loosdrecht speelde daarnaast nog iets an-

ders: een deel van de winkeliers in het dorp moest het ook (of juist) van zijn afzet in Hilversum hebben, vooral bakkers en groentemanen. Deze mensen trokken voor dag en dauw met paard en wagen of met hun handkar erop uit om hun wijk in Hilversum te bedienen.

Het was heel gewoon dat winkeliers langs de deur kwamen om hun waren te bezorgen. Niet alleen de melkboer (van wie er in Loosdrecht een was die over de sleutels van dertig huizen in zijn wijk beschikte), maar ook bakkers, slagers en kruideniers.

Niet alleen winkels komen in dit boek aan bod, maar ook ambachtelijke bedrijfjes zoals klompenmakers, garages en bouwbedrijven. En de wasserijen, waarvan er in Loosdrecht opvallend veel waren. Deze laatste werkten in de eerste plaats voor de rijkere particulieren in het Gooi of in Amsterdam. De drie kappers die besproken worden blijken hun geld vooral met scheren te hebben verdiend. De opkomst van het Gillette-mesje maakte daaraan gladweg een eind.

Werk aan de winkel is een boek voor, door en over Loosdrechters, waarvan er ook in deze sector opvallend veel Lamme blijken te heten. Ook anderen zullen aan de hand van de foto's en de verhalen herinneringen aan hun eigen omgeving kunnen ophalen. De vastgelegde verhalen roepen vragen op waaruit blijkt dat verder onderzoek nodig is. Bijvoorbeeld naar het verdwijnen van het kleinbedrijf. De algemene oorzaken zijn wel geschetst, maar niet duidelijk wordt in welk tempo welke bedrijfstak is afgenomen en verdwenen. En wat dat voor de betrokkenen heeft betekend. Ook ging ik me afvragen hoeveel eigenaars er een redelijk bestaan aan hadden en voor hoeveel het sappelen bleef. Het boek biedt wel veel materiaal voor toekomstig onderzoek.

Niet de hele middenstand in Loosdrecht is van de kaart geveegd. Een enkele winkelier bouwde zijn winkel om tot supermarkt en wist zo te overleven. En er bestaat nog één bakkerswinkel, maar dat blijkt op toeval te berusten.

Hans Mous

Werk aan de winkel Neringdoenden en ambachtslieden in Loosdrecht 1900-1960 Onder red. van Ferry Brand, Tim Timmerman en Henk Zeldenrijk. Uitgegeven door de Historische Kring Loosdrecht, 2012. Verkrijgbaar bij HK Loosdrecht voor € 9,50 (bij toezending € 12,-).

Noot

1. Manna de Wijs-Mouton, *Snoepwinkeltje*.

De Tweede Wereldoorlog in Weesp

Uit de verantwoording van zijn boek *Weesp in oorlogstijd. Een kroniek over Weesp in de periode 1934-1948* blijkt dat de auteur, journalist Dick van Zomeren, heeft onderkend dat de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting in de Nederlandse geschiedenis een belangrijke plaats innemen, maar dat niet overal geschiedenis met een kapitale g werd geschreven. De reden deze kroniek toch samen te stellen vond hij in het belang de nagedachtenis aan de tachtig slachtoffers van de oorlog vast te leggen en levend te houden. Weespers die tegen de bezetter durfden in gaan en stadgenoten die, opmerkelijk genoeg, allen buiten de stadsgrenzen om het leven kwamen. Onder wie 59 van de 68 geregisteerde joodse inwoners. Maar ook zij die in het verzet gingen, zetten Weesp niet op de kaart met gewaagde of risicovolle acties. Overvallen werden nooit gepleegd, gevangenen werden niet bevrijd en er werd geen schot gelost. Het verzet kwam pas op gang na de bevrijding van het zuiden van Nederland dus vanaf september 1944. Daarentegen werden er wel al onderduikers verzorgd en illegale bladen verspreid. Levensgevaarlijke activiteiten die een aantal Weespers moest bekopen met ontberingen en opsluiting.

Terecht begint Van Zomeren zijn relaas in de jaren dertig. Zo kan hij de verzuilde verhoudingen in beeld brengen, waardoor de aanhang voor de NSB in Weesp met 7,14 procent bij de verkiezingen in 1935 voor de Provinciale Staten, lager uitviel dan het landelijke gemiddelde van 8

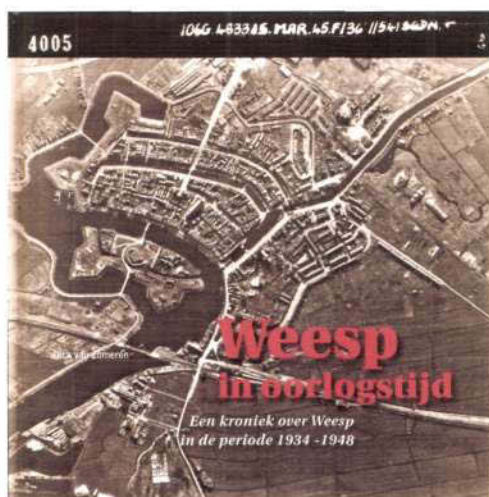
procent. Maar ook de defensieve militaire maatregelen schetsen die in het kader van de mobilisatie in 1939 werden genomen en die alles te maken hadden met de bruggen over het Amsterdam-Rijnkanaal, toen nog Merwedekanaal geheten.

Als de Duitsers 10 mei 1940 Nederland binnenvallen en de bezetting vervolgens haar beslag krijgt, worden aan de hand van krantenberichten, andere schriftelijke bronnen en gesprekken met oog- en oorgetuigen de gebeurtenissen nauwgezet beschreven. Overigens niet nadat hij het 'belang' van Weesp nogmaals relateert door te melden dat pas vijf dagen na de capitulatie van het Nederlandse leger Duitse troepen in Weesp komen binnenmarcheren. Na de capitulatie van Duitsland in 1945 zal het zelfs twaalf dagen duren voordat een Canadese eenheid de moeite neemt Weesp te bezoeken.

Het boek van Van Zomeren bevat meer van zulke tragi-komische feiten. Zoals de dood van de eerste Weesper tijdens de mobilisatie in 1939. De 29-jarige Lodewijk Petrus Clemens Soede komt om nadat zijn schip tijdens het leggen van mijnen tussen Vlieland en Terschelling tegen een zelf gelegde mijn botst en zinkt. Of 'arrogante verzetsleiders' die na de bevrijding weigeren op het station aangekomen dwangarbeiders met een van de schaarse auto's naar nabijgelegen gemeenten te brengen. Een verzoek daartoe van politiechef Vos wimpelen zij af met de woorden: 'Daar kunnen we niet aan beginnen. We zijn geen transportbedrijf.'

De verleiding is groot allerlei feiten en feitjes uit de bezettingstijd van Weesp hier naar voren te halen. Het mooi uitgegeven en met foto's geïllustreerde boek bevat er vele.

Van Zomeren besteedt uitvoerig aandacht aan de elementen die in de geschiedenis van de bezetting nooit ontbreken: het gedrag van de bezetter, de jodenvervolgung, de collaboratie, de burgemeester in oorlogstijd, de dwangarbeiders en het verzet. Hoewel Weesp op het nationale toneel een bijrol speelde, is het boek bijzonder geslaagd als een schildering van het wel en wee van een kleine gemeenschap onder benauwde materiële en moreel moeilijke omstandigheden.

Wat betreft de behandeling van de na-oorlogse periode stelt *Weesp in oorlogstijd* een beetje teleur. De kwestie goed of fout, een cruciaal onderdeel van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, wordt vooral in kranten uitgevochten, constateert Van Zomeren. Hij behandelt vooral de zeven wegens collaboratie aangeklaagde Weespers, hun rechtszaken en een opsomming van de materiële oorlogsschade. Terwijl meer peuren in het geheugen van oog- en oorgetuigen nog meer inzicht hadden kunnen verschaffen in deze periode uit het grijze verleden van Weesp. Tot zijn verdediging moet worden aangevoerd dat zulk spit- en graafwerk vaak onbetrouwbare informatie oplevert. Dat mag blijken uit het oncontroleerbare verhaal dat enkele vrouwen die met Duitsers hadden geheuld, werden vernederd door ze enige tijd in de lege etalage van een pianowinkel aan het Grootte Plein te kijk te zetten.

Joris Cammelbeeck

Dick van Zomeren, *Weesp in oorlogstijd*, Een kroniek over Weesp in de periode 1934-1948, uitgeverij Enter Media bv, 240 p., ISBN 978-90-626-2313-6 Prijs € 24,95.

Agenda

Tentoonstellingen

Raadhuis en Dudok Dependance

Dudokpark 1, Hilversum 035-6292826 *Leven en werk van W.M. Dudok (1884-1974)* rondleiding door het interieur van het raadhuis met na afloop torenbeklimming, vr om 13.30 en zo 13.30 en 15.00 uur.

Comenius Museum

Kloosterstraat 33, Naarden
Tentoonstelling *Tot meerder kennis en klaerheit*, over de geografische en volkenkundige werkzaamheden van Nicolaas Witsen (Amsterdam 1641-1717). Nicolaas Witsen was een leerling van Comenius en behoorde als burgemeester van Amsterdam en bestuurder van de VOC tot de voornaamste politici van zijn tijd. T/m 13 januari 2013 van di t/m zo van 12.00-17.00 uur, museumjaarkaarthouders kunnen gratis deelnemen aan rondleiding door een van de samenstellers op iedere derde zondag van de maand november en december om 15.00 uur. Opgeven via info@comeniusmuseum.nl.

Huizer Museum Het Schoutenhuis

Achterbaan 82, Huizen
Tentoonstelling *Kopzorg* t/m 26 januari van di t/m za van 13.30-17.00 uur.

Singer Museum

Oude Drift 1, Laren
Tentoonstelling *Erotique, Rodin, Klimt & Schiele*. Een presentatie van een verborgen kant van Rodins oeuvre: zijn erotische tekeningen en aquarellen t/m 13 januari van di t/m zo van 11.00-17.00 uur.

Geologisch Museum Hofland

Hilversumseweg 51, Laren
Jubileumtentoonstelling *En toen... kwam de mens*. Tentoonstelling over de opkomst van de zoogdieren, met als hoogtepunt van hun ontwikkeling het verschijnen van de mens, di t/m zo 13.00-16.30 uur. Elke derde zondag van de maand is er een lezing van 14.00-15.00.

Historische Kring Laren

Historisch Centrum 'de Lindenhoeve', Burgemeester van Nispenstraat 29, Laren.
Fototentoonstelling *100 jaar LFC*. Za van 14.00-16.00 uur.

Historische Kring Blaricum

Brinklaan 4/a, Blaricum
Tentoonstelling van *oude affiches en kalenders* tot 21 april.
Tentoonstelling van *luchtfoto's en kaarten van Blaricum* van 30 april-medio augustus.
Za van 14.00-16.00 uur en do van 20.00-22.00 uur.

Museum Oud Soest

Steenhoffstraat 46, Soest
Tentoonstelling *Rijkelui en hun Soester buitenplaatsen*.
Woe/za/zo van 13.00-17.00 uur.

Historische Kring Baerne

Hoofdstraat 1a, Baarn
Expositie *Logementen, tapperijen en spijslokalen* t/m 5 januari 2013.
Expositie: *werken van Gerard de Vries: Wie herkent zichzelf?* Van jan t/m april.
Expositie *Baarnse villa's binnenste buiten* van mei t/m aug 2013.
Woe van 14.00-16.00 uur en za van 11.00-13.00 uur.

Historische Kring Eemnes

Oudheidkamer Raadhuislaan 2A, Eemnes
Tentoonstelling *4 x 11 jaar Carnavalsvereniging 'De Sliertjes'* van 8 dec t/m maart 2013. Za van 14.00-16.00 uur.

Museum Spakenburg

Oude Schans 47-63, Spakenburg, de vaste collectie vertelt het verhaal van de gemeente Bunschoten. Deze gemeente bestond oorspronkelijk uit drie kernen: Bunschoten, Spakenburg en Eemdijk. Sinds 1974 is de gemeente uitgebreid met een deel van Hoogland: Zevenhuizen.
Tentoonstelling *Van Zout naor Zeut* over tachtig jaar afsluiting van de Zuiderzee t/m 29 december. Woe t/m za van 13.00-16.00 uur.

Historische Kring Loosdrecht

Drieluik, Acacialaan 2, Nieuw-Loosdrecht

In Loosdrecht blootgelegd, archeologische vondsten die in en rondom Loosdrecht gedaan zijn.

Woe van 10.00-12.00 uur en van 20.00-22.00 uur, op de oneven za van 10.00-12.00 uur.

Lezingen en bijeenkomsten in 2012/2013

november

20

Comenius Museum

Kloosterstraat 33, 1411 RS Naarden

in het kader van de Witsen-tentoonstelling geeft prof.dr. Bruno Naarden een lezing over *Comenius, Nicolaas Witsen en Tartarije*. Aanvang 20.00 uur.

21

HK Blaricum

Vitusgebouw, Kerklaan 10, Blaricum

Dorpslezing over de *Langeweg* samengesteld door Frans Ruijter, Ron Machielse en Jacco Es-huis. Aanvang 20.00 uur.

26

HK Weesp

Het Lichthuis, Waagplein 10, Weesp

Bijzondere ledenvergadering. Aansluitend *Weesp in beweging - filmbeelden van oud-Weesp* door Auke Lemstra. Aanvang 19.30 uur.

27

HK Albertus Perk

De Akker, Melkpad 14, Hilversum

Ledenavond over *Sociëteit 'De Unie' aan de 's-Gravelandseweg*, verzorgd door Martin Ravenswaaij, bestuurslid Sociëteit 'De Unie'. Aanvang 20.00 uur.

december

4

Comenius Museum

Kloosterstraat 33, 1411 RS Naarden

in het kader van de Witsen-tentoonstelling geeft dr. Cecilia Odé een lezing over *Het leven op de toendra in Siberië*. Aanvang 20.00 uur.

2013

januari

24

HK Baerne

Het Brandpunt, Oude Utrechtseweg 4a, Baarn

Lezing: *De Ruijter muisjesfabriek* door Frans Vlek. Aanvang 20.00 uur.

28

HK Weesp

Het Lichthuis, Waagplein 10, Weesp

Lezing: *Het Weesper Gemeentearchief* door Yvonne van Haagen. Aanvang 20.00 uur.

maart

25

HK Weesp

Het Lichthuis, Waagplein 10, Weesp

Algemene ledenvergadering met aansluitend de lezing *De binnenstadsbrand van 1968* door Auke Lemstra en Cees Pfeiffer. Aanvang 19.30 uur.

april

18

HK Baerne

Het Brandpunt, Oude Utrechtseweg 4a, Baarn

Lezing: *Cor du Buy sport N.V.* door André Mascini. Aanvang 20.00 uur.

22

HK Weesp

Het Lichthuis, Waagplein 10, Weesp

De Weesper jeugdsociëteiten POC, Flat 113 en 't Vosje (onder voorbehoud). Aanvang 20.00 uur.

Astrid Becker

Colofon

De Stichting Tussen Vecht en Eem (TVE) is een samenwerkingsverband van meer dan 40 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied. De Stichting bevordert en verbreidt de kennis op historisch gebied betreffende de streek. Voorts ijvert zij voor het behoud van cultuurhistorische en karakteristieke waarden. Donateurs van TVE ontvangen het tijdschrift gratis.

Website: www.tussenvechteneem.nl

Donatie / Abonnement

e-mail: administratie@tussenvechteneem.nl.

Abonneren geschiedt door zich aan te melden als donateur. De minimum-donatie bedraagt € 19,50 per jaar. Aanmelden als donateur kan het eenvoudigst door overmaking van de eerste donatie op ING giro-rekening 3892084, t.n.v. Tussen Vecht en Eem, onder vermelding van **Nieuwe donateur 2012** en **volledige naam en adres**. Voor een snelle respons wordt ook aangeraden om zich daarnaast aan te melden bij de administratie van TVE, p/a Rostocklaan 7, 1404 AD Bussum – 035-694 7726

Dagelijks bestuur

e-mail: secretariaat@tussenvechteneem.nl

drs. J.L. Vollers (voorzitter) – Van der Helstlaan 2, 1412 HK Naarden – 035-694 8846

ir. J. W. Siebenga (secretaris) Julianalaan 10, 1412 GS Naarden – 035-694 4956

drs. S.A.J.J. Hoogendijk-Vranken (penningmeester) – Rostocklaan 7, 1404 AD Bussum – 035-694 7726

mw. A.A.A. Becker – Oude Haven 28, 1411 WB Naarden – 035-695 0402

dhr. H.A.J. Machielse – Laarderweg 72, 1402 BL Bussum – 035 691 0427

ing. E.E. van Mensch – J.H.B. Koekkoekstraat 26, 1214 AD Hilversum – 035-623 4913

drs. J.M. Mous – Stam 39, 1275 CE Huizen – 035-526 7458

Aangesloten organisaties

Historische kring Baerne | Historische kring Bussum | Historische kring Blaricum | Historische kring Eemnes | Historische kring In de Gloriosa Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoef | Hilversumse historische kring Albertus Perk | Historische kring Huizen | Historische kring Laren | Historische kring Gemeente Loenen | Historische kring Loosdrecht | Historische kring Stad Muiden | Historische vereniging Soest/Soesterberg | Stichting Comité Oud Muidenberg | Vereniging Werkgroep Vestingstad Naarden | Historische kring Nederhorst den Berg | Historische kring-Weesp | Naerdincklant – Archeologie Gooi- en Vechtstreek | Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, Hilversum | Stads- en Streekarchief Naarden, Muiden, Bussum en Huizen te Naarden | Gemeentearchief Weesp | Vereniging Curtevenne, 's-Graveland | Vereniging van Vrienden van het Gooi | Geologisch Museum Hofland, Laren | Nederlandse Genealogische vereniging, afdeling Gooi en Eemland | Stichting Couleur Locale, Blaricum | Museum Hilversum | Stichting Hilversum, Pas Op! | Stichting Huizer Museum | Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek | Singer Museum, Laren | Stad en Lande Stichting | Stichting Vrienden van het Nederlands Vestingmuseum, Naarden | Stichting De Hof, Hilversum | Stichting Behoud het Oude Dorp, Huizen | Stichting Karakteristiek Blaricum | Stichting Oude Landbouwgewassen Laren | Stichting Oude Begraafplaats van Naarden | Gemeentemuseum Weesp | Comenius Museum, Naarden

Het tijdschrift *Tussen Vecht en Eem* is een uitgave van TVE en verschijnt vier maal per jaar.

Redactie

drs. J.M. Mous, Huizen (hoofdredacteur)

dhr. F.J. Booy, Baarn (eindredactie)

dhr. J.J.L. Cammelbeeck, Naarden

dhr. A. Medema (archief Naarden, Bussum, Muiden, Huizen)

mw. S.C.L. Verster, Loenersloot

Redactieadres 035-526 7458 – redactie@tussenvechteneem.nl

Opmaak Olf Henselmans, Huizen

Druk Drukkerij J. Bout & Zonen, Huizen NH

‘Wie heden beoordeelt, moet over voldoende verleden beschikken’ - Wim de Bie

Nederland en het verhaal van Oranje - Coos Huijsen
€ 29,95

Rijk aan de rand van de wereld, de geschiedenis van Nederland overzee 1600-1800 - € 29,95

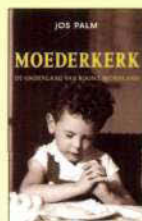
Wij weten niets van hun lot - Gewone Nederlanders in de Holocaust
Bart van der Boom - € 29,95

Hoog geboren - 250 jaar adellijk leven in Nederland
Illeen Montijn - € 29,95

De bakermat van de beurs - Hoe in 17-eeuws Amsterdam de moderne aandelenhandel ontstond
Lodewijk Petram - € 24,95

Moederkerk, de ondergang van rooms Nederland
Jos Palm - € 15,00

De ontdekking van de Middeleeuwen, geschiedenis van een illusie
Peter Raedts - € 29,90

Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een romantische revolutionair
Jan Willem Stutje - € 34,95

Ons kamp, een min of meer Joodse geschiedenis
Marja Vuijsje - € 15,00

De man die nee zei, Charles de Gaulle, 1890-1970
H.L. Wesseling - € 24,95

Boekhandel LOS

Nassaulaan 33 - 1404 CM Bussum - 035-6917678

www.boekhandellos.nl

Al meer dan 125 jaar het vertrouwde boekenadres.